

Johanna Jauhonen

POHJOIS-POHJANMAAN PERINNERUNOUS

Pohjois-Pohjanmaalta tallennetut vanhakantaiset laulettu eepiset ja lyyriset runot

Tampereen yliopisto
Musiikintutkimuksen laitos
Etnomusikologian pro gradu -tutkielma
Huhtikuu 2008

Tampereen yliopisto
Musiikintutkimuksen laitos

JAUHONEN, JOHANNA: POHJOIS-POHJANMAAN PERINNERUNOUS – Pohjois-Pohjanmaalta tallennetut vanhakantaiset laulettu eppiset ja lyyriset runot

Pro gradu –tutkielma, 103 sivua

Etnomusikologia

Huhtikuu 2008

Pro gradu –työni aiheena ovat Pohjois-Pohjanmaalta tallennetut vanhakantaiset laulettu perinnerunot. Tutkimusalueeni Pohjois-Pohjanmaa on vanha kulttuurialue, johon eivät kuulu nykyisessä maakunnassa olevat Kuusamo, Taivalkoski ja Pudasjärvi. Kohteena olevat runot ovat eppisiä ja lyyrisiä, joihin kuuluvia erilaisia runotyyppejä ovat muun muassa Kalevala-aiheiset kertovat runot, legendat, balladit, kehtolaulut ja lastenlaulut. Tutkimukseni ulkopuolelle jätin runot, joita selkeästi ei ole esitetty laulaen. Myös loitsut jouduin rajaamaan tutkimuksen ulkopuolelle jo niiden suuren määränkin takia.

Tutkielmani tarkoitus on esitellä alueelta kerättyä laulettua runoutta ja keräystoimintaa. Käyn runoja läpi niiden aiheiden tai funktioitten mukaan ja esittelen tallennuspaikoittain, minkälaista laulettua aineistoa alueelta on kerätty, kenen toimesta ja miten paljon. Usein runojen taustalta paljastuu erilaisia mielenkiintoisia tarinoita tai uskomuksia, suomalaista mytologiaa. Myös runosävelmät ovat tutkimuksessani mukana, mutta vain sivuosassa. Esittelen lyhyesti myös keskeisimmät alueella käyneet runonkerääjät, tutkimusalueen historiaa sekä taustalla vaikuttavaa kansanrunoudentutkimusta.

Kaikki tässä tutkimuksessa esiintyvät runot sävelmiä lukuun ottamatta ovat *Suomen Kansan Vanhat Runot* –kokoelmasta. Kokoelman ja tämänkin työn taustalla vaikuttaa maantieteellis-historiallinen tutkimusmenetelmä, jota lyhyesti esittelen. Pääosassa kuitenkin on runojen sisältötutkimus ja niiden ajoittaminen erityisen Matti Kuusen kehittämän tyylikausiteorian mukaan.

Tämän pro gradun tarkoitus on esitellä kenelle tahansa halukkaalle Pohjois-Pohjanmaan runonkeräyshistoriaa. Tarkoituksena ei ole todistella mitään uutta, mutta halusin kuitenkin pohtia mahdollisia syitä ilmi tulleeseen runojen vähyyteen ja niiden suhteelliseen myöhäisyyteen. Näitä syitä löysin alueen myöhäisestä asuttamisesta ja vanhakantaisen runonlaulun perinteen nopeasta väistymisestä riimillisen laulun tieltä. Omalta osaltaan vaikuttavia syitä saattoivat olla myös kirkon ja alueella vahvaa kannatusta saaneiden herätysliikkeiden kielteinen suhtautuminen kansanmusiikkiin ja runonlauluun juuri aktiivisimman keräystoiminnan aikaan.

Asiasanat: kansanrunous, runonlaulu, Pohjois-Pohjanmaa, kertomarunot, mytologia, perinnemusiikki, kehtolaulut, balladit, legendat, lastenlaulut, kerääjät, tyylikausiteoria

1. JOHDANTO	5
2. TUTKIMUSALUE	7
3. POHJOIS-POHJANMAAN HISTORIAA	9
4. PERINNERUNOJEN KÄSITTEITÄ	12
4.1 Runojen pääryhmät.....	12
4.2 Runojen rakenteet.....	12
5. TUTKIMUSAINEISTON KUVAUS	14
5.1 Kansanrunoutentutkimus tutkimusaineiston taustalla.....	14
5.1.1 Historialliset vs. myyttiset runot.....	14
5.1.2 Runojen yhdistely ja kansalliseepoksen synty.....	15
5.1.3 Maantieteellis-historiallinen menetelmä synty.....	16
5.1.4 Suomen Kansan Vanhat Runot.....	19
5.2 Pohjois-Pohjanmaan runot.....	19
6. TEORIA JA METODIT	21
6.1 Runojen sisältötutkimus.....	21
6.2 Tyylikausiteoria.....	22
6.2.1 Varhaiskalevalaiset eepiset runot.....	23
6.2.2 Sydänskalevalaiset eepiset runot.....	25
6.2.3 Keskiaikaiset eepiset runot.....	26
6.2.4 Myöhäiskalevalaiset eepiset runot.....	27
6.2.5 Varhais- ja sydänskalevalaiset lyyriset runot.....	27
6.2.6 Keskiaikaiset lyyriset runot.....	28
6.2.7 Myöhäiskalevalaiset lyyriset runot.....	28
7. ANALYYSI	30
7.1 Kalevala-aiheiset kertovat runot.....	30
7.2 Muut kertovat runot.....	46
7.3 Satuihin, muisteluihin ym. liittyvät katkelmat sekä tilapäiset sepitelmät.....	51
7.4 Lyyriset runot.....	62

7.5 Hää- ja juhlarunot.....	82
7.6 Runosävelmät.....	84
8. KERÄÄJÄT.....	93
9. JOHTOPÄÄTÖKSET.....	95
LÄHTEET.....	100

1. JOHDANTO

Tämän etnomusikologian alaan kuuluvan tutkimukseni tarkoituksena on tarkastella Pohjois-Pohjanmaalta kerättyjä vanhakantaisia laulettuja eepisiä ja lyyrisiä perinnerunoja sekä niiden keräystä. Erilaisia kohteena olevia runotyypppejä ovat esimerkiksi Kalevala-aiheiset kertovat runot, legendat, balladit, kehtolaulut ja lastenlaulut. Aiheeltaan tutkimus edustaa etnomusikologian nykyään jo ehkä harvinaisemmaksi käyvää perinteisempää kansanmusiikin tutkimusta.

Tämän työn tarkoitus ei ole todistella mitään uutta, vaan olla lähinnä esittelevä. Työssäni esittelen tallennuspaikoittain, minkälaista lauluaineistoa alueelta on kerätty, kenen toimesta ja miten paljon. Kyseessä on siis eräänlainen paikallisen keräyshistorian kuvaaminen. Lähestyn runoja tarkastelemalla niiden aiheita ja sisältöjä sekä selvitän tarinoita ja uskomuksia niiden takana. Olen pyrkinyt kirjoittamaan tekstin mahdollisimman selkeästi, jotta kenen tahansa Pohjois-Pohjanmaan perinnerunojen keräyshistoriasta kiinnostuneen olisi helppoa tekstiä ymmärtää.

Tähän saakka Pohjois-Pohjanmaan perinnelauluja tai muuta kansanmusiikkia on tutkittu vähän tai ei ollenkaan. Muiden maakuntien musiikista on tehty enemmän tutkimuksia. Esimerkiksi Jani Kettunen on tehnyt vuonna 2002 Tampereen yliopiston Musiikintutkimuksen laitoksella pro gradun *Unohdetut juuremme – musiikkianalyttinen katsaus suomalaisista riimillisistä laulusävelmistä*. Tutkimusalueena kyseisessä gradussa ovat Satakunnan, Varsinais-Suomen, Kainuun ja Lapin maakunnat. Merja Ahtiainen on puolestaan tehnyt Kuopion yliopistossa tutkimuksen *Savon kansanrunouden keruu ja laulajat ennen vuotta 1835*.

Pohjois-Pohjanmaan maakunta on kotiseutuani ja minulle alueellisesti tuttua. Koin, että on aiheellista nostaa tätä kansanmusiikin tutkimuskohteena unohdettua ja ehkä hiukan aliarvostettua aluetta esiin. Se, että aineistoa tältä alueelta on tallennettu verrattain vähän, ei mielestäni tee alueesta sen vähempiarvoista tutkimuksen kannalta.

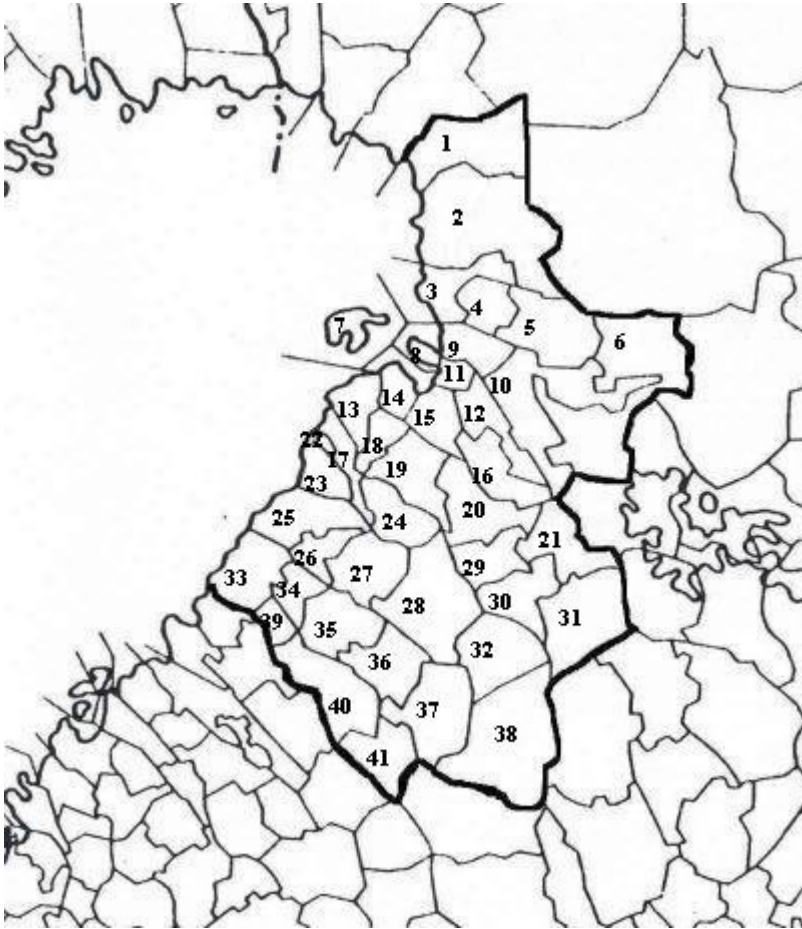
Tutkimuksessani esittelen lyhyesti tutkimusalueen historiaa sekä selvitän muutamia perinnelaulun peruskäsitteitä. Käyn myös läpi perinnerunouden keskeisimmän tutkimushistorian. Tärkeimpänä teoreettisena viitekehyksenä tässä työssä on runojen sisältötutkimus. Sen lisäksi Matti Kuusen kehittämä tyylikausiteoria kulkee työn mukana punaisena lankana. Runosävelmät jäävät tässä tutkimuksessa vähälle huomiolle jo niiden vähyydenkin takia. Tämän työn puitteissa en kokenut tarpeelliseksi tehdä tarkempaa sävelmäanalyysiä.

Olen koonnut työhöni useita karttoja ja taulukoita helpottamaan kokonaisuuksien käsittämistä. Tutkimuksen esittelevän luonteen vuoksi analyysiosuus tässä työssä on korostunut. Jotta lukija saisi parhaimman käsityksen runoista ja niiden aiheista, olen liittänyt mukaan runsaasti runoesimerkkejä. Itse runojen lisäksi halusin tuoda myös kerääjät esiin ja kertoa hieman keiden toimesta runoja tältä alueelta on tallennettu. Yritän myös etsiä joitain syitä sille, miksi aineistoa on talteen saatu vain vähän.

2. TUTKIMUSALUE

Tutkimusalue Pohjois-Pohjanmaa ei vastaa nykyistä maakuntakäsitystä. Hallinnollisen ja keinotekoisien aluerajauksen sijaan kohteena on vanha Pohjois-Pohjanmaan kulttuurialue, joka on nykyistä maakuntaa suppeampi. Alue rajautuu lännessä Perämereen, pohjoisessa Lapin maakuntaan, idässä Pudasjärven kaupunkiin, kaakossa Kainuun maakuntaan, sekä etelässä Pohjois-Savon, Keski-Suomen ja Keski-Pohjanmaan maakuntiin. Tämä alue on osa vanhaa historiallista Pohjanmaan maakuntaa. Nykyiseen maakuntaan verrattuna tutkimusalueeseen eivät kuulu Kuusamo, Taivalkoski ja Pudasjärvi. Aluerajauksen pohjana olen käyttänyt Martti Sarmelan vuonna 1994 julkaistussa *Suomen perinneatlassessa* olevaa Pohjois-Pohjanmaan maalaiskuntien karttaa vuodelta 1910. Tutkimusalueen eteläraja on kulttuurialueenakin häilyvä, sillä suuri osa Pohjois-Pohjanmaan eteläosan asukkaista tuntee henkisesti kuuluvansa Keski-Pohjanmaahan.

Tällä hetkellä tutkimusalueeseen kuuluu 35 kuntaa tai kaupunkia. Erilaisten kuntaliitosten takia tilanne elää koko ajan ja vanhoja kuntia katoaa ja uusia syntyy. Tutkimusalueessani on mukana tällaisia jo kadonneita kuntia tai pitäjiä, tai vielä laajempia käsitteitä. Siksi en nimitä niitä kunniksi, vaan tallennuspaikoiksi. Näitä tallennuspaikkoja ovat seuraavan kartan mukaan numerojärjestyksessä 1. Kuivaniemi, 2. Ii, 3. Haukipudas, 4. Kiiminki, 5. Ylikiiminki, 6. Utajärvi, 7. Hailuoto, 8. Oulunsalo, 9. Oulujoki, Oulu, Oulun seutu, 10. Muhos, 11. Kempele, 12. Tyrnävä, 13. Siikajoki, 14. Lumijoki, 15. Liminka, 16. Temmes, 17. Pattijoki, 18. Revonlahti, 19. Paavola, 20. Rantsila, 21. Kestilä, 22. Raahe, Raahen seutu, 23. Saloinen, 24. Vihanti, 25. Pyhäjoki, 26. Merijärvi, 27. Oulainen, 28. Haapavesi, 29. Pulkkila, 30. Piippola, 31. Pyhäntä, 32. Kärsämäki, 33. Kalajoki, 34. Alavieska, 35. Ylivieska, 36. Nivala, 37. Haapajärvi, 38. Pyhäjärvi, 39. Rautio, 40. Sievi, 41. Reisjärvi.

3. POHJOIS-POHJANMAAN HISTORIAA

Ensimmäisiä merkkejä asutuksesta Pohjois-Pohjanmaalla on muun muassa Oulujoelta, Pyhäjärveltä, Haapajärveltä, Nivalasta, Sievistä ja Reisjärveltä. Tämä asutus mesoliittisella kivikaudella noin 8000 vuotta sitten saapui todennäköisesti etelästä, Suomusjärven kulttuurin piiristä. (Tapaninen 1999, 21; Virrankoski 1997, 15). Ilpo Tapaninen (emt.) kertoo, että Pohjois-Pohjanmaalla on lukuisia paikkoja, joista on löytöjä melkein koko esihistorialliselta ajalta.

Nämä löytöpaikat sijaitsivat yleensä pitkän luontaisen kulkureitin varressa. Niinpä etenkin jokien niskat olivat ilmeisesti olleet edullisia pitkäaikaiselle asumiselle. Muutenkin luontaisilla kulkureiteillä on ollut suuri merkitys Pohjois-Pohjanmaan asutukselle ja kulttuurille. Tärkeimmät sisävesireitit kulkivat kaakkoon Saimaalle ja Laatokalle, itään Vienanmerelle sekä pohjoiseen Jäämerelle. Näitä reittejä pitkin kulttuurivaikutteita pääsi leviämään niin Saimaan ja Äänisen kuin myös Uralin ja Kaman alueilta. (Tapaninen 1999, 21.)

Kivikautinen asutus ei pysynyt samalla paikalla koko vuotta. Tapanisen (1999, 21–22) mukaan väestö muutti asuinpaikkaa pyyntikiertoon perustuvan systeemin mukaan. Elinkeinona olivatkin kalastus, metsästys, keräily ja pyynti. Kala- ja Pyhäjokilaaksossa asutus keskittyi merenrannoille tai muiden kalavesien läheisyyteen, koska siellä kalastus oli tärkein elinkeinoista. (Emt.) Väestö asui kodassa ja liikkui puusta koverretuilla veneillä (Virrankoski 1997, 15).

Pronssikaudella Suomeen idästä saapuneen väestön jälkeläiset, saamea puhuneet lappalaiset, asuttivat Pohjois-Pohjanmaata ensimmäisten joukossa (Tapaninen 1999, 22). Tapanisen (emt.) mukaan paikalle ilmaantui eränkävijöitä, kainulaisia, todennäköisesti Satakunnasta viimeistään 800-luvulla. Syyksi Virrankoski (1997, 17) kertoo turkisten kysynnän nopean kasvun ruotsalaisten avaaman tärkeän kauppareitin myötä. 1100-luvulla kainulaisten tilalle tulivat pirkkalaiset ja karjalaiset (Tapaninen 1999, 22).

Rautakaudella noin 300–1300 jKr. Pohjois-Pohjanmaa oli vielä pääasiassa eränkävintialuetta, jossa kalastettiin tai käytiin hankkimassa turkiksia. Alueen määrätietoinen asuttaminen aloitettiin vasta 1300-luvun alussa. (Tapaninen 1999, 22.) Syyksi asuttamiseen Tapaninen (emt.) toteaa lohien tulemisen suolauksen ansiosta hyväksi kauppatavaraksi. Kalastus säilyikin pääelinkeinona 1700-luvulle saakka (emt.). Todisteita vakinaisesta asutuksesta Tapaninen (emt.) mainitsee löydetyn

ainakin Limingan, Oulun, Iin, Kalajoen, Pyhäjoen ja Saloisten rannikoilta ja jokisuistoista 1400-luvun alusta.

Tapaninen (1999, 22–23) kertoo Pohjois-Pohjanmaalle suuntautuneen lappalaisasutuksen lisäksi siis kaksi asutusvirtaa, Suomen lounaisosista lähinnä ylisestä Satakunnasta 800-luvulta lähtien tulleet sekä Karjalasta Laatokan rannoilta toisen vuosituhannen ensimmäisillä sataluvuilla tulleet. Muuttajat toivat mukanaan suomen kielen, jolloin alueella aiemmin puhuttu saamen kieli joutui väistymään (Virrankoski 1997, 16). Uuteen väestöön sulautuneesta saamelaiskulttuurista saattoi jäädä jälkiä Pohjois-Pohjanmaalle. 1500-luvulla alkoi myös kolmas, savolainen asutusvirta saapua Oulujärven ympäristöön sekä jokien keski- ja yläjuoksuille (Tapaninen 1999, 23). Peltoviljelyn merkityksen lisääntymisen ja karjanhoidon voimakkaan harjoittamisen myötä jokisuut ja jokien alajuoksut asutettiin nopeasti (emt, 23).

Ensimmäisten seurakuntien synnyn myötä asutus levisi pitkin jokilaaksoja ja jokaisesta jokilaaksosta muodostui oma pitäjänsä. Nämä alkupitäjät olivat siten pitkiä ja kapeita ja pitkin vesireittejä suuntautuneita. (Tapaninen (1999, 33.) Tapanisen (emt.) mukaan pitäjät olivat samaan aikaan sekä kirkollisia seurakuntia että itsehallinnollisia ja oikeudenhoidollisia yksiköitä. 1300-luvulla Pohjois-Pohjanmaan kirkolliset keskuksat sijaitsivat Saloisissa ja Iissä, jotka kuuluivat kappeleina Pietarsaaren emäpitäjään (emt.).

Vähitellen pitäjät alkoivat eriytyä emäpitäjistä. Ensimmäisenä Liminka erotettiin Saloisista itsenäiseksi pitäjäksi vuonna 1477, sitten Kalajoki 1540, Pyhäjoki ja Hailuoto vuonna 1573 ja Siikajoki vuonna 1689. (Tapaninen 1999, 33.) Virrankosken (1997, 40) mukaan ennen isoavihaa perustettiin vielä Sievin, Ylivieskan, Haapajärven ja Pyhäjärven kappeliseurakunnat. Vuonna 1850 Pohjois-Pohjanmaalla oli jo 13 kirkkopitäjää (Tapaninen 1999, 34). Kaupankäynnin keskittämistä varten Kaarle IX käski perustaa Oulun kaupungin vuonna 1605. Toiseksi keskeiseksi kauppapaikaksi kuningatar Kristiina perusti kreivi Pietari Brahen aloitteesta Raahen kaupungin vuonna 1649. (Virrankoski 1997, 48). 1800-luvun lopulla luotiin nykyaikainen kuntalaitos ja entisistä pitäjistä syntyi kuntia (emt., 35).

Kirkollinen toiminta pääsi Pohjois-Pohjanmaalla käyntiin vasta 1300-luvulla Pähkinäsaaren rauhan jälkeen katolisen kirkon toimesta. Keskiajalla katolisella kirkolla oli suuri vaikutus Pohjois-Pohjanmaalla, mutta myös kreikkalaiskatolinen lähetystyö ulottui Pohjanmaalle saakka. Kuitenkin 1500-luvulla tapahtuneen uskonpuhdistuksen jälkeenkin pakanallinen muinaisusko pysyi vielä

pitkään voimissaan pohjoispohjalaisten keskuudessa. (Tapaninen 1999, 48–49.) Virrankoski (1997, 67) kertoo, että taikoja käytettiin vielä 1600-luvulla vanhaan tapaan tautien ja vammojen hoitamiseen sekä sadon ja karjaonnan, kalan ja riistan saaliin parantamiseen.

1600-luvun loppua sävytti paha nälänhätä ja 1700-luvun alkua sodat sekä venäläisten väkivaltaiset hävitysretket. Yksistään Ylivieskan kappelin alueella venäläiset surmasivat ainakin 80 ihmistä. Orjiksi ryöstettiin Kalajoelta peräti 276 ja Pyhäjärveltä muutamia kymmeniä ihmisiä. (Virrankoski 1997, 79–83.)

1800-luvulla herännäisyys ja lestadiolaisuus levisivät Pohjois-Pohjanmaalle. Herännäisyys saapui 1820-luvun lopulla ensin Kalajokilaaksoon ja lestadiolainen herätysliike syntyi hiukan myöhemmin. Lestadiolaisuuden vahvimiksi seuduiksi muodostuivat Oulun seutu sekä Pyhä- ja Kalajokilaakso. (Tapaninen 1999, 49–50.) Molemmilla herätysliikkeillä on ollut vahva vaikutus Pohjois-Pohjanmaan ihmisiin, heidän tapoihinsa ja tottumuksiinsa.

4. PERINNERUNOJEN KÄSITTEITÄ

4.1 Runojen pääryhmät

Tutkimukseni kohteena olevat perinnerunot ovat kalevalaisia runoja. Ne voidaan Anneli Asplundin (1981a, 30) mukaan jakaa eepisten runojen, lyyristen runojen, hää- ja juhlarunojen, tilapääruneiden sekä loitsujen pääryhmiin. Tästä joukosta loitsut ovat tutkimukseni ulkopuolella.

Eepiset runot ovat kertovia runoja ja ne voivat olla säemääriltään hyvinkin pitkiä. Usein niiden aiheena saattoi olla maailman tai muiden asioiden tai esineiden synty. Toinen suosittu aihe kertoo sankareista: tietäjistä, sotureista ja šamaaneista. Kertoviin lauluihin kuuluvat myös legendalaulut kristillisine hahmoineen sekä uudenlaista realismia edustavat keskiaikaiset balladit. (Asplund 1981a, 30.)

Lyyriset runot ovat eräänlaisia tunnelmarunoja ja yleensä eepisiä runoja lyhyempiä. Asplund (1981a, 31–32) kertoo niiden alun perin olleen 4-10 säkeen pituisia kokonaisuuksia, joita myöhemmin on yhdistelty pitemmiksi sikermiksi. Lyyrisissä runoissa kuvattiin erilaisia tunteja iloista suruihin ja niitä laulettiin usein työnteon ohessa. Työlaulujen lisäksi suuren joukon lyyrisistä lauluista muodostavat kehtolaulut ja lastenlaulut.

Hää- ja juhlarunoja esitettiin nimensä mukaisesti häissä ja muissa juhlissa. Kalevalaisten laulujen lisäksi häiden moninaisissa vaiheissa saatettiin Asplundin (1981a, 33) mukaan esittää myös itkuvirsiä. Muita laulun arvoisia juhlia olivat muun muassa elonkorjuu, satovuoden päättäjäiset tai kylvökauden alkajaiset, joulukuun ja karhunpeijäiset (emt., 34). Tilapääruneita sepitettiin tiettyihin yksittäisiin tilanteisiin. Niiden yksittäisyyden, yksilöllisyyden ja tilapäisluonteen johdosta runot eivät yleensä levinneet laajemmalle.

4.2 Runojen rakenne

Kalevalaiset runot koostuvat säkeistä ja noudattavat tiettyä mittaa. Säkeet ovat yleensä kahdeksantavuisia, mutta myös yhdeksän- tai kymmentavuisia säkeitä esiintyy. Nämä säkeet ovat mitaltaan nelipolvisia trokeesäkeitä, joita saatettiin koristella murrelmasäkein. Nelipolvinen trokeesäe tarkoittaa säkeen perusmuotoa, jossa säe jakaantuu tasaisesti neljään osaan eli runojalkaan. Jokaisen osan ensimmäinen tavu on painollinen, kuten esimerkissä

vaka/vanha/Väinä/möinen. Painollista tavua nimitetään runojalan nousuksi ja painotonta tavua runojalan laskuksi (Salminen 1934, 182).

Murrelmasäkeitä muodostuu Asplundin (1981a, 22) mukaan silloin, kun runojalan ja sävelmän sekä toisaalta sanan normaali korko eivät satu päällekkäin. Asplund (emt.) kertoo ilmiön johtuvan säännöstä, jonka mukaisesti sanat sijoitetaan runon 2., 3. ja 4. runojalkaan. Sanan ensimmäisen pääpainollisen tavun ollessa pitkä (kuin-, sin-, kot-) se tuli sijoittaa runojalan nousuun, mutta sen ollessa lyhyt (on, ja, ta-) puolestaan runojalan laskuun (emt.). Tällainen murrelmasäe näyttää esimerkiksi tältä: Tammes/ta ta/saiset/oksat. Vain ensimmäisessä runojalassa voi esiintyä kolme tai neljäkin tavua (Salminen 1934, 183).

Kalevalamittaiselle runoudelle ovat tyypillisiä alkusointu ja kerto. Salmisen (1934, 185–186) mukaan alkusointu tarkoittaa sitä, että samassa säkeessä vähintään kaksi sanaa alkaa samalla konsonantilla, joita seuraa sama vokaali tai että kaksi sanaa alkaa samalla vokaalilla. Kerto puolestaan tarkoittaa sitä, että pääsäkeen ajatus toistetaan yhdessä tai useammassakin säkeessä toisilla sanoilla. Näissä säkeissä ajatusta voidaan kehittää, määritellä tarkemmin, rajoittaa tai ilmaista sille vastakohta. (Emt., 188.)

Matti Kuusi (1994, 41) kertoo kalevalamittaa käytetyn Suomessa eepisissä ja lyyrisissä runoissa, taioissa, loitsuissa, häälauluissa, vuosittaisissa juhlissa, arvoituksissa, sananlaskuissa, kansantarinoissa ja legendoissa. Mittaa käyttämällä tarinat ja runot oli helpompi pitää muistissa aikana, jolloin ei vielä ollut mahdollista kirjoittaa niitä ylös. Kalevalamittaiset runot olivat aikalaisilleen kirjoittamatonta kirjallisuutta. (Emt.) Kun kalevalamitta ei enää pystynyt vastaamaan muutoksiin, sen syrjäyttivät vähitellen uudet riimilliset runomitat. Suuri vaikuttava tekijä tähän oli kirjoitetun kulttuurin tuleminen, jolloin kalevalamitan tehtävä kävi tarpeettomaksi. (Leino 1997, 71–72).

5. TUTKIMUSAINIESTON KUVAUS

5.1 Kansanrunoudentutkimus tutkimusaineiston taustalla

Jo 1500- ja 1600-luvuilla muun muassa Mikael Agricola, Olaus Magnus, Sigfried Aronus Forsius ja Erik Sorolainen mainitsivat suomalaisen muinaisrunouden ja loitsujen olemassaolon sekä esittivät viittauksia suomalaisten muuhunkin laulurunouteen. Kuitenkin vasta 1800-luvun lopulla kansanrunoudentutkimus alkoi esiintyä varsinaisena itsenäisenä tieteenhaarana. (Jouko Hautala 1954, 25–34). Tutkimusaineistoni ymmärrettävyyden lisäämiseksi kerron aineiston taustalla vaikuttavista kansanrunoudentutkimuksen merkittävimmistä käännekohtista.

5.1.1 Historialliset vs. myyttiset runot

Suomalainen kansanrunoudentutkimus jakautui jo varhaisessa vaiheessa kahtia, myyttisiin ja historiallisiin tulkintoihin. Ensimmäinen tutkimussuuntaus pyrkii antamaan runoilille myyttisiä selityksiä, eli runoja pidetään mytologiana, muinaisuskoa kuvastavina tai muuten vertauskuvallisina. Toinen tutkimussuuntaus puolestaan käsitti runot historiallisina, eli menneiden aikojen tapahtumien pohjalta seipettyinä. Kahtiajako säilyi pitkään. (Hautala 1954, 25).

Ensimmäisenä kansanrunojen historiallisuuteen viittasi jo Mikael Agricola. 1600-luvulla samaa mieltä oli myös muun muassa Juhana Cajanus ja 1700-luvun alussa Daniel Juslenius. (Hautala 1954, 38–39;46). Ensimmäisten joukossa myyttistä selitystapaa kannatti Petrus Bång 1600-luvulla (emt., 40). 1700-luvulla alettiin huomata kansanrunojen keräämisen tärkeys, ja eräs ensimmäisistä keräyksiä kannattaneista oli Gabriel Peldan. Hän piti kansanrunoja historiallisena lähdeaineistona. (Emt., 54–55). Vielä tuolloin runojen keräystoiminta ei lähtenyt vauhtiin.

1700-luvulla historiaa tutkineella Henrik Gabriel Porthanilla oli suuri vaikutus myöhempiin kansanrunoudentutkijoihin. Hän toimi kansanrunouden kerääjänä, tutkijana ja julkaisijana ja toi julki huomioitaan suomalaiselle kansanrunoudelle tyypillisestä alkusoinnusta ja säeekerrosta (Hautala 1954, 65–67). Porthan piti loitsuja kaikista suomalaisista runoista vanhimpina, jo pakanuuden ajalta olevina, ja oli sitä mieltä, että muut kansanrunot olivat muodostuneet loitsujen antaman esikuvan mukaan. Hän huomasi myös, että useita toisintoja vertaamalla runot olisi mahdollista palauttaa eheämpään muotoon. (Emt., 68–69.) Porthan teki merkittävän huomion, että

kansanperinne kulkeutuu kansalta toiselle, eli samoja runojen ja loitsujen aiheita voidaan tavata myös muilla kansoilla (emt., 74).

Kristfrid Gananderista tuli 1700-luvulla aikakauden innokkain ja monipuolisin kansanrunouden kerääjä (emt., 77). Hänen huomattavin teoksensa on vuonna 1789 ilmestynyt sanakirjan liiteosaksi tarkoitettu ruotsinkielinen *Mythologia Fennica*¹. Se toimi pitkän aikaa ainoana kansanrunouden ja mytologian alan hakuteoksena ja käsikirjana. Ganander piti kansanrunoutta myyttisenä ja käsitti runot mielikuvituksen tuotteiksi, vertauskuviksi tai allegorioiksi. (Emt., 79–82.)

1800-luvun mukanaan tuoma romantiikan aatesuuntaus korosti tarunomaista, hämärää muinaisuutta sekä kansallista menneisyyttä ja siten kasvatti kiinnostusta myös kansanrunoutta kohtaan. Elävän ja vielä kansan keskuudessa säilyneen perinteen tallentamisen merkitys alettiin ymmärtää ja vuonna 1831 keräysperinnettä vaalimaan perustettiin Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. (Hautala 1954, 88–90;112.)

5.1.2 Runojen yhdistely ja kansalliseepoksen synty

Romantiikan vaikutteita omaksunut kansanrunouden kerääjä C.A.Gottlund piti toisia runoja historiallisina ja toisia myyttisinä. Gottlund toi vuonna 1817 ensimmäisenä julki ajatuksen vanhojen kansanlaulujen keräämisestä ja kokoamisesta kansalliseepokseksi. (Hautala 1954, 96–97.) Idean toteutti myöhemmin Elias Lönnrot *Kalevalan* muodossa, mutta hän sai ajatuksensa opettajaltaan Reinhold von Beckeriltä, joka omissa tutkimuksissaan yhdisteli eri muinaisrunoja. Von Beckerin mielestä Väinämöinen ja muut runojen sankarit olivat historiallisia henkilöitä eivätkä myyttisiä olentoja, ja Lönnrotin välityksellä tämä runojen historiallinen selitystapa jäi elämään. (Emt., 101–102.)

Elias Lönnrot aloitti runojen julkaisutyönsä vuonna 1829 kokoelmalla *Kantele taikka Suomen Kansan sekä Vanhoja että Nykyempiä Runoja ja Lauluja*. Jo silloin hän kokosi runoja yhteen useista eri toisinoista. Vuonna 1833 hän alkoi yhdistellä eri runoja laajemmiksi kokonaisuuksiksi ja kokosi painamatta jääneet pienoiseepokset nimiltään *Lemminkäinen*, *Naimakansan virsiä* sekä *Väinämöinen*. Runonkeräysmatkoillaan hänen havaintonsa siitä, että jotkut runonlaulajat yhdistelivät runoja samalla tavalla, tukivat hänen tapaansa toimia. (Hautala 1954, 111–114.)

¹ Teoksen suomennos on julkaistu vuonna 1995.

Runoja kertyi niin paljon, että Lönnrot kokosi painattamatta jääneet runokokoelmat teokseen *Kalevala taikka Vanhoja Karjalan Runoja Suomen kansan muinosista ajoista*, jonka ensimmäinen osa ilmestyi vuonna 1835 ja toinen 1836². Suomi sai näin kansalliseepoksensa, jolla oli sekä kansallista että yleismaailmallista merkitystä. (Hautala, 115–116.) Uusien runonkeruumatkojensa tuloksena Lönnrot julkaisi kolmessa osassa vuosina 1840 ja 1841 *Kalevalan* sisarteoksen *Kanteletar taikka Suomen Kansan Vanhoja Lauluja ja Virsiä*. *Kanteletarta* kootessaan hän toimi vieläkin vapaammin kuin *Kalevalan* suhteen yhdistellen toisintoja ja eri runoja, siirtäen säkeitä, säepareja ja kokonaisia säejaksoja. (Emt., 123.)

Kalevalan ilmestymisen jälkeinen tutkimus painottui pitkän aikaa itse *Kalevalan* tutkimukseen, eikä siinä käytettyjen alkuperäisten muinaisrunojen tutkimukseen. Lönnrotin eri toisinoista yhdistelemiä runoja pidettiin alkuperäisinä ja oikeina. (Hautala 1954, 117.) *Kalevalan* runoja tulkittiin joko myyttillis-vertauskuvallisina tai historiallisina. Romanttisen ajattelutavan myötä myyttiset tulkintatavat olivat yleisempiä. (Emt., 137.) Yleistä oli selittää runoissa esiintyvät ilmiöt, kuten Sampo, kirjokansi tms. luonnonmyyttisinä ja -symbolisina. Historiallista selitystapaa piti hengissä esimerkiksi kielentutkija M. A. Castrén, joka oli sitä mieltä, että *Kalevalan* päähenkilöt esiintyvät runoissa ihmisinä eivätkä jumalina. Väinämöistä hän piti tietäjänä ja Sampo onnea tuottavana talismaanina. (Emt., 155.) Myös Robert Tengström piti *Kalevalan* pääsankareita ihmisinä ja runojen lähtökohtina historiallisia aiheita (emt., 159). *Kalevalan* oikeaperäisyyden kiistattomaksi osoittamiseksi Suomalaisen Kirjallisuuden Seura alkoi suunnitella täydennyskeräyksiä sekä vanhojen runojen julkaisemista sellaisina, joina runonlaulajat olivat esittäneet ne kerääjille (emt., 169).

5.1.3 Maantieteellis-historiallinen menetelmä syntyy

1800-luvun puolivälin jälkeen evolutionismi ja positivismi valtasivat tieteellisen ajattelun alaa. Evolutionismin mukaan kaikki, mitä maailmassa tapahtuu, liittyy tekijöinä suuriin ja yhtenäisiin, ankarasti lainalaisiin kehityskulkuihin. Positivismi puolestaan korostaa, että kaikkien tehtävien johtopäätösten on nojaututtava ainoastaan havaittaviin tosiseikkoihin, eikä teoreettisiin ajatusrakennelmiin. Uudet aatteet vaikuttivat kansanrunoudentutkimukseen siten, että vanhojen kirjallisten runokokoelmien sijasta alettiin kiinnittää enemmän huomiota kansan suussa vielä

² ns. Vanha Kalevala. Ns. Uusi Kalevala ilmestyi vuonna 1849 ja oli laajuudeltaan lähes kaksinkertainen verrattuna edeltäjäänsä. (Hautala 1954, 128.)

elävään perinteeseen. (Hautala 1954, 174–175.) *Kalevala* hylättiin nyt muinaisrunouden tutkimuksen lähdeoksena, mutta sitä pyrittiin selittämään selvittämällä kansanrunoustuotteiden lainalainen kehitys (emt., 180).

Tämän uudenlaisen kansanrunoudentutkimuksen ensimmäinen tutkija, merkittävä runojenkerääjä A.A.Borenius-Lähteenkorva tuli tutkimuksissaan siihen tulokseen, että muinaisrunot eivät voi niissä esiintyvien ruotsalaisten lainasanojen ja roomalaiskatolisten pyhimystennimien takia olla syntyneet Karjalassa, missä niitä on viimeksi laulettu. Samaan tulokseen oli tullut jo Sakari Topelius vanhempi 1800-luvun alkupuolella, mutta ajatukseen ei ollut aiemmin kiinnitetty huomiota. (Hautala 1954, 181.) Aikakauden merkittävin tutkija Julius Krohn totesi omien tutkimustensa pohjalta, että *Kalevalassa* on paljon sellaisia kieliopillisia muotoja, joita ei ole Karjalassa, mutta joita esiintyy viron kielessä ja Länsi-Suomen murteissa. Näin hän päätteli, että vanhat runot eivät ole pelkästään karjalaisten, vaan kaikkien suomalaisten luomia aikana ennen kuin heimot ja murteet erosivat toisistaan. (Emt., 187.)

Julius Krohn esittelee vuosina 1883–1885 ilmestyneessä suuressa tutkimuksessaan *Suomalaisen kirjallisuuden historia I. Kalevala* miltä eri itämerensuomalaisilta seuduilta muinaisrunoja on tavattu, miten eri runojen levinneisyysalueet ovat erilaiset ja kuinka samat runot eri seuduilla esiintyvät eri muodoissa. Lisäksi hän vertaa Suomen ja Viron kertovia runoja keskenään ja esittelee niiden monia yhtäläisyyksiä sekä esittää suuren määrän rinnastuksia muiden kansojen runojen ja laulujen yksityiskohtiin. Hän käsittelee myös kysymyksiä suomalaisten muinaisrunojen syntymäpaikoista ja -ajoista, niiden peruslaadusta sekä kehittämisestä nykyiseen muotoonsa. Tutkimuksellaan Julius Krohn halusi osoittaa, että perinne kulkeutuu ja lainautuu eteenpäin, ja että *Kalevalan* ainekset myös ovat tulleet Suomeen naapurikansoilta. (Hautala 1954, 189–190.) Krohn totesi, että runot olivat lähteneet liikkeelle Länsi-Suomesta, Inkeristä ja Virosta, mutta kehittyneet ja liittyneet yhteen Vienen karjalaisten toimesta. Hänen mukaansa runojen vaellussuunta oli ollut etelästä ja lännestä pohjoiseen ja itään, koska idässä runojen toisinnot olivat kehittyneempiä ja laajempia kuin lännessä. (Emt., 194–195.)

Julius Krohn teki tärkeitä huomioita siitä, että runojen eri toisinnot poikkeavat toisistaan sitä enemmän, mitä kauempana toisistaan ne esiintyvät. Runot siis muuntuvat matkalla sitä enemmän, mitä kauemmas ne lähtökohdastaan joutuvat. Hän huomioi myös sen, että runot muuntuvat myös ajallisesti niiden siirtyessä vanhemmalta polvelta nuoremmalle. Krohnin menetelmässä toisinnot ryhmitellään saantipaikkojensa mukaan, jolloin saadaan kehitysketju, jota taaksepäin seuraamalla

voidaan selvittää runon syntymäpaikka ja alkumuoto, ikä sekä peruslaatu. Julius Krohn nimitti itse tutkimusmenetelmäänsä paikkakunnallis-historialliseksi, mutta myöhemmin tämä evolutionistinen menetelmä tuli tunnetuksi Kaarle Krohnin edelleenkehittämänä maantieteellis-historiallisena menetelmänä. (Hautala 1954, 190–192.) Julius Krohn edusti runojen selityksen suhteen luonnonmyyttillistä koulukuntaa ja oli sitä mieltä, että historiallista ainesta Suomen muinaisrunoudessa oli vain vähän (emt., 193).

Julius Krohnin varhaisen kuoleman takia hänen töitään jatkoi hänen poikansa Kaarle Krohn. Hän saattoi isänsä keskeneräiset tutkimukset päätökseen sekä kehitti maantieteellis-historiallista menetelmää. (Hautala 1954, 213.) Kaarle Krohn tallensi keräysmatkoillaan hyvin runsaasti kansanrunoutta ja erityisesti satuja. Hän keskittyi omissa tutkimuksissaan erityisesti satuihin, kertoviin muinaisrunoihin sekä loitsuihin ja halusi osoittaa, että isänsä kehittämää maantieteellis-historiallista menetelmää voidaan käyttää myös muun kansanperinteen kuin vain muinaisrunojen tutkimiseen. (Emt., 214–215;226.)

Aluksi Kaarle Krohn tuli tutkimuksissaan siihen tulokseen, että *Kalevalan* runot vanhimmillaankin ovat vasta 1300-luvulta. Suurinta osaa säilyneestä kansanrunoudesta hän piti keskiaikaisena. Hänen mielestään myös loitsut olivat vasta kristilliseltä ajalta. Hän esitti myös, että jotkut kertomarunot ovat tarullisia ja että Väinämöinen ja Ilmarinen esiintyvät runoissa jumalina. (Hautala 1954, 224–228;245;249.)

Myöhemmin Krohn totesi, että Kalevala-aiheiset runot ovatkin sekundäärisiä ja niissä esiintyvien nimien ja tapahtuma- sekä miljöokuvausten perusteella niiden aiheet ovat peräisin jo skandinaaviselta viikinkiajalta 700–1100 –luvulta. Lisäksi esimerkiksi Väinämöinen ja Ilmarinen ovatkin inhimillisten sankarien ja päällikköruhtinaiden erisnimiä. Runojen varsinaisen sepittämisen ajaksi Krohn kuitenkin epäili niissä esiintyvien lainasanojen perusteella korkeintaan 1200-lukua. Hänen mielestään runojen sepittäminen vanhalla runomitalla on jatkunut ainakin 1500-luvulle saakka. Krohnin myyttinen tulkinta vaihtui siis historialliseksi. Hän päätyikin siihen tulokseen, että runot kertovat todellisista historiallisista henkilöistä ja tapahtumista sekä ympäristöstä. Loitsujen hän totesi edelleen olevan vasta kristilliseltä ajalta, koska niiden alkuaiheena yleensä on jokin keskiaikainen kristillinen legenda tai legendantapainen uskomus. (Hautala, 249–250;260;272.)

Krohnin mukaan huomattavin osa kertomarunoista on alkuperältään länsisuomalaisia ja suuri osa on peräisin myös Viirasta. Länsi-Suomesta runot ovat levinneet Pohjanmaan ja Savon kautta Vienan

Karjalaan, Raja- ja Pohjois-Karjalaan sekä Etelä-Karjalaan. Etelä-Karjalasta runot ovat kulkeneet Pohjois-, Länsi- ja Keski-Inkerin kautta Viroon. Virossa syntyneet runot ovat kulkeutuneet Inkerin kautta Etelä-Karjalaan ja sieltä Raja- ja Pohjois-Karjalan kautta Viaan. Krohn korosti, että karjalaisten ansiota on runojen edelleen kehittäminen ja yhdisteleminen sekä säilyttäminen. (Emt., 235;262;269.)

5.1.4 Suomen Kansan Vanhat Runot

Kaarle Krohnin ehdotuksesta Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ryhtyi täydellisen, kaikki Suomen kansan eepiset ja lyyriset runot sekä loitsut käsittävän kokoelman julkaisemiseen. Kokoelmaan *Suomen Kansan Vanhat Runot* kertyi 34 osaa, joista ensimmäinen ilmestyi vuonna 1908 ja viimeinen, täydennysosa, vuonna 1997. Krohnin maantieteellis-historiallinen tutkimusmenetelmä määräsi kokoelman muodon. (Hautala 1954, 253.)

Menetelmän mukaan aluksi kerätään kansanrunojen toisintoja mahdollisimman paljon ja mahdollisimman laajalta alueelta. Seuraavaksi lähdekritiikin jälkeen aineisto tulee järjestellä maantieteellisesti. Sitten aineisto analysoidaan ja suoritetaan vertailua säeluettelon avulla, jolloin saadaan selville kunkin maantieteellisen alueen normaalimuoto ja alkumuoto. Vertailemalla niitä voidaan päätellä kansanrunon syntymäaika, -paikka sekä vaellustiet. Säeluettelon avulla vertailemalla voidaan osoittaa kansanrunojen eri yksityispiirteiden levinneisyys, yleisyys tai harvinaisuus sekä muunnelmat. (Hautala 1954, 264–265.) Sitten monet tutkijat omaksuivat maantieteellis-historiallisen metodin ja käyttivät sitä omissa tutkimuksissaan.

5.2 Pohjois-Pohjanmaan runot

Tutkimusaineistoni koostuu *Suomen Kansan Vanhat Runot* –kokoelman kahdennestatoista osasta, *Pohjois-Pohjanmaan runot*, joka julkaistiin vuosina 1934-1935 kahdessa osassa. Ensimmäisessä 973-sivuisessa osassa on Kalevala-aiheisia runoja, muita kertovia runoja, satuihin, muisteluihin ym. liittyviä katkelmia sekä tilapäisiä sepitelmiä, lyrillisiä lauluja, määrättyissä tiloissa laulettavia runoja, luettelohokuja, lasten runoja, leikkirunoja, nimihokuja sekä loitsuja. Toinen 980-sivuinen osa koostuu lähes kokonaan loitsuista, mutta niiden lisäksi osaan on lisätty ensimmäisen osan kauan kestäneen oikoluvun aikana Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraan tulleita runoja.

Tutkimusaineiston taustalla vaikuttaa edellä esitelty maantieteellis-historiallinen metodi. Jokaiseen runoon on merkitty sen keräyspaikka, runon kerääjä ja vuosiluku sekä joissain tapauksissa myös tieto runon esittäjästä. Vuosiluvuista on merkitty vain kaksi viimeistä numeroa, joten tallennusajankohdasta oli joissain tapauksissa epäselvyyttä. Pyrin kuitenkin etsimään varmennuksen ajankohtiin kerääjätietojen kautta. Vuosiluku vaikutti joissain tapauksissa olevan runon ensimmäinen julkaisuajankohta jossakin toisessa kokoelmassa, eikä siis välttämättä varsinainen tallennusvuosi. Runokokoelmassa ovat mukana nykyisen Pohjois-Pohjanmaan, Lapin ja Kainuun alueen runot. Analyysiani varten erottelin runojen joukosta ainoastaan tutkimusalueeseeni kuuluvat runot.

Martti Haavio (1934, V) kertoo, että kokoelmaan on otettu mukaan kaikki Kristfried Gananderin *Mythologia Fennicassa* ja Zacharias Topelius vanhemman *Suomen Kansan Vanhoja Runoja ynnä myös Nykyisempiä Lauluja* –teoksessa julkaistut runot, joita ei ole voitu todistaa Pohjois-Pohjanmaan ulkopuolelta kerätyiksi. Myös Gananderin *Nytt Finskt Lexiconin* sanakirjaotteita on mukana. Lisäksi mukana ovat useiden tunnettujen kerääjien kokoelmat, mutta myös yksityishenkilöiden lähettämiä runoja. Osa materiaalista on päätynyt mukaan keräyskilpailujen kautta. (Emt., V-VI.)

Matti Kuusen (1980, 10) mukaan *Suomen Kansan Vanhat Runot* –kokoelmassa runot ovat muita kokoelmia lähempänä kenttämuistiinpanoja ja siten lähimpänä alkuperäismuotoaan. Useissa muissa runokokoelmissa runoja on saatettu muokata kirjoitusasultaan selkeämmiksi, murreilmaisuja on voitu siistiä ja runoja yhdistellä (emt., 10–11). Silti tästäkin kokoelmasta löytyy joitakin selkeästi kirjakielistettyjä runoja, vaikkakin murteellisia on varsin paljon. Osaltaan runojen kulmikkautta selittää se, että joskus runonlaulajat esittivät runot kerääjille lausuen, eivätkä laulaen. Kuusi epäilee (1963, 351) myös, että kokoelman koonnissa olisi saattanut olla mukana sensuuria ja siitä johtuen toisintoja olisi karsittu. Tästä ei kuitenkaan ole varmaa tietoa.

Analyysissäni runot ovat samassa aihejärjestyksessä kuin tutkimusaineistossani. Pois olen jättänyt luettelohokut sekä nimihokut, koska niitä ei ole esitetty laulaen. Loitsujen esittämisestä laulaen tai lausuen käydään edelleen väittelyä. Itse en kiistä, etteikö niitä olisi laulettu. Tässä tutkimuksessa loitsut eivät kuitenkaan ole mukana jo niiden suuren määrän takia. Loitsuista saisikin aikaan kokonaan oman tutkimuksensa. Määrätyissä tilanteissa laulettavista runoista olen erotellut erikseen hää- ja juhlarunot sekä siirtänyt jauhurunot ja paimenrunot lyyrisiin lauluihin.

6. TEORIA JA METODIT

Analyysini apuna olen käyttänyt Martti Haavion, Matti Kuusen sekä Elsa Enäjärvi-Haavion ajatuksia runojen sisällöstä, alkuperästä ja iästä. Keskeisimpinä lähteinä olen käyttänyt Martti Haavion vuonna 1952 julkaisemaa teosta *Kirjokansi* sekä hänen vuonna 1967 kirjoittamaansa teosta *Suomalainen mytologia*, Matti Kuusen vuonna 1963 toimittamaa teosta *Suomen kirjallisuus I* ja hänen vuonna 1980 toimittamaansa teosta *Kalevalaista kertomarunoutta* sekä Elsa Enäjärvi-Haavion kirjoitusta *Lyyrilliset laulut*, joka on julkaistu Martti Haavion teoksessa *Suomalaisen muinaisrunouden maailma* vuonna 1935.

6.1. Runojen sisältötutkimus

Martti Haavio tutki muinaisrunoutta 1930–1950 –luvulla. Hänkin käytti maantieteellis-historiallista menetelmää, mutta ei pyrkinyt rekonstruoimaan runojen täsmällisiä alkumuotoja. Sen sijaan hän tyytyi osoittamaan, mikä runojen yleinen sisältö todennäköisesti oli, mitä tämä sisältö pohjimmiltaan tarkoitti, sekä mikä runojen esikuvana oli. Hän tutki runoja yksityiskohtaisesti säe säkeeltä löytääkseen vastauksia kysymyksiin runojen alkusisällyksestä, kulkeutumisen ja kehityshistoriasta, paikallisesta ja ajallisesta lähtökohdasta sekä luonteesta. (Hautala 1954, 363.)

Haavio (Hautala 1954, 364) kannatti runojen historiallista selitystapaa ja piti muinaisrunojen alkuperää viikinkiaikaisena ja lounaissuomalaisena. Hän kuitenkin korosti, että runoja on sepitetty pitkän ajan kuluessa, eikä vain tiettyinä yhtenä ajanjaksona. Lisäksi hän huomautti, että runojen ikä ja runojen aiheiden ikä ovat aivan eri asioita. Sepitetty runo saattaa olla paljon uudempi kuin runon aihe. (Emt., 370.)

Haavion tutkimusten taustalla vaikuttavat motiivihistoriallinen metodi sekä struktuurianalyysi. Motiivihistoriallisissa metodeissa Haavio pyrki selvittämään runoilijoilta itseltään runotoisintojen piirteitä ja runojuonten kohtauksia analysoiden, mikä on ollut runoilijoiden runojen tarkoitus, mitä he ovat käyttäneet aineksinaan, millaisessa sosiaalisessa miljöössä ja kulttuuri- ja aikaympäristössä he elivät ja sepittivät runojaan, sekä minkälaisia kansainvälisiä esikuvia ja motiiveja heillä oli käytettävissään. (Hautala 1964, 368).

Haavio kiinnitti huomionsa runojen rakenteisiin, joihin aiemmin ei juurikaan ollut puututtu. Hän havaitsi runoilla olevan selkeän kaavan, joskus monimutkaisinkin, mutta silti selkeän. (Hautala

1954, 373–374). Näistä kaavoista ja runojen säemääristä voi lukea Jouko Hautalan teoksesta *Suomalainen kansanrunoudentutkimus*. Tässä työssä en käsittele runojen rakenteita.

Myös Matti Kuusi on etsinyt tietoa runojen alkuperästä ja kehityshistoriasta aiempien tutkimusten perusteella sekä omien tutkimustensa kautta. Kävin tutkimusaineistoa läpi tukenani Martti Haavion ja Matti Kuusen teokset ja etsin niistä tietoa runojen alkuperästä ja sisällöstä. Molempien tutkijoiden ajatukset ovat tutkimuksessani mukana aina, kun niitä on ollut löydettävissä, silloinkin, kun ajatukset ovat toisistaan eriäviä. Motiivihistoriallista metodia en itse tässä työssä ole käyttänyt, mutta se vaikuttaa Martti Haavion ajatusten taustalla. Runojen ikämäärityksessä tukeuduin Matti Kuusen kehittämään teoriaan.

6.2 Tyylikausiteoria

Matti Kuusi kertoo teoksessaan *Suomen kirjallisuus I* eri työtavoista, joilla kansanrunoja on mahdollista ajoittaa. Näitä tapoja ovat motiivianalyysi, funktioanalyysi, struktuurianalyysi, tyylianalyysi sekä redaktioanalyysi (emt., 25). Motiivianalyysia, jossa analysoidaan runojen sisällöllisiä seikkoja, juoniaineksia, henkilö- ja miljöökuvia sekä yksityisiä motiiveja Kuusi (emt.) ei pidä ajoittamisen kannalta hyvänä metodina. Syyksi Kuusi (emt.) nimeää sen, että tutkittavat nimet, kuvat tai aihe-elementit ovat runoissa helposti vaihtelevia, eikä niiden avulla näin ollen voida esittää luotettavaa tietoa runojen iästä.

Funktioanalyysin lähtökohtana Kuusen (1963, 25) mukaan on tieto siitä, että runo yleensä on seipitetty tiettyyn tarkoitukseen, kuten riittitekstiksi, leikkiseremonian repliikiksi, parantajan maagiseksi välineeksi, työntekijän ajanvietteeksi, naapurikyläläisten kiusoitteluksi tai joksikin muuksi. Ajoittaminen tapahtuu siten, että eri aikakausina etualalla ovat olleet eri tendenssit ja usein perinteen muutokset selittyvät sitä ylläpitävän käyttötarkoituksen vaihtumisesta. Tutkijan on kuitenkin mahdollista löytää runosta sen alkuperäisen käytön merkit ja sitä kautta saada tietoa runon aiemmasta tehtävästä. (Emt.).

Stuktuuri- ja tyylianalyysia Kuusi (1963, 25–26) pitää saman menetelmän eri puolina. Stuktuurianalyysin avulla voidaan selvittää runon kokonaishahmo, tyylianalyysin avulla puolestaan voidaan löytää ”johtofossiileiksi” osoittautuvia tyylipiirteitä (emt., 26). Kuusi (emt.) pitää runon pohjakaavaa vanhoillisimpana elementtinä. Hän kehottaa selvittämään aihe-, juoni- ja rakennekaavojen muotiintulojärjestyksen kansainvälisin vertailuin (emt.). Kuusi (emt.) kertoo eri

tyyli-ilmiöiden olevan ajoituskriteereinä eriarvoisia. Osa tyylikeinoista ja –kuvioista ovat muuttumattomia ja ajattomia, jolloin ne toistuvat runojen vanhimmista kerrostumista nuorimpiin. Vastaavasti lyhytikäiset muotipiirteet leimaavat joukon runoja yhteenkuuluviksi, mutta eivät ohimenevyyydessään ja irrallisuudessaan paljasta runoryhmän suhteellista ikää. (Emt.) Tärkeimmän ikäkriteeristön Kuusi (emt.) löytää kalevalaisen runokielen tuhatvuotisesta modernisoitumisprosessista, tarkoittaen sitä, miten sanonta vähin erin joustavoituu, monimuotoistuu ja rikastuu lauseopilliselta hahmotukseltaan laulaja-runoilijoiden omaksuessa ja kehittäessä yhä rohkeampia kerron ja kertauksen uudiskuvioita.

Tärkeimpänä metodina runojen ajoituksessa Kuusi (1963, 27) pitää redaktioanalyysia. Analyysissa runojen kaikki primaaritoisinnot kootaan ja lähdekritiikin keinoin erotetaan epäaidot aidoista. Sen jälkeen tyypiltään yhteen kuuluvat toisinnot ryhmitetään redaktioiksi. Näitä redaktioita yksityiskohtaisesti tutkimalla selvitetään niiden liittyminen toisiinsa sekä mikä niissä on yhteistä vanhaa pohjaa ja mikä paikallista muuntelua. Näin selviää runon vuosisatojen aikana tapahtunut kehitys, millaiset kulttuurimuutokset ja asutusvirtaukset runoihin ovat vaikuttaneet ja mistä haarautumasta kukin redaktio on lähtöisin. Samoin selviää millaisten risteytymisten, kerrostumisten ja uudestirunoilujen ansiosta kukin toisinto on sellainen kuin on. (Emt.)

Kuusi (1963, 28) nimeää keskeisimmiksi ikäkriteereiksi runon levinneisyyden, redaktiohajonnan syvyysasteen, runon nimistön, kuvaston, aiheilmaston, henkilö- ja miljöökuvauksen laadun, kokonaisuuden arkkitehtonisen muotoilun, ajanomaiset tyylikorosteet sekä runon todennäköisen käyttöyhteyden ja käyttötarkoituksen. Hän (emt.) kuitenkin toteaa, että runo useimmiten sisältää kahden tai useamman aikakauden peruja, mikä hankaloittaa ajoitusta.

Edellä esiteltyjen metodien ja ikäkriteereiden pohjalta Matti Kuusi kehitti 1950-luvulla oman tyylikausiteoriansa, joka jakoi runot varhais-, sydän- keskiajan- ja myöhäiskalevalaisiin. Tämä tyylikausiteoria on mukana aineistoni analyysissä siten, että olen sijoittanut runot aikajärjestykseen aina kun se on ollut lähdeaineiston puitteissa mahdollista.

6.2.1 Varhaiskalevalaiset eepiset runot

Varhaiskalevalaisen kauden, eli kalevalaisen runouden synnyn, Kuusi (1963, 129) ajoittaa suomalais-balttilaiseen kauteen, aikaan noin 500–3000 eKr. Kalevalamittaista runoutta on Kuusen (emt., 130) mukaan tavattu läntisiltä itämerensuomalaisilta kansoilta, joita ovat virolaiset, liiviläiset,

vatjalaiset, suomalaiset ja näitä lähinnä asuvat karjalaiset. Sen sijaan lappalaisilta, vepsäläisiltä eikä itäisimmiltä karjalaisalueilta tällaista runoutta ole tavattu. Syyksi Kuusi (emt.) arvelee sitä, että kalevalamitta vakiintui laajan ja hajanaisen kantasuomalaisen asutuksen länsiosissa niin myöhään, että itäiset heimot olivat jo kieleltään ja kulttuuriltaan etäänntyneet läntisistä naapureistaan. Toisena mahdollisuutena Kuusi (emt.) pitää sitä, että primitiivinen itkuvirsi- ja joikurunous torjui uuden kilpailevan runomuodin muualla kuin kehittyneen balttilaisen ja germaanisen kulttuurin välittömässä vaikutuspiirissä.

Kuusen (1963, 147) mukaan tyypillinen varhaiskalevalainen epiikka oli syntyepiikkaa. Yleisiä muinaissuomalaisia runoja olivat riista- ja kulttuurimyyteistä³ kertovat runot, kuten ohran ja oluen, tulen, kanteleen, raudan, liinan ja verkkopyydyksen, hirven, karhun sekä kalojen ja hylkeiden synty. Myös kulttiesineistä ja kosmogonisista⁴ myyteistä kertovia runoja esiintyi. (Emt., 164.)

Sen sijaan puhtaita astraali- eli tähtimyyttejä, tuonela-myyttejä, eskatologisia⁵ maailman lopusta kertovia runoja sekä dualistisia hyvän ja pahan vastakohtaa perustelevia myyttejä ei Kuusen (1963, 165) mukaan suomalaisten myyttirunojen joukossa ole. Myös yhteiskunnallis-uskonnollisten laitosten ja tapasääntöjen syntyä kuvaavat sosiaaliset myytit ovat lähes hävinneet (emt.). Useimmat varhaiskalevalaiset runot ovat Kuusen (1963, 216) tulkinnan perusteella levinneisyydeltään virolais-suomalaisia tai virolais-karjalaisia ja ne sisältävät balttilaisia, mutta eivät varmoja germaaniaisia aiheainoja. Sotaisia tapahtumia ne eivät yleensä kuvaile (emt.).

Runojen päähenkilönä niin Karjalassa, Virossa, Inkerissä kuin Latviassakin oli usein seppä, nimeltään Kallas, Kauko, Kalervikko, Kalevias, Kaleva, Ilmarinen, Ilmorinen, Ilmovoinen, Ilmollinen, Ilmarinta, Ismaroinen, tai Ilmatarkka (Kuusi 1963, 153–157). Sen sijaan henkilöistä Väinämöinen kuuluu Kuusen (emt., 161) mukaan yksistään suomalais-karjalaiselle kielialueelle.

Tutkimusaineistossani edellä mainitun kaltaisia varhaiskalevalaisia eepisiä runoja ovat *Väinämöisen syntymä*, *Katkelma Ilmarisen taonnasta*, *Ilmanimmen kosinta*, *Veneenveisto ja polvenhaava*, *Laivaretki*, *Kanteleen synty* sekä *Ison härän runo*. Eri runonaiheita tältä aikakaudelta ei siis ole Pohjois-Pohjanmaalta otettu talteen kovinkaan montaa.

³ Myytti tarkoittaa *Nykysuomen käyttötiedon* (1996, 199) mukaan jumalaistaruja, kertomusta jumalista ja jumalolennoista tai tarunomaista asiaa, kertomusta tai satua.

⁴ Kosmogonia tarkoittaa *Nykysuomen käyttötiedon* (1996, 160) mukaan maailmansyntyyä, oppia maailman ja varsinaisen aurinkokunnan synnystä ja kehityksestä.

⁵ Eskatologia tarkoittaa *Nykysuomen käyttötiedon* (1996, 75) mukaan oppia viimeisistä tapahtumista, ylösnousemuksesta, viimeisestä tuomiosta ja toisen maailman syntymisestä, kuolemasta ja sen jälkeisestä elämästä.

6.2.2 Sydänkalevalaiset eepiset runot

Varhaiskalevalaista kautta seuraavan sydänkalevalaisen kauden runoutta Kuusi (1963, 216) nimittää myös rautakautiseksi, Suomen pakanuudenajan tai kansainvaellus- ja viikinkiajan runoudeksi, joten kausi ajoittuu noin vuosien 500eKr ja 1300jKr välille. Vastoin varhaiskalevalaisen kauden runoja sydänkalevalaiset runot joko puuttuvat Virosta tai esiintyvät kapeilla suomalaisvyöhykkeillä, kuten Inkerin rajoilla, Kuusalussa ja sen eteläpuolella, Pärnumaan rannikolla tai saarilla. Ne liittyvät selvästi muinaisruotsalaiseen perinteeseen eikä niissä ilmene balttilaisia vaikutteita. Sotaiset aiheet ovat hallitsevina ja ne heijastuvat muuhunkin runouteen. (Emt.)

Kuusi (1963, 217) arvelee, että sydänkalevalaisen runouden synty selittyy todennäköisesti suomalaisten kielellisen, esineellisen ja ulkopoliittisen itsenäistymisen ja skandinaavistumisen rinnakkaisilmiöksi. Varhaiskalevalainen runous säilyi ja versoi uutta sydänkalevalaista runoa. Germaanisilta naapureilta omaksuttiin uudenlaista kulttuuripääomaa ja hengenlaatua, kuten aktivismia, individualismia, kaukokaipuuta ja seikkailujen nälkää, mikä vaikutti myös runouteen. Niinpä eepinen sankari-ihanne uudistui sydänkalevalaisella kaudella. Vaikka suomen nykymurteiden sankari merkitsee hurjimusta, tappelijaa, kerskailijaa, ylpeää ja ilkeämielistä ihmistä, sanan lähtökohtana onkin muinaisruotsin sangari eli laulaja. (Emt., 217–218.) Kuusi (emt., 218–219) kertoo, että sydänkalevalaisen epiikan keskussankarina on todellakin laulaja, vaarallisilla Luotolan ja Pohjolan vesillä purjehtiva laulajasoturi Väinämöinen, eikä enää varhaiskalevalainen seppäjumala tai primitiivinen eläinheeros⁶. Germaaninen sankariepiikka toi Väinämöiseen taitavan merenkulkijan ja miekankäyttäjän piirteitä, mutta myös inhimillisyyttä ja heikkoutta (emt., 222).

Sydänkalevalaista kautta aineistossa edustaa vain neljä eepistä runoa: *Väinämöinen ja Joukahainen*, *Kilpalaulanta*, *Vipusessa käynti* sekä *Auringon ja kuun päästö*. *Kilpalaulannassa* esiintyy sydänkalevalaiselle kaudelle tyypillistä dialogia, jota Kuusi (1963, 229) pitää mullistavimpana varhaisen sankariepiikan uusista keinoista. Samassa runossa on myös viitteitä sydänkalevalaiselle kaudelle tyypillisestä šamaanirunoudesta. Muita šamaanirunoutta edustavia runoja ovat myös runot *Vipusessa käynti* sekä *Auringon ja kuun päästö*. Šamaanirunot eroavat Kuusen (1963, 259) mukaan syntyepiikasta ja liittyvät matkateemansa ja taisteluteemansa ansiosta sampo- ja saarelaisrunoihin. Šamaaniheeros ei Kuusen (emt.) mielestä ole uuden luoja, kuten syntyepiikan sankarit. Hän ei myöskään ole merentakaisten aarteiden noutaja ja naisten valloittaja

⁶ Nykysuomen käyttötiedon (1996, 102) mukaan heeros tarkoittaa sankaria, tarusankaria, kuolemattomien joukkoon kohotettua ihmistä tai puolijumalaa.

viikinkirunon urhojen tapaan, vaan ikivanhojen luotteiden⁷ tuonelta hakija, jonka vastavoimina ovat vainajat sekä muukalaisheimon šamaanit (emt.).

6.2.3 Keskiajan eepiset runot

Keskiajan suomalaiseen epiikkaan mukanaan tuomia uusia runotyyppejä ovat legendalaulut, balladit, ilkalaulut sekä kertauslaulut. Kumouksellisimpana uutuuksena Matti Kuusi (1963, 332–333) pitää naisen nousua epiikan keskeishahmoksi.

Legendalaulujen syntyyn vaikutti kristinuskon leviäminen 1000-luvulta alkaen. Kuusen (1963, 292) mukaan Saksassa ja Englannissa kirkonmiehet loivat kansankielistä legendaepiikkaa vanhan sankariepiikan vastapainoksi käännettäessään ihmisiä kristinuskoon. Kirkko vastasi Kuusen (emt., 298) mukaan vanhan ei-kristillisen epiikan haasteisiin kääntämällä vanhat kansanrunot uuden uskon kielelle vaihtaen pakanalliset sankarit kristillisiksi. Tutkimusaineistossani legendalauluja edustaa *Luojan virsi*. Vanha sankarirunouden traditio kuitenkin jatkoi elämistään uudistusten rinnalla. Tätä vanhaa perinnettä edustaa tutkimusaineistossani *Kalevanpojan runo*.

Balladit ovat legendalaulujen maallisia versioita. Kuusen (1963, 327) kertoman mukaan ne saapuivat pohjolaan viimeistään 1200-luvulla, ja suomalaisten balladien esikuvina olivat enimmäkseen tanskalais-ruotsalaiset balladit. Tyypillisiä piirteitä balladeille ovat riimi, määrämittaisen säkeistön ja kertauksen vuorottelu, stereotyyppisten kliseiden ja kaavojen runsaus, dialogivaltaisuus, kuvailevien välilauseiden puolueeton, epäsentimentaali, moralisoimaton ulkokohtaisuus, rakenteen dramaattinen staccato, nopeat näyttömänvaihdokset, eepisen juonen voimakas keskitys yhteen tai kahteen ratkaisupisteeseen, säätyläisympäristöä korostavat esineelliset yksityiskohdat ja lauseparret, toistuvien henkilötyyppien saattaminen toistuviin ristiriitatilanteisiin, miehen kunnian ja naisen siveyden keskeisyys eettisinä arvoina, uskollisuuden ja uskottomuuden ongelmat sekä väkivallan varjostama rakkauden ja kuoleman aihepiiri (emt.). Skandinaviassa ja Suomessa toistuvaksi balladien perusteemaksi kehkeytyi muukalaisen ja/tai ylempisäätyisen viettelijän sekä porvaris- tai talonpoikaisneidon suhde (emt., 332).

Balladeja tutkimusaineistossani edustavat *Marketta ja Anterus* sekä *Katri ja Riion poika*. Jälkimmäinen on rakenteeltaan kertauslaulu, joka käyttää uutta keskiajan tuomaa kertauskaavaa.

⁷ Luote tarkoittaa loitsua, taikasanaa tai juonta.

Kertauslaulut ovat eepiis-lyyrisiä lauluja, jotka yksi ainoa kertauskaava kattaa alusta loppuun. Näitä kertauskaavoja ovat 'itkien kotiin' -selostuskertaus, omaistenvertailukertaus sekä kosijainvertailukertaus (Kuusi 1963, 340). *Katri ja Riion poika* edustaa näistä 'itkien kotiin' -selostuskertausta. Kosijainvertailukertausta puolestaan edustaa runo *Meren kosijat*. Ilka- eli pilkkalauluja tutkimusaineistossani edustaa vain yksi runo, *Hämeen ihmeet*.

6.2.4 Myöhäiskalevalaiset eepiset runot

1500-luvulla alkaneen myöhäiskalevalaisen kauden sodat toivat sota-aiheen myös epiikkaan. Matti Kuusen (1963, 398–399) mukaan epiikkaa tulivat hallitsemaan sotakronikat, eli historialliset runot, jotka liittyivät Ruotsin poliittiseen rahvaanrunouteen sekä ilkalauluihin, valitusrunot ja sotatarinat. Sotatarina-aihetta tutkimusaineistossani edustaa vain *Vorna*. Muita selkeästi myöhäiskalevalaisia eepisiä runoja ei aineistossa esiinny.

6.2.5 Varhaiskalevalaiset ja sydänskalevalaiset lyyriset runot

Lyyristen runojen ajallinen ajoittaminen on eepisiä runoja vaikeampaa. Lyyrisiä runoja esiintyi jo varhaiskalevalaisella kaudella, jolloin niiden tyypillisiä aiheita olivat valitukset ja varoitukset. Myös varhaisimmat ketjurunot ovat peräisin tältä kaudelta. Matti Kuusi (1963, 186) kertoo, että valitusrunoissa syytellään usein näennäisesti isää ja äitiä, vaikka todellisuudessa kohteena ovat säälimättömät kohtalonvoimat. Runoilija ilmaisee tunteensa ja mielialansa realistisin tai liioittelevan fantasian paisuttamin kuvin. Tyypillisiä näille varhaiskalevalaisille runoille ovat myös erilaiset kysymykset ja puhuttelusäkeet, tunnepitoiset epiteetti⁸- ja nimittelysarjat sekä aikamuotona imperfekti. Vaikutteensa valitusrunot saivat itkuvirsistä ja hääitkuista. (Kuusi 1963, 186–187;191–192.)

Sama valitus- ja varoitusaiehe oli yleistä myös sydänskalevalaisella kaudella. Tälle kaudelle oli Kuusen (1963, 264) mukaan tyypillistä mielialojen konkreettinen havainnollistaminen. Uutta oli myös lintusymboliikan tuominen mukaan näihin runoihin (emt., 267).

⁸ Epiteetti tarkoittaa *Nykysuomen käyttötiedon* (1996, 74) mukaan substantiiviin, esim. henkilön nimeen liittyvää luonnehtivaa määresanaa, lisänimeä, liikanimeä tai esineeseen tai asiaan liittyvää todellista tai kuviteltua ominaisuutta.

6.2.6 Keskiaikaiset lyyriset runot

Kuusen (1963, 352) mielestä jyrkkää siirtymää sydänkalevalaisesta lyriikasta varhaiskeskiaikaiseen ei voida osoittaa. Kaiho, murhe, huoli ja mieli, jotka olivat Kuusen (1963, 357) mukaan sydänkalevalaisten lyyrikkojen lempikäsitteitä, saivat keskiaikaan tultaessa yhä konkreettisemmän kuvahahmon ja niiden rinnalle kohosivat hyvin aistimusvoimaiset Surman ja Onnen mielikuvat. Laajin osa keskiaikaista lyriikkaa on Kuusen (emt., 358) mukaan ahdistetun ”minän” taistelurunoutta.

Kuusi (1963, 364) kertoo, että varhaisimmat kehtolaulut periytyvät viimeistään keskiajalta. Katolisten rukousten kaiut typistyivät ja hämärtyivät, ja rukouskaavojen sijasta kehtolaulut myötäilivät maanitteluja ja manauksia (emt.) Kehtolaulujen tavoitteena oli lapsen nukuttaminen, mutta ne sisälsivät Kuusen (emt., 366) mukaan myös pitkäjänteisempää haaveilua, suunnittelua, rukousta ja taiontaa. Kehtolauluista välittyi keskiajan miljöö ja elämäntunne, jossa kuolema hallitsi mieliä (emt., 367). Juuri kehtolaulut muodostavat tutkimusaineistoni suurimman joukon.

Työlauluista paimenrunot ovat myös Kuusen (1963, 367–368) mukaan lähtöisin viimeistään keskiajalta. Tutkimusaineistossani paimenrunoja on vain yksi ainoa kappale, *Tyyrin, lyyrin, tyttöpaimen*. Elsa Enäjärvi-Haavio (Haavio 1935, 156–160) on erotellut paimenrunot erilleen muista työlauluista, ja sillä perusteella olen tässäkin tutkimuksessa runot jaotellut.

Myöhäiskeskiaika toi lyriikkaan runsaasti uusia sävyjä. Runojen aihepiiri laajeni huumorin ja rakkauden suuntaan, ja sananpyörittelymuoti sekä kerron normien väljeneminen avasivat entistä irtomaisemman ja yllätyksellisemmän runoilmaisun mahdollisuuksia. (Kuusi 1963, 381.) Rakkauslauluja tutkimusaineistossani on vain kaksi kappaletta, *Jos mun tuttuni tulisi* sekä *Vanhan piian loru*. Tutkimusaineistossani oleva työlauluihin luettava *Minä jauhan Jaakolleni* edustaa Kuusen (emt., 392–393) mukaan huumorilauluja, joten se ilmeisesti on myöhäiskeskiaikainen.

6.2.7 Myöhäiskalevalaiset lyyriset runot

Myöhäiskalevalaiselle ajalle tyypillisiä aiheita lyyrisille runoilille olivat Kuusen (1963, 402) mukaan esimerkiksi kaupunkimatkat, kapakka- ja yöjalkaseikkailut, lähimmäisten kammellukset ja viat sekä sensaatiomaiset rikokset ja onnettomuudet. Merkittävimpana aluevaltauksena

myöhäiskalevalaisessa lyriikassa Kuusi (emt., 403) pitää eroottista kaipuulaulua. Kaipuulauluille ovat Kuusen (emt., 404) mukaan tyypillisiä runsaat stereotyyppiset hellittelynimet ja deminutiivit⁹.

Myöhäiskalevalaisella kaudella kalevalamitan normit alkoivat vähitellen löystyä ja esimerkiksi keskiaikaisten kehtolaulujen rinnalle alkoi ilmaantua riimiä tapailevia leperryksiä. Myös leikki- ja tanssilaulut yleistyivät. (Kuusi 1963, 406;410). Tutkimusaineistossani myöhäiskalevalaisia runoja ovat lähinnä lasten runot. Eroottisia kaipuulauluja aineistossa ei esiinny yhtään kappaletta.

Lyyristen runojen analyysin pohjalla on Elsa Enäjärvi-Haavion kirjoituksessaan *Lyyrilliset laulut* esittelemä lyyristen runojen jaottelu. Kirjoitus sisältyy Martti Haavion vuonna 1935 julkaisemaan teokseen *Suomalaisen muinaisrunouden maailma*. Enäjärvi-Haavio (Haavio 1935, 112–175) jaottelee lyyriset runot sisältönsä perusteella lauluihin laulusta, rakkauslauluihin, avioelämään liittyviin lauluihin, huoliin ja kovaan osaan liittyviin lauluihin, eli surusta kertoviin lauluihin, erityisiin miesten ja poikien lauluihin, paimenlauluihin, työlauluihin sekä kehtolauluihin. Tutkimusaineistossani ei esiinny yhtään avioelämään liittyvää tai erityistä miesten ja poikien laulua. Huomioitavaa on myös muiden kuin kehtolaulujen määrän vähyys. On kuitenkin selvää, että lauluja on tunnettu varmasti paljon enemmän. Enäjärvi-Haavion jaottelun ulkopuolelta olen liittänyt tähän analyysin osioon myös lastenlaulut.

⁹ Deminutiivi on *Nyky-suomen käyttötiedon* (1996, 53) mukaan vähennyssana, johdos, joka antaa kantasanalle ”vähäisen” sivumerkityksen. Se voi usein olla myös tunnesävyltään hyväilevä (emt.).

7. ANALYYSI

7.1 Kalevala-aiheiset kertovat runot

Alla olevaan taulukkoon olen kerännyt kaikki Pohjois-Pohjanmaalta tallennetut Kalevala-aiheiset eepiset runot. Taulukossa ovat eriteltyinä tallennuspaikat, keräysvuodet, kerääjät sekä erikseen kaikkien toisintojen määrät ja eri runonaiheet tallennuspaikoittain.

Tallennuspaikka	Kaikki toisinnot	Eri runon-aiheet	Keräysvuodet	Kerääjät
Pohjanmaa	24	11	1760,1782,1786-7,1789,1822,1840	Ganander, Lönnrot, E.Lencqvist, A.Reguly, Topelius, Tuntematon
Haapajärvi	2	2	1884	Krohn
Haukipudas	1	1	1909	L.Merikallio
Kestilä	8	4	1884	Krohn
Kärsämäki	3	1	1883,1884	E.Keränen
Piippola	2	2	1884	E.Keränen
Pulkkila	1	1	1826	Gottlund
Pyhäjoki	1	1	1891	E.F.Rautell
Pyhäjärvi	1	1	1884	Krohn
Pyhäntä	3	1	1884	Krohn
Reisjärvi	5	2	1886	J.Cajan
Utajärvi	1	1	1909	A.Korhonen
Vihanti	1	1	1891	E.F.Rautell
Yhteensä	53			

Karttakuvassa tallennuspaikat ovat numerojärjestyksessä taulukon aakkosjärjestyksen mukaan alkaen Haapajärvestä.

Väinämöisen synty

Varhaiskalevalaisesta Väinämöisen synty –aiheesta ei *Suomen Kansan Vanhat Runot* –kokoelmassa ole julkaistu kuin kaksi toisintoa Pohjanmaalta. Tarkempi paikkakunta ei näistä runoista ole tiedossa. Matti Kuusen (1963, 64) mukaan Väinämöisen synty on osa vienankarjalaista Sampojaksoa, jonka alkupuoli esittää yhtäjaksoisena syntykertomuksena seitsemän myyttillistä historiola. Ensimmäinen historiola on juuri Väinämöisen synty.

Samoja kosmogonisia aiheita sisältää Kuusen (1963, 65) mukaan myös Laatokan Karjalassa ja Vienan Kiimasjärvellä laulettu laaja kosintaeepos. Siinä Väinämöinen sikiää yliluonnollisella tavalla, kuten tekevät myös Joukahainen ja seppo Ilmarinen (emt.). Näin ollen Väinämöinen, Joukahainen ja Ilmarinen olisivat veljeksiä, joista Martti Haavion (1967, 135) mukaan Väinämöinen olisi vanhin, Joukahainen nuorin ja Ilmarinen keskimäinen.

Unto Salo (Julku 1997, 210) ei ole varma, onko tämä käsitys alkuperäinen vai kristinuskon myötä kehittynyt, mutta hänkin pitää Väinämöistä ja Ilmarista jumalveljeksinä tai jumalkaksosina. Matti Klinge (1983, 23–24) puolestaan näkisi Väinämöisen historiallisena henkilönä, Suomen muinaisen merivallan johtajana tai kuninkaana.

Kave ukko pohjan Herra,
Ikäinen iku Turilas,
Isä vanha Väinämöisen,
Makais äitinsä kohdusa
Kolme kymmendä keseä;
Ikävystyi aikojaan,
Oudostui elämitään;
Vijlaksi äitinsä kohdun,
Potkaisi punaista tuota,

Sormella nimittömällä,
Vasemmalla varpahalla - - -
Päästi sotamiehen miekkoneen,
Satuloineen orihin,
Kupehesta kunottaran,
Lapsen vaimon lapiosta - - -

SKVR XII/1 nro 1 Pohjanmaa

Syndy Nejty Pohjalahesta
Imbi kylmässä kylässä,
jokei suostun Sulahisin,
ej mjeltyynä mjehin hyvin.
Tekii Nejen mjestä mjelönan,
Astu aulloon päälle –
Selvälle meren selälle,
Tuosta Meren Ukko Parkka Äijä
Tekin teki Neijon timehesiksi,
Työsta täytyi, tousta tytyi,
Tousta paneuh Paneuh.
Kandoi kohtua kouvaa,
Vahten täytyi vaikia

Kolmen kymmenta käsää.
Ollesteli aikoansa,
Ijästyksi Elämänsä
Potkasi Punosen Portin
Vasemmalla Varpaalla –
Sormella nimittelemällä.
Tuosta syndyi Väinämöinen.
Ihte Vanha Väinämöinen
Lähti maita kahtelemaan,
Ilmoja ihailemaan. –

SKVR XII/1 nro 2 Pohjanmaa

Joidenkin tulkintojen mukaan Väinämöisen isä olisi Kaleva. Salo (Julku 1997, 210) kertoo Kalevan tarkoittavan jättiläistä. Ensimmäisessä runossa esiintyvistä iku Turilaasta Haavio (1967, 102–124) kertoo monta seikkaperäistä tulkintaa. Tähän runoon sopivimmalta vaikuttaisi tulkinta vedenhaltijasta (emt., 114–115). Jälkimmäistä runoa Haavio (emt., 110–111) pitää kahden runon yhdistelmänä. Runon loppuosa kertoo *Väinämöisen synnystä*, mutta alkuosa onkin *Yhdeksän taudin synnystä* (emt., 111). Runon Meri-Turtaan Haavio (emt., 111;116) kertoo olevan pitkäpartainen vedenhaltija, ehkäpä mursu. ”Meren Ukko Parkka Äijä” viittaa Haavion (emt., 116) mielestä mursuun, koska ”parkka” tarkoittaa partaa ja mursun leveän kuonon sivuilla on harjasmaiset viiksikarvat, jotka muistuttavat vanhan merikarhun jyhkeää partaa. Ehkäpä tämä Väinämöisen isähahmo oli ihmisten mielissä jokin meressä elävä parrakas jättiläinen.

Toisenlaiseen tulkintaan päädytään, jos tarkastellaan runoissa esiintyvää Ukkoa. Haavio (1967, 160) on tutkinut Ukko-käsitettä motiivianalyttisesti ja motiivihistoriallisesti. Tutkimuksissaan hän (emt., 161–178) huomasi, että Ukko esiintyy suomalaisissa runoissa yleensä taivaassa asuvana ylijumalana tai sääjumalana, joille on olemassa monta ulkomaista vastinetta kuten Zeus tai Tor.

Samaa mieltä on myös Unto Salo, mutta hän menee tulkinnoissaan vielä pitemmälle ja uskoo Ukon olevan Ilmarinen (Julku 1997, 136). Salo (emt., 128) kertoo Ukon tarkoittavan vanhaa miestä ja olleen kiertoilmaus ukkosenjumalan varsinaiselle nimelle. Toinen vastaava sana, joka esimerkkirunossakin esiintyy, on Äijä. Sitä Salo (emt.) kertoo käytetyn ukkosenjumalasta ainakin hämäläismurteisella alueella.

Se, että Ukko tai Äijä tässä viittaisi taivaanjumalaan, tuntuu sikäli oudolta, että kyseessä vaikuttaisi olevan meressä eikä taivaalla elävä olento. Salon käsitys Ukosta Ilmarisena ei myöskään sovi näihin runoihin, koska tällöin Ilmarisen pitäisi olla Väinämöisen isä eikä veli. Oma tulkintani on, että Ukko ja Äijä näissä runoissa ovat kiertoilmauksia merelliselle jumalhahmolle.

Katkelma Ilmarisen taonnasta

Yhden Kestilästä ja yhden Haapajärveltä tallennetun toisinnon aiheena on Ilmarisen taonta. Ilmarinen, joka runoissa usein esiintyy myös nimillä Ilmari, Ilmollinen, Ilmovoinen, Ilmanrinta tai itse Ilmarin jumala, on Matti Kuusen (1980, 221) mukaan samaa juurta kuin suomalaisten kaukaisten sukulaisten votjakkien taivaanjumala Inmar. Siksi Ilmarisen kosmiset urotyöt voivat Inmarin mielikuvaan liittyvinä periytyä ainakin 3500 vuoden takaa (emt.). Martti Haavio (1967, 128) kertoo votjakkien ymmärtävän Inmarilla taivaassa asuvaa persoonallista jumalaa, jolla on selviä Allahin tai kristittyjen Jumalan funktioita.

Haavio (1967, 130) kertoo Mikael Agricolan pitäneen Ilmarista tyynen, tuulen ja matkamiesten jumalana. Hän (emt.) löytää tällaiselle jumalalle esikuvan votjakkeja lähempää, nimittäin lappalaisten Biegga-galles- 'tuuliukko' tai Biegga-olmai- 'tuuli-ihminen' jumalan. Käräjäpöytäkirjojen ja noitarummun perusteella on selvinnyt, että Utsjoella Bieggga-gallesista käytettiin nimeä Ilmaris ja että lappalaiset ovat tätä rukoilleet ja palvoneet (emt.).

Paremmiin Ilmarinen tunnetaan seppänä ja takojana. Haavion (1967, 136) mukaan Ilmarinen on ensimmäinen seppä, demiurgi¹⁰, joka takoi taivaan ja maan. Myös tälle tulkinnalle hän (emt.) löytää useita esikuvia muualta maailmasta. Haavio (emt., 138) kertoo Väinämöisen, Ilmarisen jumalveljen, luoneen kosmoksen ja Ilmarisen takoneen taivaan. Sammon taonnan tuloksena hän loi myös maan ja veden hedelmällisyyden (emt.).

¹⁰ Demiurgi tarkoittaa Platonin filosofiassa persoonatonta jumalolentoa, maailman alullepanijaa (Nykysuomen käyttötieto 1996,53).

Vaikka Haavio puhuu Ilmarisesta tuulen jumalana, hän ei tuo esille mitään yhteyttä Ukko ylijumalaan, joka myös on taivaan ja ilman (sään) jumala. Sen sijaan Unto Salo (Julku 1997, 135–136) on varma, että Ilmarinen on yhtä kuin Ukko ukkosenjumala. Hän (emt.) perustelee kantansa sillä, että Ilmarinen iski alkutulen selvällä tai synkällä meren selällä tai keskellä merikiviä. Tämä outo paikka voisi olla maailman syntyvaiheen alkumeri. Tämän tulkinnan perusteella alkutulen on voinut iskeä vain jumala, joten jumala on Ilmarinen. (Emt., 136). Tulen iskennässä käytetty käärme on Salon (emt.) mukaan tulkittavissa salamaksi. Alkutulen iskijänä Ilmarinen on siis salaman jumala ja sellaisena Ukkoon rinnastettavissa. Myös jo mainittu tuulenumaluuks sekä Ilmarisen indoeurooppalaisen ukkosenjumalan tavoin aseenaan käyttämä vasara eli vaaja tukevat tätä rinnastusta. (Emt., 141–142;210.)

Tässä esimerkkinä on Kestilästä tallennettu toisinto:

Itse seppä Ilmarinen
Kauan kalkutti pajassa.
Ei kuokkaa kokohon (saanut)
Eikä kirvestänsä kiehumään.

Paju kasvo kantapäähän,
Syli syttä hartioille.
SKVR XII/1 nro 4 Kestilä

Ilman immen kosinta, Veneenveisto ja Polvenhaava

Ylivoimaisesti suurin määrä Pohjois-Pohjanmaalta kerätyistä Kalevala-aiheisista kertovista runoista on toisintoja *Ilman immen kosinnasta*, *Veneenveistosta* ja *Polvenhaavasta*, jotka kaikki ovat varhaiskalevalaista alkuperää. Toisintoja on yhteensä 20. Matti Kuusen (1980, 221) mukaan nimenomaan Pohjois-Pohjanmaalla kytkettiin ketjuksi nämä muualla eri yhteyksiin kuuluvat aiheet: kosijan mahdottomat ansiotyöt, veneen veisto sekä veritulva ja sen sulkeminen. Näiden aiheiden ketjuttamisen myötä runoista muodostuu säemäärältään huomattavasti pitempiä, kuin aineiston muista runoista keskimäärin.

Kuusi (1980, 221) kertoo, että runo Väinämöisen polvenhaavasta on yleensä säilynyt loitsuna, johon tietäjät turvautuivat ryhtyessään veren sulkijoiksi. Osoittamalla tuntevansa myytin ensimmäisestä verenvuodosta ja sen tukkimisesta tietäjät saivat otteen omasta parannettavastaan ja parannettavan vaivan syystä (emt.). Runon kuvaus veritulvasta, joka peittää jopa korkeat vuoret, on Kuusen (emt.) mukaan raamatullisen vedenpaisumusmyytin arktinen rinnakkaiskehitemä, verenvuodosta myytti. Muinaisskandinaavisen mytologian mukaan härmäjättiläiset hukkuvat Ymir-

jättiläisestä vuotavaan vereen, kun taas lappalaisen tarun mukaan revontulet ovat saaneet alkunsa Naainas (<Nooa) –sankarin verestä, kun hän venettä veistäessään sai haavan jalkaansa (emt).

Ilman immen kosinnasta kertovia toisintoja aineistosta löytyi kaksi. Niiden keruupaikkakunnasta ei ole tarkkaa tietoa, sillä paikaksi on ilmoitettu vain Pohjanmaa. Kyseiset toisinnot kuitenkin tukevat parhaiten Kuusen (1980, 221) esittämää aiheiden ketjutustapaa, sillä ne yhdistävät sekä *Ilman immen kosinnan*, *Veneenveiston* että *Polvenhaavan*. Esimerkkinä toisunnoista toinen:

Tuulicki, Tapion nejti
 hojka hongelan miniä
 Salakaarron kaunis vajmo
 istu ilman vembeleellä
 taivon kaarella kajotti
 Sano vanha Väjnämöjnen
 tuletkos minullen nejti
 nejti taiten vastajapi
 Sitte sun miehexasanosin
 urohoxi arveleisin
 jossas jouhen halkaseisi
 veittellä kärettömällä
 ilman tutkamettomalla
 munan solmuhun vetäsit
 solmen tuntumattomaxi
 Vaka vanha Väjnämöjnen
 halki jouhen halkasepi
 veittellä kärettömällä
 ilman tutkamettomalla
 munan solmuhun vetävi
 solmen tuntumattomaxi
 sano vanha Väjnämöjnen
 tuletkos minullen nejti
 nejti tajten vastoapi
 emmon sullen ennen tulle
 enenkujn venosen veistät
 kehrevarteni muruista
 kalpimeni kappaleista
 kirvon käymätä kivehen

kasan kalkahuttamata
 Vaka vanha Väjnämöjnen
 veisti vuorella venettä
 kalkutteli kalliolla
 ei kirves kivehen koske
 ejkä kalka kalliohon
 vijmen liuskahti lihaan
 varpahasen Väjnämöjnsen
 polveen pyhän Urohon
 Veri tulvana tulee
 hurme juoxee jokena
 Ej ollu sitä mätästä
 eikä vuorta korkiata
 jok' ej tullu tulvillehen
 varpahasta Väjnämöjnsen
 polvesta pyhän Urohon
 Vaka vanha Väjnämöjnen
 Rekehensä retoaxi
 vierretäxen korjahansa
 ajo tuonne Tojtuahe
 tuohon kylmähän kylään
 yli kynnyxen kysyi
 liennekö talossa taassa
 tämän tulvan tuckiata
 salpaa tämän satehen
 Lausu lassi laattialda.

SKVR XII/1 nro 61 Pohjanmaa

Veneenveiston ja *Polvenhaavan* yhdistävät runot ovat Pohjois-Pohjanmaalla yleisempiä. Tällaisia toisintoja löytyi Reisjärveltä 2, Haapajärveltä 1, Pyhäjärveltä 1, Kärsämäeltä 3, Piippolasta 1, Pyhännältä 3, Pulkkilasta 1, Kestilästä 3, Pyhäjoelta 1, Vihannista 1, Utajärveltä 1 sekä Haukiputaalta 1. Lisäksi yksi toisinto Pohjanmaalta kertoo pelkästään veneenveistosta ja yksi toisinto Kestilästä pelkästään veritulvan tukkimisesta.

Edellä kuvattu Pohjanmaalta tallennettu runo ei kerro varsinaisesta veritulvan tukkimisesta. Runo päättyy ennen kuin Väinämöinen löytää ja tapaa tietäjän. Useimpiin toisintoihin veritulvan tukkiminen kuitenkin sisältyy. Toisiaan täydentäviä voisivat olla edellä mainittu Pohjanmaalta tallennettu runo ja vaikkapa seuraava Kestilästä kerätty runo, josta Ilman immen kosinta puuttuu. Loppuosan veritulvan tukkiminen on hyvin loitsumainen.

Itse vanha Väinämöinen
 Vesti vuorella venettä
 Kalkutteli kalliolla
 Ei kirves kivehen koske
 Jopa liuskahti lihaan
 Väinämöisen varpahasen
 Ei ollut sitä jokea
 Jok' ei tullut tulville
 Väinämöisen varpahasta
 Polvesta pyhän Uron
 Eikä mettähän koloa
 Itse vanha Väinämöinen
 Reutohokse rekehensä
 Kellistyksen kelkohinsa
 Suvikunnalla sukasi
 Ylimäistä tietä myöten
 Kysyvi oven takoa
 Onkopa talossa tässä
 Tämän tulvan tukkiata
 Veren suurin sulkiata
 Ukko uunilta sanoovi
 Akka pankolta panoovi
 Lausu lapsi laattialta
 Ei ole talossa tässä
 Tämän tulvan tukkiata
 Veren suuren sulkiata
 Mäne toisehen taloon
 Keskimäistä tietä myöten
 Itse vanha Väinämöinen
 Reutohoksen rekehensä
 Kellistyksen kelkohinsa
 Suvikunnalla sukaisi
 Kysyvi oven takoa
 Onkopa talossa tässä
 Tämän tulvan tukkiata
 Veren suuren sulkiata
 Ukko uunilta sanoo

Akka pankolta panoo
 Lausu lapsi laattialta
 Ei oleh taossa tässä
 Tämän tulvan tukkiata
 Veren suuren sulkiata
 Mäne toisehen taloon
 Alimaista tietä myöten
 Itse vanha Väinämöinen
 Reutohoksen rekehensä
 Kellistyksen kelkohinsa
 Suvikunnalta sukasi
 Alimaista tietä myöten
 Kysyvi oven takoa
 Onkopa talossa tässä
 Tämän tulvan tukkiata
 Veren suuren sulkiata
 Ukko uunilta sanoovi
 Akka pankolta panoo
 Lausu lapsi laattialta
 Jo on sulettu suremmatkin
 Jalommatkin jaksettunna
 Ei nemät jokena juokse
 Eikä virtoina viriseh
 Jojet suista, niemet päistä
 Kannakset niemiin nenistä
 Veri seiso niin kuin seinä
 Asu hurmeh niin kuin aita
 Niin kuin miekka meressä seisoo
 Sapeli saran nenässä
 Ett'ei maito moahaan juokse
 Puna peltohon putoa
 Sivo silkki silmilleesi
 Kuvo kulta kulmilleesi
 Ettei maito moahan juokse
 Puna peltohon putoa

SKVR XII/1 nro34 Kestilä

Laivaretki ja kanteleen synty

Varhaiskalevalaisista runoista, *Laivarekkestä* ja *Kanteleen synnystä*, on tallennettu Pohjanmaalta 4 toisintoa ja Kestilästä 2. Matti Kuusen (1980, 225) mukaan ensimmäisen veneen ja ensimmäisen kanteleen alkuperästä kertovat myytit ovat nimenomaan pohjoisilla runoalueilla kasvaneet yhteen ikään kuin pienoiseepokseksi, samaan tapaan kuin *Ilman immen kosinta* sekä *Veneenveisto ja polvenhaava*. Etelässä nämä myytit sitä vastoin ovat säilyneet erillään tai kytkeytyneet muihin runoaiheisiin. Aiheiden yhdistely aiheuttaa jälleen runojen huomattavan suuren säemäärän verrattuna muihin runoihin. Etelässä veneen veistäjä ja kanteleen valmistaja on yleensä seppä, Ilmarinen tai Viron seppä, pohjoisessa sen sijaan Väinämöinen. (Emt.)

Kuusi (1963, 148) kertoo että *Kanteleen synnyn* ainesluettelo on säilynyt rakenteeltaan ja jopa yksittäisiltä kuviltaan hämmästyttävän samanlaisena Etelä-Virosta Lapin rajoille saakka. Ensimmäisen kanteleen aineksina on mainittu suuri hauki, vesilintu ja heeroksen ajokki sininen hirvi tai peura (Kuusi 1963, 150). Eläinten osuus runossa on muutenkin merkittävä. Kestilästä tallennetun esimerkkirunon loppuosassa eläinten osuus on nähtävissä säkeestä ”Ei ollut sitä metässä” alkaen. *Kanteleen synty* edustaa sankariteoksen, jolle on tyypillistä, että muut yrittävät ja epäonnistuvat ennen kuin heeros tarttuu tehtävään (emt.). Esimerkkirunossa Väinämöinen panee vanhat ja nuoret soittamaan, ei pidä kuulemastaan ja ”itse istuupi vipuhun”.

Vaka vanha Väinämöinen
 Lykkäsi venon vesille.
 Pani vanhat soutamaan,
 Vanhat souti, (pää vapisi).
 Eipä tuostai tykänny.
 Pani nuoret (soutamaan),
 (Nuoret souti, sormet notku.)
 Airon (pyyryt pyinä vinku),
 Terät teerinä kukersi.
 Laski päivän maavesiä
 Toisen päivän suovesiä,
 Kolmannen merivesiä
 Jopa päivänä kolmantena
 Laski hain hartioille,
 Veen koiran koukkuluille.
 Kahteloo, kääntelöö:
 Kivellenkö venonen puuttu
 Vaiko hain hartioille.
 Teki harpun hain luista,
 Kantelen kalan evistä.
 Pani kielet kanteloon

Jouhista hyvän oriin.
 Pani vanhat soittamaan,
 Vanhat (soitti), pää vapisi,
 Eipä (tuostai tykänny).
 Pani nuoret (soittamaan),
 Nuoret soitti, sormet notku):
 Eipä (tuostai tykänny).
 Itse istuupi vipuhun
 Petäjäisen pienan päälle,
 Rautaisen rahin nenälle.
 Ei ollut sitä metässä
 Jalan neljän juoksevata,
 Koivin koikkelehtevata,
 Joka ei tullu kuulemaan
 Soitantota Väinämöisen.
 Itäki metän emäntä
 Rinnon aialle asettu,
 Vierekse vesikivelle.
 Ei ollu sitä veessä
 Evän kuen kulkevata,
 Joka (ei tullu kuulemaan

Soitantota Väinämöisen).
 Ite veen emäntä
 Rinnon aaltoon asettu.
 Laula, laula Väinämöinen,
 Hyräile hyväskuinen!
 Laulo kuitenni vähäsen:

Rinnat liikku, hongat hotju,
 Kivet rannalla rakoili
 Laulahissa Väinämöisen.

SKVR XII/1 nro 83 Kestilä

Ison härän runo

Ison härän runosta on kerätty vain yksi toisinto Pohjanmaalta. Matti Kuusen (1980, 231) mukaan miltei kaikilla Suomen, Karjalan ja Inkerin runoalueilla on esitetty laulua suunnattoman suureksi kasvavasta härästä tai siasta, jolle etsitään tappajaa. Kuusen (1963, 161) mielestä *Ison härän runo* on varhaiskalevalainen riittiruno. Hän kertoo kuitenkin, että tekstistä on useampiakin tulkintoja, joiden mukaan runo on länsisuomalaisten pilkkaruno karjalaisten härkäjuhlista tai tähtiruno, jossa iso härkä tarkoittaisi Otavaa, eläinradan tähtikuviota tai sateenkaarta. Myös muinaispersialainen Mithras-jumalan ja alkusonnin taistelusta kertova myytti voi olla *Ison härän runon* esikuva. (Kuusi 1963, 161–162.)

Kuusen (1963, 163) riittiruno-tulkinnan mukaan runoa olisi esitetty eri puolilla erilaisissa riittijuhlissa, kuten vuoden alkajaisiksi tai sadonkorjuun alkajaisiksi tai päättäjaisiksi järjestetyissä juhlissa. Matti Sarmela (1994, 215) puolestaan tulkitsee Ison härän suureksi teuras- tai uhrieläimeksi, jonka ukkonen iskee kuoliaaksi. Runon loppuosa edustaisi täysien lihapatojen ylistyksen, runsauden ja hyvinvoinnin symboliikkaa (emt.).

Härkä kasvo kaunihisti (aliis, kainuhussa),
 Lihoi mulli lijotengin,
 Pää häly Hämeen maassa,
 Händä torkku Torniossa:
 Päivä kauden pääsky lensi
 Häpeheldä hännän päähän;
 Kuukauden orava juoxi,
 Härjän sarvein väliä,
 Eipä vielä päähän pääsnyt,
 Ensingänä ennättänyt;
 Hajettiin Tappajata - -
 Mies musta merestä nousi - -
 Ensin väänsi polvillensa.
 Sitten käänsi kyljellensä,

Siitä sijrsi seljällensä.
 Saatijn sijtä saalihixi,
 Sata saavia lihoa;
 Verta seitsemän venettä,
 Kuuta kuusi tynnyriä;
 Tästä on voiteet otetut,
 Tästä kahteet katotut,
 Jolla vihat viskotahan,
 Tulen poltot poltetahan,
 Tulen voima voitetahan,
 Tulen pahat paratahan - -

SKVR XII/1 nro 110 Pohjanmaa

Väinämöinen ja Joukahainen

Tutkimusaineistossa yksi toisinto Pohjanmaalta on sijoitettu otsikon Väinämöinen ja Joukahainen alle. Tyypillisempi runonaihe, jossa Väinämöinen ja Joukahainen esiintyvät yhdessä, on Kilpalaulanta.

Ihte vanha Väinämöinen,
Vestävi tuli venettä,
Tuli purta karittaavi.
Sai venehen valmihixi,
Purresaan asetetuxi.
Tuli nuori joukavainen,
Lyöpi laijan laattiasen,
Veneheltä valmihilta,
Purrelta asetetulta.
Ihte vanha Väinämöinen,
Pistihin tuli kotahan,

Löysi keihähän sopesta,
Syöxi miestä syömän kautta,
Kautta kainalon vasemman.
Tuopa nuori jouhkavainen,
Hätäytti, hujautti,
Ja viehltä vivautti,
Ongo maalla maa hyviä,
Ongo veillä vein hyviä.

SKVR XII/2 nro 8085 Pohjanmaa

Kilpalaulanta

Sydänkalevalaisesta *Kilpalaulannasta* on kerätty yhteensä kahdeksan toisintoa. Näistä viisi on Pohjanmaalta ja kolme Reisjärveltä. Runot kertovat Väinämöisen ja Joukahaisen kohtaamisesta kapealla tiellä tai meren jäällä ja heidän kiistelystään siitä, kumman tulee antaa toiselle tietä (Kuusi 1980, 222). Matti Kuusen (emt.) mukaan Väinämöinen ja Joukahainen on selitetty eri yhteyksissä veden- tai jäänjumalaksi, viikinkiajan sankareiksi tai kilpaileviksi šamaaneiksi.

Toisinoille on tyypillistä Kuusen (1980, 222) mainitsemat viitteet alkuajan luomistapahtumiin, joihin Väinämöinen kertoo itse osallistuneensa. Tavallista on myös Väinämöisen laulajan-mahdin korostaminen (emt.). Runossa osoitetaan Väinämöisen, mahtavan tietäjän, kyky masentaa pyhillä sanoilla, luotteilla, mahdittomampi mies eli Joukahainen (Haavio 1980, 269). Martti Haavion (emt.) mukaan *Kilpalaulanta*-runon laulanta on käsitettävä lähinnä loitsimiseksi eikä laulamiseksi. Täydellisin versio tässä aineistossa on yksi Pohjanmaalta kerätyistä toisinoista:

Iski tulta Ilmarinen,
Välkytteli Väinämöinen.
Ennen vanha Väinämöinen,
Ja tuo nuori Joukavainen,

Tulit tiellä vastuxuta:
Aisa aisahan takisti,
Vembel tartui vembeleeseen.
[Joukahainen]

Se nyt tiellä olkohon
 Joka tienepi enämmin;
 Se tiellä pois poiketkohon,
 Joka tienepi vähemmin!
 Muistan meret kynnetyxi,
 Sarka jaot savotuxi,
 Ilma pielet pistetyxi,
 Mäet myllermöitetyxi,
 Kivet luoduxi kokohon.
 [Väinämöinen]
 Mitäs mulle nyt lupaat,
 Jos mä luovutan luotteheni,
 Pyörytän pyhät sanani?
 [Joukahainen]
 Lupaan ainoan sisareni,
 Koskas tulet kosihin.
 [Väinämöinen]

Laula, laula Väinämöinen,
 Hyräxi hyvä sukuinen.
 [-]
 Tuopa vanha Väinämöinen
 Varmon kyllä vastaeli,
 Varainen on laulamaxi,
 Aicainen ilon teoxi.
 Leuvat lijeku, pää järisi,
 Kivet rannalla rakovi,
 Paet paucku kalliolla,
 Väinämöisen laulaissa;
 Portit pohjalla repäisi,
 Ilman kannet katkeeli,
 Väinämöisen laulaissa.

SKVR XII/1 nro 5 Pohjanmaa

Kahdeksan runon joukosta kahdessa keskenään lähes identtisessä Pohjanmaalta tallennetussa toisinnossa mainitaan *Uros*, josta muissa kuudessa toisunnoissa ei ole minkäänlaisia viitteitä:

Ej ennen ero tullut,
 Kuin Uros merestä syndyi,
 Rautalakki Lainehesta,
 Rauta kinttahat käessä.

SKVR XII/1 nro 7 Pohjanmaa

Kristfrid Ganander selittää *Mythologia Fennicassa* (2003, 120–121) tämän Uroksen olevan veden henki, sama kuin Meri-Tursas. Edellä olevassa runossa Uros on tuomari, joka ratkaisee Väinämöisen ja Joukahaisen välisen kiistan noustessaan esiin (emt., 120).

Vipusessa käynti

Sydänkalevalaista šamaaniepiikkaa edustava Vipusessa käynti on vain yhden Pohjanmaalta ja yhden Kestilästä tallennetun toisinnon aiheena. Runossa Väinämöinen Martti Haavion (1980, 215) mukaan tekee matkan Tuonelaan noutamaan tietoja ja kokee samantapaisia vaiheita, kuin useiden arktisten kansojen šamaanit vaeltaessaan tuonpuoleiseen maailmaan. Vipunen on Matti Kuusen (1980, 226) kertoman perusteella kauan aikaa sitten kuollut tietäjä Antero Vipunen, jolta Väinämöinen saa veneentekoon tarvittavat maagiset sanat.

Šamaani Vipusen sielu oli irrottautunut šamaanimatkan alettua ruumiista ja ruumis riutunut niin, ettei sielu voi siihen palata (Haavio 1980, 215). Tällä Haavio tarkoittaa sitä, että Vipunen on jäänyt transsitilaan. Motiivi on Haavion (emt.) mukaan yleinen esimerkiksi Altain kansojen ja jopa kiinalaisten uskomuksissa. Matti Sarmela (1994, 201) kertoo, että šamaaniperinteessä on kertomuksia šamaanin jäämisestä matkalleen siksi, etteivät hänen apulaisensa ole muistaneet, kuinka hänen sielunsa kutsutaan takaisin. Tässä esimerkkinä olevan Pohjanmaalta tallennetun toisinnon säkeet ”Sen on kuusi kulmaluilla paju pehko parran peällä”, eli Vipusen kuolemasta kuluneen ajan mittaaminen puiden kasvu –kuvalla, viittaavat Kuusen (1963, 258) mielestä siihen, että runo oli alun perin syntynyt jo ennen viikinkiaikaa.

Vaka Vanha Väinämöinen
 Sanolla teki Venettä
 Loati purta laulamalla:
 puuttu kolmea sanaa
 perälaian liittimessä
 pannessahan parraspuita.
 Sano Vanha Väinämöinen
 Veljellehen Joukkahallen:
 Soas mullen Sanoa kolmet
 Suusta Antero Vipusi
 Vatasta Vipusen poian.
 Jo on viikon Vipunen kuollut

Kauon Antero kaonnut
 Vipunsa virittämästä
 Ahtamasta ansatiensä
 Sen on kuusi kulmaluilla
 paju pehko parran peällä
 Joka saattasi sanaa
 Asiankin arvoasi
 Kuinka laita liitetähän
 pantanehen parras puita.
 SKVR XII/1 nro 73 Pohjanmaa

Auringon ja kuun päästö

Auringon ja kuun päästö –runo on aineistossa harvinainen. Tutkimusalueelta on kerätty kyseisestä sydänkalevalaista šamaaniepiikkaa edustavasta aiheesta vain kaksi lyhyttä toisintoa Pohjanmaalta. Taivaanvalojen kätkemis- ja vapauttamismyytti on kuitenkin hyvin tunnettu, sillä Matti Kuusen (1980, 227) mukaan monet kansat ovat tunteneet myytin muinaisesta pimeydestä ja sankarista, joka tuo tai palauttaa ihmiskunnalle taivaanvalot. Auringon ryöstöstä ja vapauttamisesta kertovat useat intiaani- ja eskimotarinat jopa Brasiliassa saakka (Haavio 1980, 244).

Kalevalaisessa runoudessa tästä aiheesta on paljon erilaisia muunnelmia. Toisen Pohjanmaalta kerätyn toisinnon lyhyden vuoksi siitä ei voi päätellä mitä alkuperää se on. Toinen, pitempi toisinto sen sijaan on Kuusen (1980, 227) mainitseman keskiaikaisen uudestirunoilijan tuotetta, koska runon päähenkilöksi oli vaihdettu Jeesus aiemman Väinämöisen, kotkan tai sepon tytön

tilalle. Kristinuskon saapuminen Suomeen aiheutti useiden runojen kristillistämisen. Moni vanhempi runo käännettiin kristilliselle kielelle vaihtamalla pakanalliset sankarit kristillisiksi (Kuusi 1963, 290).

Kuumet ennen kuun kehitti,
Kavet kuun kehästä päästi
Riihen rautaisen sisästä
Ja mix ett sinä sitten paha pakene?
Pakene pakana hengi,
Kule kutta kunne käsken,
Lähe herja häätämällä;

Pääsi ennen päivän poika
Päivättären päästäjessä.
Jesus kuun kehästä päästi
Päivän päärlystä ylönsi...

SKVR XII/1 nro 98 Pohjanmaa

Haavio (1967, 225) kertoo kreikankielen sanasta *hálōs*, joka tarkoittaa sekä puimatannerta että kuun tai auringon rengasmaista kehää. Esimerkkirunon rautaisen riihen hän (emt.) täten tulkitsee tarkoittavan kuun kehää ja tarkentaa sen olevan silmukka, jonka avulla kuu vedetään pimennyksen koittaessa alas. Kuumet, joka kuun alas veti tai peitti, käsitettiin pedoksi tai piruksi. Kavet puolestaan oli kuun vapauttaja. (Emt.). Kun kave yleensä käsitettiin metsäneläimeksi, se tässä runossa Haavion (emt.) mukaan onkin tyttö, vapauttajaneito. Tämän neidon hän (emt., 225–226) kertoo olevan Neitsyt Maria, joten esimerkkiruno on roomalaiskatolista perua.

Kalevanpoika

Varhaiskeskiaikaisesta *Kalevanpojasta* on tallennettu tutkimusaineiston Kalevalamittaisista kertovista runoista pisimmät tosinnot. Toisintoja on kerätty vain kolme, kaikki Pohjanmaalta. Pisimmässä toisinnossa on peräti 87 säettä ja toisiksi pisimmässäkin 86, lyhin toisinnosta on 25-säkeinen.

Martti Haavion (1980, 216) mukaan *Kalevanpoika*-runon lähtökohtana on länsisuomalainen paikallistarina sukuriidasta. Matti Kuusen (1980, 228) mielestä *Kalevanpoika* puolestaan pohjautuu runoon, jossa Suomessa siinnyt Untamo hävittää Karjalassa kasvaneen Kalervon väen niin, että vain pieni poika jää koston siemeneksi. Tämä Kalevanpoika selviytyy sankarirunojen ja ihmesatujen päähenkilöiden tapaan kuolemanvaaroista ja osoittaa jo lapsena verrattomat kykynsä (emt.).

Sekä Haavio että Kuusi ovat yhtä mieltä siitä, että *Kalevanpojan* runon taustalla on käytetty hyväksi satua Väkevystä pojasta: Samaan tapaan Kalevanpoikakaan ei kuole veteen, tuleen eikä hirsipuuhun, ja lapsen katsojana, nuotan soutajana ja tarpojana, kasken kaatajana, aidan panijana ja vihdoin paimenena hän saa aikaan tuhoa yliluonnollisilla voimillaan. (Kuusi 1980, 228; Haavio 1980, 216.) Haavio (emt.) nimittäisikin runoa lähinnä saturunoksi.

Timo Leisiö ja Juha Tainio kertovat (1988, 4) että *Kalevanpoika* –runo tunnetaan myös *Orja* -nimisenä. Siinä, kuten esimerkkinä olevassa runossakin, orvoksi jäänyt päähenkilö Kullervo tekee petettynä soittimekseen häränsarven ja raivostuneena taikoo soitollaan lampaat susiksi ja lehmät karhuiksi (emt.).

Se kalkki Kalevan poika,
 Kuin ensin emästä synty,
 Viiellä vesi kivellä,
 Heti kohta kolmi-öissä,
 Katkasi kapalo-vyönsä.
 Nähtiin hyvä tulevan,
 Keksittiin kelpoavan,
 Myytihipä vierahalle,
 Karjalahan kaupittihin,
 Sepolle Köyrötyiselle.
 Pantihin lasta katsomahan,
 Katsoi lasta, kaivoi silmät,
 Syötti lasta, söi itekki,
 Lapsen tauilla tapatti,
 Kätkyen tulella poltti.
 Kysyi työtä iltaisella
 Isännältä iltaiseksi,
 Emännältä aamuiseksi.
 Työn orjan nimittäköhön,
 Nimi työlle pantakohon.
 Pantiin aian panentohon.
 Jopa aitoa paneepi,
 Kodastahan kokka-hongat
 Aiaksi asetteloovi,
 Kokonansa korpi-kuuset
 Seipähiksi pistelöövi.
 Sitten vyötti maan maoilla
 Sikaliskoilla siteli.
 Sitte seppo Köyrötyinen
 Käypi itse katsomassa,
 Aitoa Kalevan pojan,
 Sollu-kullan sortamata;
 Näkipä päitä liikkuvia,
 Raivoja ratisevia,

Aiassa Kalevan pojan,
 Sollu-kullan sortamassa.
 Työtä illalla kysyyvi,
 Isännältä iltaiseksi,
 Emänneltä aamuiseksi.
 Pantiin karjan paimeneksi.
 Seppo Köyrötyn emäntä
 Kiven leipoi leipähäänsä,
 Paaen painoi kakkuhunsa,
 Alle kaurasen asetti,
 Päälle vehnaisen venytti;
 Pani paimenen povehen;
 ”Ällös tätä ennen syökö,
 Karjan tullessa kotihin.”
 Veti veitensä kivehen,
 Karahutti kailliohon.
 ”Millä maksan piian pilkan,
 Piian pilkan, naisen naurun,
 Pahan vaimon palkan maksan?
 Kule päivä kuusikolle,
 Viere vehna-viivikölle
 Katkia kataikolle.”
 Syötti karjan kontioille,
 Ajoin kontiot kotia,
 Karjan kirjoi kartanolle,
 Teki luikun lehmän luista,
 Härän sarvista helinän;
 Tuolla soittain tulevi
 Kulleroiten kankahilla.
 Sano Köyrötyn emäntä:
 ”Ole kiitetty Jumala!
 Torvi soipi, karja saapi;
 Mistä orja torven saanut.
 Rautio tasaisen pillin?

Puhki korvani puhuuvi,
 Läpi pääni läylentäävi.”
 Ajoin kontiot kotihin,
 Karhut kirjoit kartanolle,
 Käski muorin kytkemähän:
 ”Mene lehmät kytkemähän,
 Raavahat rakentamahan.”
 ”Paimen ennen lehmät kytki,
 Paimen raavahat rakensi.”
 Pani karhut kahlehisin,
 Suet rautoihin rakensi;

Neuvoleevi karhujahan,
 Susillehen suin puheli:
 ”Repäse emännän reisi.”
 Tarttui karhu kantapäähän,
 Repäisi emännän reien.
 Sillä kosti piian pilkan,
 Naisen naurun parnasi,
 Pahan vaimon palkan makso.

SKVR XII/1 nro 122 Pohjanmaa

Marketta ja Anterus

Vain kaksi toisintoa on kerätty runosta *Marketta ja Anterus*, molemmat Pohjanmaalta ilman tarkempaa paikkakuntamäärittelyä. Runo on keskiaikainen balladi, joka on saanut aineksia kansainvälisestä legendastosta. Martti Haavio (1980, 321) kertoo, että Marketta on neito, joka on tulossa äidiksi, mutta pyrkii salaamaan tilansa. Matti Kuusi (1980, 236) täydentää Marketan olevan etäistä sukua Pyhälle Margareetalle, jonka legenda kertoo lähteneen kaupungin ulkopuolelle paimentamaan isänsä lampaita. Siellä legendan prefekti Olibriuksen sijaan muukalainen, Hannus Saaren saksalainen tai Anterus, viettelee Marketan, joka tulee raskaaksi. Kuusi (emt.) kertoo tutkijoiden pitäneen Hannus Saaren saksalaista Gotlannin Visbyssä sijainneen kauppakeskuksen asiamiehenä.

Margetha corija Neitoi,
 Tuo cauvan kotona kasvoi,
 Piti vijdet vitjat poicki,
 Cuudet rengaat culutti;
 Kotonaan ollessansa
 Caicki kynnyxet culutti,
 Heleillä helmoillansa,
 Puolet pihti-puolisija
 Hienoilla hihansa suilla.
 Mikä meidän Margetalla?

Aina saunassa asupi,
 Aina vöitä völlehtepi;
 Paljon söi Cutu-caloja,
 Paljon särpi sären liendä.
 Sijtä tyytyi, sijtä täytyi,
 Sijtä paxuxi panihin,
 Lihavaxi lijttelihin.

SKVR XII/1 nro 100 Pohjanmaa

Katri ja Riion poika

Aineistossa on vain yksi toisinto, jonka aiheena on *Katri ja Riion poika*. Runo on kerätty Piippolasta. *Katri ja Riion poika* on juoneltaan keskiaikainen balladi ja rakenteeltaan kertauslaulu,

ja se edustaa hirttäytyneestä neidosta ja miehentappajasta kertovia runoryhmiä, joista on runsaasti variaatioita.

Matti Kuusen (1980, 242) mukaan hyvin laajalla alueella on laulettu neidosta, joka lähtee kotoaan vastan taitantaan, rikkoja viemään tai muuhun vastaavaan ja kohtaa miehen joka kosii tai puhuttelee häntä. Hän rientää itkien kotiin ja äidin lähetettyä hänet aittaan koristautumaan, hirttää itsensä kultavöihinsä (emt.). Kuusen (emt.) mukaan myös Kalevalan Aino-tragedia on saanut aiherunkonsa tästä moniin suuntiin kehitelystä naisten runosta. Runon eri variaatioissa runon päähenkilönä oleva tyttö voi myös olla tappamatta itseään. Uudestirunoilijat ovat usein jatkaneet runoja, joten esimerkiksi myös kosinnan esittänyt sulhanen voi runon päätteeksi tappaa itsensä (Kuusi 1980, 240).

Joissain versioissa neito kohtaa siveyttään uhkaavan miehen, tappaa hänet ja juoksee itkien kotiinsa (Kuusi 1980, 240). Kuusi (1963, 308) epäilee, että miehentappaja-aihe on syntynyt keskiajalla Pyhän Katariinan ja Margareetan legendojen vaikutuspiirissä. Hänen (1980, 240) mukaansa runot naisesta, joka syystä tai syyttä tappaa miehen, ovat omaa sensaatiolinjaansa yleiskeskiaikaisen balladimuodin puitteissa. Martti Haavion (1980, 218) mielestä miehentappaja-aiheiset balladit ylistävät kristillisiä hyveitä kuten siveyttä ja uskollisuutta. *Katri¹¹ ja Riion poika* –runossa kyse on selibaattisäädöstä vastaan tehdystä rikkomuksesta.

Kaija Kaarina, kipokaponen,
teki liiton päivän kanssa
Yhen aijon nostaksensa.
Pesi pikku pirttihinsä,
Lakasi pitkän lattijansa.
Vippopa viisi lammastansa,
Kutosi kuusi kuontaloista
Kun lähti rikkoja viemään.
Sitte vasta päivä nousi.

SKVR XII/1 nro 13 Piippola

¹¹ Useissa toisoinnoissa Kirsti

7.2 Muut kertovat runot

Muut kertovat runot eroavat edellä esitellyistä siten, että niiden aiheet eivät ole kalevalaisia. Muutoin ne edustavat samaa eepisen runouden perinnettä kuin aiemmatkin. Kaikkien seuraavassa esiteltävien runojen aikakautta en pystynyt luotettavasti selvittämään. Seuraavaan taulukkoon olen koonnut samat tiedot tallennuspaikasta, keräysvuodesta, kerääjistä ja runonaiheista kuin aiempaankin.

Tallennuspaikka	Kaikki toisinnot	Eri runon-aiheet	Keräysvuodet	Kerääjät
Pohjanmaa	3	2	1786-87	Topelius, Porthan, Ganander
Kestilä	1	1	1915	A.Myllyoja
Kärsämäki	2	2	1884,1923	H.Syrjälä, E.Keränen
Muhos	1	1	1905	L.Hällfors
Nivala	1	1	1913	L.Laakso
Piippola	3	3	1884,1897	E.Keränen, Krohn, H.Meriläinen
Pyhäjoki	1	1	1891	E.F.Rautell
Pyhäjärvi	11	2	1861,1884,1885	Krohn, D. E. D..Europaeus
Sievi	1	1	1884	Krohn
Utajärvi	2	2	1909-14	A.Korhonen
Vihanti	1	1	1891	E.F.Rautell
Yhteensä	27			

Karttakuvassa keräyspaikat on numeroitu aakkosjärjestyksen mukaan alkaen Kestilästä.

Luojan virsi

Luojan virsi on Matti Kuusen (1980, 233) mukaan keskiaikaisen Suomen laajin runoelma. Se käsittää viisi legenda-aihetta: *Marjavirren*, *Saunanhakuvirren*, *Lapsenetsintävirren*, *Ylösnousemusvirren* sekä *Hiiden sepän kahlinnan* (emt). Tutkimusaineiston ainoa tallennettu *Luojan virren* toisinto on Pyhäjärveltä ja se edustaa viidettä legenda-aihetta, *Hiiden sepän kahlintaa*. Se kuvaa Jeesuksen matkaa tuonelaan, jossa Hiiden seppä eli paholainen takoo kahletta Luojan kaulan varalle, mutta kahlitseekin sillä itsensä ikiajoiksi kallioon (emt.). Kuusi (1963, 297) epäilee, että *Luojan virsi* on perusosiltaan idän kirkon lähetyssaarnaajien mukanaan tuoma.

Anneli Asplund (Sarmela 1994, 221) näkee runon taustalla myös toisen vaihtoehdon, vanhan euraasialaisen myyttitradition. Hän (emt.) kertoo eri kansojen maailmansyntymyyteissä Luojan järjestävän kaaoksen kosmokseksi, mutta kaaoksen demiurgin olevan haluton alistumaan. Tällöin Luoja kukistaa hänet väkivalloin tai viekkauksella ja luo maailmassa vallitsevan järjestyksen ja olemassaolon järjestelmän (emt.).

[Vapahtaja:]

Mitä raitio pajassa takoo,
Hiiden seppä hilkkutelloo?

[Paholainen:]

Minä teen Luojan pojalle kahletta.
Niinhän sinun silmäs kiiltää

kuin entisen Luojan silmät.

[Vapahtaja:]

Niin, minä olen Luoja.

Annappas, kun minä koitan sinun kaulaa,
passooko ihtes kaulaan,
niin se passoo sitte Vapahtajan kaulaa.

[Paholainen:]

Elä lukkuun lukitse
Eläkä paina palkimeen.

SKVR XII/2 nro 8100 Pyhäjärvi

Meren kosijat

Meren kosijat on keskiaikainen kertauslaulu meren rannalla istuvasta tytöstä, jota rauta-, tina-, hopea- ja kultavarusteiset miehet nousevat kukin vuorollaan kosimaan. Tyttö valitsee kuitenkin leipämiehen eli maanviljelijän, koska uskoo tämän antavan hänelle turvallisen elämän. (Kuusi 1980, 244; Leisiö 2000a, 191). Kyseessä on siis kosijainvertailulaulu, joka pyrkii varoittamaan tyttöjä rikkaiden muukalaisten houkutuksista (Kuusi 1963, 347). Tämä muukalainen saattoi olla Lounais-Suomessa esimerkiksi hansakauppias. Timo Leisiö (2000a, 191) kertoo laulun olleen alun perin lounaissuomalaisten nuorten eroottissävyinen piirileikkilaulu.

Aiheesta on tallennettu yksi toisinto Vihannista ja yksi Muhokselta. Tässä esimerkkinä on Muhoksen toisinto:

Annikainen, kannikainen
Istu Turun sillan päässä,
Itki miestä mieluista.
Rutamies nousi merestä,
Rauta päänä, rauta suuna,
Rautakinttahat käessä,
Rautakihlat kinttahissa.
Kysyi: huolitko minusta?
Annikainen, kannikainen
Sano: en huoli sinusta.
Ei oo luotu, ei oo' suotu,
Ei oo kotoa käsketty.
Annikainen, kannikainen

Istu Turun sillan päässä,
Itki miestä mieluista.
Leipämies nousi merestä,
Leipä päänä, leipä suuna,
Leipäkinttahat käessä,
Leipäkihlat kinttahissa.
Kysyi: huolitko minusta?
Annikainen, kannikainen
Sano: jo huolin sinusta;
Jo on luotu, jo on suotu,
Jo on kotoa käsketty.

SKVR XII/1 nro 153 Muhos

Hämeen ihmeet

Hämeen ihmeet on Matti Kuusen (1963, 336) mukaan keskiaikainen satiirinen ilkalaulu. Timo Leisiö (2000b, 280–281) kertoo Hämeen olevan tässä laulussa eräänlainen todellisenä pidetty käänteinen maa, jossa kaikki on nurin kurin. Tätä käänteistä maata hän (emt., 282–283) pitää paikkana, josta šamaanit kävivät hakemassa puuttuvia tietoja. Aiheesta on kerätty vain yksi toisinto Utajärveltä.

Kuulin kummat, näin imehet
Hämeessä käyvessäni:
Oravalla kynnettihin,
Oinahat olutta pani,

Västäräkki vettä kanto,
Pitkäpursto puiputteli.

SKVR XII/1 nro 133 Utajärvi

Kettu itki poikiansa

Runo on laajalti tunnettu eri puolilla Suomea. Timo Leisiö (1996, 183–184) kertoo runon syntyneen varhaiskeskiajalla Hämeessä. Se liittyy keskiaikaiseen kulttuuriympäristöön, jossa hengelliset ja maalliset johtajat osoittivat statuksensa pukeutumalla muun muassa koreisiin turkisvaatteisiin. Turkiksia pyytänyt erämies tiesi, miten ne säätyläisten omistukseen päätyivät. (Emt., 184). Leisiön (emt.) mielestä laulua voidaan pitää opetus- ja varoituslauluna myös yleisemmällä tasolla, sillä nälkä tai halu saattoi johtaa vaarallisiin tilanteisiin. Tutkimusaineistossa yksi toisinto on tallennettu Kärämäeltä, yksi Kestilästä ja yksi Pyhäjoelta. Esimerkkinä Kärämäen toisinto:

Kettu itki poikijansa
Kiven päällä kynsilänsä:
Tuolla on poikani polokset
Piispan pitkinä hihona,
Valtaherran vaattehina.

Kohtapa minäkin kuolen,
Kohta surmaupi sukuni.

SKVR XII/1 nro 137 Kärämäki

Kylvin minä kymmenen jyvää

Tästä runosta on saatu talteen vain yksi toisinto Pohjanmaalta.

Kylvin minä kymmenen jyvää
Sainpan siitä sata jyvää
Idättelin maltahiksi
Pyyttin kurjen, pyyttin kärjen
Pyyttin pääskyn poikinensa
Pyytin varpusen varattoman
Kulu sitte vähä aika

Jotta tohu nousi toukumalla
Hosu hampun pyörtänöllä
Jo on halki Tiiasen hattu
Pääskyn pää verissä ompi.

SKVR XII/1 nro 141 Pohjanmaa

Myöty neito, Nuorena sotaan viety veli

Kaksi Pohjanmaalta ilman tarkempaa paikkakuntamääritystä kerättyä toisintoa ovat muutamia säkeitä sanakirjasta, toinen Jusleniuksen sanakirjasta ja toinen Gananderin *Nytt Finskt Lexiconista*.

Niissä on viitteitä runosta, jonka aiheena on nuori tyttö, jonka hänen isänsä on myynyt miehelle morsiameksi. Yksi Piippolasta tallennettu toisinto puolestaan kertoo työstä, joka suree nuorena sotaan vietyä veljeään ja jolle vakuutetaan veljen palaavan.

Tämä *Nuorena sotaan viety veli* –runo on virolais-karjalaista alkuperää. Leisiön (2000a, 186) mukaan runon avaus ja dialogi edustavat itämerensuomalaista perinnettä. Runon minähahmo vieraillee Manalassa, josta hän saa tiedon veljen palaamisesta. (Emt.) Manalan hallitsijana ja šamaanin apuolentona on Leisiön (emt.) mukaan nimenomaan nainen.

Muualta Suomesta tallennetut *Myöty neito* –aiheiset runot ja *Nuorena sotaan viety veli* –aiheiset runot alkavat keskenään samalla tavalla. Myös Utajärveltä tallennettu toisinto alkaa Piippolan toisintoa vastaavalla tavalla, mutta loppuu niin varhaisessa vaiheessa, ettei siitä voi varmasti päätellä kummasta runonaiheesta on kyse. Myös molempien runojen sekamuodostuksia esiintyy yleisesti. Molemmat runonaiheet lienevät keskiaikaisia. Tässä esimerkkinä on Piippolasta tallennettu toisinto:

Läksin minä piennä paimeneksi,
Lapsena lampahan ajoon.
Yrkkö astu karjahan.
Yrkkö istu puun tyvelle,
Minä lapsi latvemmalle.
Kysyttelin, lausuttelin:
Kävitkös minun kotonani,
Vaellitkos vainioni?
Kävimpä sinun kotosi,
Vaellimpa vainiosi.
Löysitkös havukatoksen?
Löysimpä havukatoksen,
Kolahun ko'an ortta,
Rämähytin räystäshirttä.
Sieltäpä neitonen pirahti
Solki suussa, vyö käjessä.
Mitäs itket neitoseni?
Tuotapa itken, veikkoseni,
Joka on ennen sotihin viety,
Isän polven korkuhissa,

Rautakyynärän pitussa. –
Älä itke veikkoasi!
Veikkopa sulle kengät tuopi,
Tuopi uuvet ummiskengät. –
Mihinkäs minä veikon kengät? –
Panen aitan parren päälle,
Aitan parret notkumaan.
Mitäs minä veikolleni?
Annan pajian palttinaisen,
Jok'ei karto kainaloita,
Kutkuta kuvelihoja.
Pihlajikko pirtin päällä,
Tuomikko tuvan perässä,
Katajikko kaivotiellä,
Kultakansi kaivon päällä, -
Kultakauha kannen päällä.
Kultako kauha kannan päällä?

SKVR XII/1 nro 159 Piippola

Nälän kulku

Timo Leisiö (2000a, 209) kertoo, että keskiajan maalaisympäristössä erilaisten epidemioiden jatkuvasti uhatessa Suomen ja Karjalan alueilla syntyi paljon lauluja, joiden aiheena oli turvattomuus ja huoli. *Nälän kulku* on yksi versio tällaisista lauluista. Runoissa kuvataan, kuinka nälkä etenee talosta taloon. Toisinnoille on tyypillistä, että niihin on vaihdettu aina pitäjän omien tunnettujen talojen nimiä. Aiheesta on tallennettu kymmenen toisintoa Pyhäjärveltä, yksi toisinto Sievistä, yksi Nivalasta ja yksi Piippolasta. Tässä esimerkkinä on Nivalasta kerätty toisinto:

Nälkäpä näkyy tulevan
Pidisjärven jäätä pitkin,
Olkipetkele olalla,
Pieni kelkkanen perässä,
Rusakakku kainalossa.
Yrittäpä Ylitalohon,

Ajatteli Alatalohon,
Pistäysipä Pirttiperässä.
Mattilasta maalle nousi
Kynkkäsaaren kartanoon.

SKVR XII/1 nro 191 Nivala

Sika sillalta putosi

Runo kertoo ilmeisesti siasta, joka putoaa sillalta jokeen ja lähtee virran mukana ajelehtimaan. Aiheesta on kerätty yksi toisinto Piippolasta ja yksi Kärämäeltä. Tässä esimerkkinä Piippolan toisinto:

Sika sillalta putosi,
Karstakorva korkealta
Virtahan viljavahan;
Lähti kosso laskemahan,
Salvo kosken souvantahan,
Ettei kiitäisi kivelle,

Somerolle suorittaisi,
Piti hännällä pereä,
Saparolla sauvoskeli.

SKVR XII/1 nro 194 Piippola

7.3 Satuihin, muisteluihin ym. liittyvät katkelmat sekä tilapäiset sepitelmät

Satuihin, muisteluihin tai muihin vastaaviin liittyville katkelmille ja tilapäisille sepitelmille on tyypillistä toisintojen vähyys. Runojen aiheet ovat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta yksittäisiä ja ne esiintyvät yleensä siis vain yhdellä paikkakunnalla. Usein runot liittyvät paikallisiin tarinoihin, mutta yleisemminkin tunnettuja aiheita joukkoon kuitenkin mahtuu. Kaikkia seuraavaksi esiteltäviä runoja ei ole edes laulettu, vaan pelkästään lausuttu. Koska sävelmiä ei ole kerätty, on

mahdotonta sanoa, mitkä runot ovat lauluja, ja siksi kaikki runot ovat tasapuolisesti tässä tutkimuksessa mukana.

Tallennuspaikka	Kaikki toisinnot	Eri runon-aiheet	Keräysvuodet	Kerääjät
Pohjanmaa	2	2	1739,1891	H.Renqvist, E.F.Rautell
Haapajärvi	3	2	1884,1913	Krohn, Lempi Ruuska
Haapavesi	3	3	1910,1915,1932	Aarne Europaeus, J.Väätäinen, Aug.Karsikas
Hailuoto	5	5	1912,1930	S. Paulaharju, A.Virkkunen
Muhos	5	5	1887,1913,1917	A.H.Snellman, S. Paulaharju
Nivala	1	1	1903	K.Santavirta
Oulun seutu/ kihlakunta	3	3	1887	A.H.Snellman
Piippola	2	1	1910	Aarne Europaeus
Pyhäjärvi	1	1	1884	Krohn
Pyhäntä	1	1	1884	Krohn
Raahe	1	1	1923	S. Paulaharju
Temmes	1	1	1887	A.H.Snellman
Tyrnävä	2	2	1923	J.Kalliokoski
Utajärvi	4	3	1887,1909,1929, 1930	A.H.Snellman, R.Engelberg, J.Kemilä
Vihanti	1	1	1891	E.F.Rautell
Yhteensä	35			

Karttakuvassa keräyspaikat on numeroitu aakkosjärjestyksen mukaan alkaen Haapajärvestä.

Turun lurun Turkuun

Toinen kahdesta Pohjanmaalta ilman tarkempaa paikkakuntamäärittelyä tallennetuista runoista on nimeltään *Turun, lurun Turkuun*. Se on lyhyt, vain kolmen säkeen katkelma ja aineistossa merkitty lapsen lauluksi. Säkeet ovat osa runoa, joka onkin paimenen hätäviesti. Timo Leisiö (1985, 8) kertoo tarinasta runon taustalla, jonka mukaan paimen joutuu paimenessa ollessaan hyökkäyksen kohteeksi. Karjaa surmataan ja paimenen koira hirtetään, mutta paimen saa luvan soittaa vielä kerran ennen surmaamista. Hän kiipeää korkeaan paikkaan, kuten puuhun tai kiven päälle ja esittää runon, joka onkin viesti kyläläisille. Kuultuaan paimenen viestin kyläläiset saapuvat pelastamaan paimenen ja karjan. (Emt.). Samanlainen tarina ja runo tunnetaan myös muualla Skandinaviassa Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa (emt., 12).

Turun lurun Turkuun!
 Kylän koira hirtettiin
 Ja paimen parka tuomittiin.

SKVR XII/1 nro.290 Pohjanmaa

Vorna

Toinen Pohjanmaalta kerätty runo on nimeltään *Vorna* ja se on tallennettu jo 1700-luvulla. Runon yhteyteen merkityn selvennystekstin mukaan runo kertoo Kaleva¹² –nimisestä jättiläisestä, joka asui Limingan kirkon kohdalla. Eräänä päivänä jättiläinen lähti tervehtimään veljeään, joka asui ylempänä joen vartta. Kaleva sauvoi istualtaan kaikki virrat ylös yhdessä päivässä, mutta saavuttuaan jyrkimmälle putoukselle, hän joutui nousemaan polvilleen. Päästyään kosken yläpuolelle jättiläinen oli laulanut kyseisen laulun.

Pirkko-Liisa Rausmaan (Sarmela 1994, 182) tulkinnan mukaan Vorna oli julma ryöstelijä, joka palatessaan ryöstelymatkalta ja paetessaan takaa-ajajiaan sauvoi ylös kosken, jota kukaan muu ei ollut sauvomalla noussut. Runossa esiintyvä Pälli oli Oulujoen koskista kaikkein kovin, jossa Vornan täytyi laskeutua veneessään polvilleen (emt.).

Ei synny sitä urosta,
eikä sitä Emosen lasta
Poloisella Pohjanmaalla,
Joka nousee päälle Pellin korvan
Puun pitkän pitelemättä
Römsin raja huuta-matta.

SKVR XII/1 nro 294 Pohjanmaa

Tämän luvun runojen enemmistöstä poiketen toinen *Vorna* –runon toisinto on tallennettu myös Oulun kihlakunnasta. Aihe on myös hyvin tunnettu Kainuussa. Kainuun toisintojen tapahtumapaikkoja ovat Hailuoto ja Oulujoen Pyhäkoski. Matti Kuusen (1963, 401) mukaan *Vorna* on myöhäiskeskiaikaista alkuperää.

Minä olen ennen nikki suomalainen

Kahden Haapajärveltä tallennetun toisinnon aiheena on *Minä olen ennen nikki suomalainen*.

¹² Kainuulaiset käyttävät Kalevan tilalla nimitystä Vorna.

Minä olen ennen *nikki* Suomalainen,
 Kun Änkilän Joronen,
 Joka syöpi kaivosta kaloja,
 Avannosta ahvenia,
Lovesta lohen murtoja.
 Illat istu ikkunoilla,

Aamut aitan portahilla,
 Yöt uunilla ökitti,
 Tuli nurkasta tupahan,
 Sai salvosta sisälle.

SKVR XII/1 nro 235 Haapajärvi

Maito jäi marjakankahalle

Haapavedeltä tallennettu runo, *Maito jäi marjakankahalle*, on aineistoon runon yhteyteen merkityn tiedon perusteella ollut sanonta liittyen lehmien ehtymiseen kesällä, eikä sitä siten luultavasti ole laulettu.

Maito jäi marjakankahille,
 Piimä pitkille leholle

SKVR XII/1 nro 232 Haapavesi

Niin mun eukkoni ennen lauloi

Toinen Haapavedeltä tallennettu runo, *Niin mun eukkoni ennen lauloi Höntön töntön töörin löörin*, muodostaa toisen poikkeuksen aineistossa, koska runonaihe on laajalti tunnettu ainakin Lapissa ja Savossa.

Höntön töntön töörin löörin!
 Niin mun eukkoni ennen lauloi:
 Rahasäkki sängyn päässä,
 Olutta, viinaa pöydän päässä.
 Lekker harssi, sorsa soitti

Vesilinnun vempelettä,
 Kuret hyppäs, käärme tanssas,
 Pikku linnun pesä.

SKVR XII/1 nro 236 Haapavesi

Pohjois-Pohjanmaan alueelta toinen toisinto samasta aiheesta on tallennettu Hailuodosta.

Rikkaita taloja

Kolmannen poikkeuksen aineistossa muodostaa Haapavedeltä tallennettu runo aiheesta *Rikkaita taloja*. Toisinto on itse asiassa merkitty yhteiseksi Piippolan kanssa ja se eroaa täysin muista saman

otsikon alle sijoitetuista tutkimusaineiston toisunnoista. Kyseisessä runossa luetellaan Pohjanmaan vanhimpia taloja.

Haapala Haurukylässä (Temmeksellä),
Hyrkäs Hyrynsalmella,
Härkönen (t.Häntänen) Hämeheh maalla,
Laitinen Pajulahella (Haapavedellä),
Manninen Kalajoessa,
Oravainen Oulun suussa,
Pinolehto Pulkkilassa,

Pyhä Piippo Piippolassa,
Pyykönen Pyhäjoessa (t.joella),
Saarala Savon rajalla
Tinatolkki (t.Tinatuppi t.-tohko) Torniossa.

SKVR XII/1 nro 282 Haapavesi/Piippola

Muut toisinnot on tallennettu Piippolasta, Temmekseltä ja Muhokselta. Ne liittyvät paikkakuntaakohtaisesti tiettyihin taloihin, vaikka itse säkeissä ei talojen nimiä mainitakaan. Muhoksella tämä talo on ollut runoon liitetyn tiedon perusteella Säkkilän-oja –niminen talo ja Piippolassa Pyhä Piippo –niminen talo. Temmeksessä talo on ollut Haapakylässä sijainnut Haapaniemen talo, joka oli seudun varakkaimpia taloja ja joka jäi polttamatta. Jälkimmäiset neljä säettä tästä Muhokselta tallennetusta toisinnosta ovat oikeastaan oma runonsa, joka liittyy venäläisten tuloon Muhokselle.

Sata sarven kantajata,
Tuhat tuojoa utaren,
Tuhat turkin antajata,
Tuhat villan tunkijata.

Haukkuu koira korvessai;
Kussa kukko, siinä talo,
Kussa talo, siinä lapsi.

SKVR XII/1 nro 286 Muhos

Ammoo lehmä lehossai,

Haukkuu koira korvessakin

Edellä esitellyn Muhokselta tallennetun *Rikkaita taloja* –toisinnon kaltainen on myös Muhokselta kerätty *Haukkuu koira korvessakin*. Lisätietona runon yhteydessä sen mainitaan olevan Venäjän karjalaisten sissien lauseita.

Haukkuu koira korvessai,
Ammuu lehmä lehossai,
Siellä talo, kussa kukko,
Kussa talo, siellä lapsi.

SKVR XII/2 nro 8112 Muhos

Kulki kerran kellon karia kerjäläinen

Yksi yhteensä viidestä Hailuodosta tallennetusta runosta on nimeltään *Kulki kerran kellon karia kerjäläinen*.

Kulki kerran kellon karia kerjäläinen,
Joka veny verkavaattehisa,
Kulki kultasormuksisa. - -

SKVR XII/1 nro 223 Hailuoto

Joutavan jäljillä

Toinen Hailuodosta tallennettu runo on hyvin lyhyt sanontamainen *Joutavan jäljillä*.

Joka on aina joutavan jäljillä,
Aina käyvän askelilla.

SKVR XII/2 nro 8114 Hailuoto

Merkkipäiviä

Kolmas Hailuodosta kerätty runo on ainoa Pohjois-Pohjanmaalta tallennettu toisinto aiheesta *Merkkipäiviä*. Ilmeisesti kyseessä on sanonta liittyen sääennustuksiin. Jouko Hautalan Vanhat merkkipäivät –teoksen (1974, 40;49) mukaan Paavalinpäivä on 25.1. ja kynttilänpäivä 2.2. Kustaa Vilkuna (1973, 43) kertoo *Vuotuisessa ajantiedossa*, että juuri nämä päivät ovat säiden ennustamisen kannalta tärkeitä. Kynttilänpäivästä alkoi kevään odotus (emt.).

Hyvin kylmi kynttelinä,
Pahoin paleli Paavalina:
Tuli halla heinäkuussa,

Talvi keskellä kesää.

SKVR XII/2 nro 8127 Hailuoto

Työ on survanto

Neljännän Hailuodosta tallennetun runon aiheena on *Työ on survanto*. Kyseessä on miehen esittämä päivittely.

Työ on survanto,
Työ on jauhanto,
Työ on seklanto,
Työtä työläämpi

Työ kaikkiappäin

SKVR XII nro 8161 Hailuoto

Yksi on lehmä Leskelässä

Runo *Yksi on lehmä Leskelässä* on tallennettu Muhokselta. Nimensä mukaisesti ja runoon liitetyn tiedon mukaan se kertoo Leskelä –nimisen talon ainoasta lehmästä.

Yksi on lehmä Leskelässä,
jota Hekka heruttelee,
Siitä Matti maion juopi,

Karjavillan kallistaa.

SKVR XII/1 nro 313 Muhos

Pyhäkosken nimen synty

Muhokselta on tallennettu myös runo nimeltään *Pyhäkosken nimen synty*. Runon yhteydessä olevan tekstin mukaan isäntä, joka laski venäläisiä Pyhäkoskeen, sanoi nämä kaksi säettä hypätessään itse rannalle.

Pyhä nimes olkoon,
Mies, kaksi, kesäs menköön!

SKVR XII/2 nro 8150 Muhos

Sissien laulu

Runo *Sissien laulu* on myös kerätty Muhokselta. Säkeet ovat runoon liitetyn kertomuksen mukaan venäjän karjalaisten sissien lauseita. Runossa esiintyvät nimet Kieksi, Sattula ja Tahvola ovat Muhoksella sijainneiden talojen nimiä.

Kieksiin kierrettiin,
Sattulaan satuttiin,
Tahvolaan tarkottiin.

SKVR XII/2 nro 8157 Muhos

Aurinko ja kuu jättiläislapsen leikkikaluna

Ainoa Nivalasta tallennettu runo on nimeltään *Aurinko ja kuu jättiläislapsen leikkikaluna*. Se vaikuttaa sisältönsä puolesta kehtolaululta.

Tuutilullaa lasta,
Huomenna tulee vieterposti,
Auringon kuun kans'
Lapselle lekuks'.

Piä turpas kii!

SKVR XII/1 nro 202 Nivala

Niin sanoi Savon näkijä

Oulun seudulta on kerätty runo nimeltään *Niin sanoi Savon näkijä*. Runoon liitetyn tekstin mukaan runo kertoo Koistisesta, joka on palaamassa kotiin matkaltaan. Hänelle oli savolainen ennustaja ennustanut, ettei hän pääse kotiinsa, mutta Koistinen ei usko ennustusta, koska näkee jo kotinsa. Heti kyseisen runon lausuttuaan tai laulettuaan Koistinen kuitenkin hukkuu kotirantaansa veneen tartuttua kiveen.

Niin sanoi Savon näkijä,
ei Koistinen kotia pääse,
Koistisen koti näkyvi,

Tupa uusi ullottavi.

SKVR XII/1 nro 259 Oulun seutu

Viina Vilmin vietteli

Viina Vilmin vietteli on merkitty kerätyksi Oulun kihlakunnasta. Runon yhteydessä kuvataan tarinaa, jonka mukaan Kuolassa järjestettiin suomalaisille kestit, joilla heitä yritettiin houkutella tulemaan kaupunkiin. Kutsuun vastanneista suurin osa surmattiin ja vain muutama pääsi pakoon. Runo on tunnettu myös Lapin puolella Kemijärvellä.

Viina Wilmin vietteli,
Kalja Kauppi Jongahaisen
Kuolan linnahan kovahan.

SKVR XII/1 nro 293 Oulun kihlakunta

Kasken kaato – Tuonelan kultalippu

Ainoa Pyhäjärveltä tallennettu runo on aiheesta *Kasken kaato – Tuonelan kultalippu*. Runoon liitetyn tekstin perusteella säkeet ovat ilmeisesti loitsusanoja sadusta, jossa kuningas lupaa tyttärensä sille, joka hakkaa yhdellä lyönnillä 30 tynnyrinalan kaskea.

Pystyssä pysykää!
Nouskaa, nouskaa
Ja kaikki terveeksi tulkaa!
Kaikki, kaikki kaatukaat

Tältä määrätyltä määltä!
SKVR XII/2 nro 8116 Pyhäjärvi

Kolmet kengät kontissa

Ainoan Pyhännältä tallennetun runon nimi on *Kolmet kengät kontissa*. Matti Kuusen (1963, 391–391) mukaan runo on leikinlaskua ja huumorinsa perusteella myöhäiskeskiajan tyyliä.

Kolmet kengät kontissa:
Yhet puiset, toiset luiset,
Kolmannet kiviset kengät
Kivisellä kirkon tiellä.
Puisilla kotona kulkee,

Luisilla lumella luistaa,
Kivisillä kirkon kiertää.
SKVR XII/1 nro 221 Pyhäntä

Jumala, vie meitä kauniisti omaan rantaan

Raahesta kerätyn runon nimi on nimeltään *Jumala, vie meitä kauniisti omaan rantaan*. Runon liitetekstin mukaan runo kertoo siitä, kun Saloisten Kulju ja Juusolan lautamies tunnustelevat rantoja ajelehdittuaan Ruotsin rannalle monipäiväisen myrskyn jälkeen.

Jumala, vie meitä kauniisti omaan rantaan.
Tuol' on Mitti, tuol' on Letto,
Tuol' on Riskilänranta.
Kun päästään kottiin, niin ostetaan

kortteli viinaa ja oikein juuvaan.
SKVR XII/2 nro 8115 Raahe

Eeva, vaimo ensimmäinen

Ainoa Tyrnävältä tallennettu runo on nimeltään *Eeva, vaimo ensimmäinen*. Runo perustuu Raamatun luomiskertomukseen.

Eeva, vaimo ensimmäinen,
Aatamin aviovaimo
Teki poikia, tyttäriä
Sekä maalla marjasella,
Nurmisella nuohasella.

Ei ollut suojoa sijoja
Eikä tyyntä valkamata - -

SKVR XII/1 nro 203 Tyrnävä

Kengässä uro parempi

Kaksi Utajärveltä kerättyä runoa ovat lähes identtisiä toisintoja aiheesta *Kengässä uro parempi*. Molemmissa on vain kaksi säettä, jotka kertovat runoihin liitetyn tekstin mukaan siitä, kun venäläiset saapuivat Pietosessa Hakosenjärven rannalla olleeseen taloon. Venäläiset olivat vaatineet makaamassa ollutta isäntää nousemaan ylös näyttämään talon kassoja, jolloin isäntä oli vastannut seuraavin säkein:

Kengässä uro parempi,
Ruojuessa rohkeampi.

SKVR XII/1 nro 218 Utajärvi

Saatuään kengät jalkaansa isäntä oli ottanut tuppivyönsä ja ajanut venäläiset pakoon. Uro tässä runossa viittaa isäntään itseensä.

Kun ei voita annettane

Ainoa Vihannista tallennettu runo on nimeltään *Kun ei voita annettane*. Runo liittyy paimenen kosto –aiheeseen ja se muistuttaa *Kalevanpoika* ja *Orpo* –runoja.

Kun ei voita annettane
Kesäselle paimenelle,
Lempo lehmän vieköön,
Vasikan karjasta varastakoon,
Ettei jää kun yksi kyyttö kytkeyn,

Toinen vaajaan vasikka;
Rupi senkin silmän päälle,
Rahka perseen ovelle!

SKVR XII/1 nro 224 Vihanti

Otteita sanakirjasta

Kaksi Utajärveltä tallennettua runoa ovat otteita Sanakirjasäätiön sanakirjasta. Toisessa selitettävä sana on puhuri ja toisessa pyy. Ensimmäinen runo on todennäköisesti osa pakkasen loitsua.

pakkanem puhurim poeka
otti ohoran, karsi kaorar,
röösti rukkisel leevän.

SKVR XII/1 nro 278 Utajärvi

Metsästäjä
lähti pütä pütämähän,
oravata ottamahan,
sai vanahav variksen kaksi,
mustan korpin kolmanneksi.

SKVR XII/2 nro 8126 Utajärvi

7.4 Lyyriset runot

Tallennuspaikka	Kaikki toisinnot	Eri runon-aiheet	Keräysvuodet	Kerääjät
Pohjanmaa	28	16	1700-l.,1778,1786-87,1798-99,1823,1840	Ganander, A. Reguly, Porthan, Topelius, Joseph Acerbi
Pohjois-Pohjanmaa	1	1	1815?/1915?	?
Alavieska	1	1	?	Topelius
Haapavesi	12	11	1815	M. Puolitaival, Y. Rauma
Hailuoto	45	23	1830,1912	S. Paulaharju, A. Virkkunen, A. R. Helaakoski
Haukipudas	9	7	1909,1933	S. Paulaharju, L. Merikallio
Ii	6	6	1910	J. Hiivala
Kalajoki	12	11	1915,1921	M. Mäkelä, A. Hongell
Kempele	1	1	1891	K. Auer
Kestilä	11	10	1884,1915,1922,1926	Krohn, A. Myllyoja, Ida Hämeenaho
Kiiminki	17	12	1916	Aili Paulaharju
Kärsämäki	9	6	1884,1915,1923	J. Pyrrö, H. Syrjälä, E.

				Keränen, P. Pirttisalo
Liminka	4	4	1891	E. F. Rautell
Lumijoki	1	1	1826	Lapinkylän kk:n oppilaat
Muhos	14	14	1835,1889,1905,1913	L. Hällfors, H. Meriläinen, S. Paulaharju, Hilda Lytinen
Nivala	6	5	1884,1913,1915	L. Laakso, Krohn, A. Cajan
Oulu	1	1	1916	Ahti Paulaharju
Oulujoki	1	1	1823	A. Kinnula
Oulun seutu	8	8	1897	M. Kenttämaa
Paavola	3	3	1915	S. Jääskelä
Piippola	21	16	1884,1897,1924	H. Meriläinen, P. Haanpää, E. Keränen
Pyhäjoki	10	9	1891,1915	F. Pisilä, E. F. Rautell
Pyhäjärvi	2	2	1884,1932	Krohn, Ahti Rytkönen
Pyhäntä	5	5	1915	V. Viio
Raahe	1	1	1925	S. Paulaharju
Reisjärvi	2	2	1884,1886	J. Cajan, Krohn
Revonlahti	8	8	1892,1926	A. V. Koskimies
Sievi	2	1	1884	Krohn
Utajärvi	28	23	1909- 14,1924,1926,1927,1928,1929,1931	A. Korhonen, J. Kemilä
Vihanti	9	8	1891	E. F. Rautell
Ylikiiminki	1	1	1909	L. Merikallio
Ylivieska	6	5	1911,1915	A. Cajan, O. Mattila
Yhteensä	285			

Karttakuvassa keräyspaikat on numeroitu aakkosjärjestyksen mukaan alkaen Alavieskasta.

Lauluun ja laulamiseen liittyvät laulut

Elsa Enäjärvi-Haavion (Haavio 1935, 125) mukaan laulua koskevia lyyrisiä runoja on Suomessa runsaasti. Niistä välittyy kuvaa laulutilaisuuksista, laulujen esittämistavoista, laulajasta itsestään tai laulun vaikutuksesta kuulijoihin. Kyseisiä runoja on voitu käyttää myös laulun alku- tai loppusanoina. (Emt.). Tutkimusaineistossani kaikki lauluun liittyvät runot ovat nimenomaan näitä laulun alku- tai loppusanoja.

Laulun alkusanoja on tutkimusalueelta kerätty vain neljä toisintoa. Niihin kaikkiin keräyspaikaksi on merkitty vain Pohjanmaa, joten ne voivat olla hyvin laajalta alueelta Lappia myöten. Yhdestä laulusta selviää heti alkusäkeistä sen laulajan olevan mies:

Anna Jesus suo Jumala,
Soittaa Sopaisen kielen,
Ollin oikein puhua,
Ingan pojan ilmotella. - -

SKVR XII/1 nro 320 Pohjanmaa

Muista lauluista laulajan sukupuoli ei tekstistä käy ilmi. Sen sijaan kahdessa toisinnossa laulaja kertoo, miten on laulunsa oppinut. Leea Virtanen (1968, 53) kertoo, että laulaja puolustautuu arvostelijoita vastaan sillä, että kertoo oppineensa laulunsa vanhemmilta tai kuulleensa ne seinän läpi eikä näin asettaudu itse laulujen tekijäksi.

- -En minä runon sukua,
Engä laulajan latia,
Ulkua runoja kuulin,
Läpi seinän laulettavan,

Laattialla Lappalaista - -

SKVR XII/1 nro 320 Pohjanmaa

- - Näitä saatuja sanoja
joita ennen Eucko neuvo
oma vanhempi opetti
kehrä vartta kiertessähän
Väätessähän värtänätä
Paimenesa käydessähän
Mustan Murikin jälissä –
Vaana – ej ole Eukon neuvomista
oman vanhemman opista

itep' on saamani sanani
ite tieltä tempomani
ulkua Runoja kuulin
läpi seinän laulajia
läpi sammalten sanoja
läpi tuohten tuomioita - -

SKVR XII/1 nro 337 Pohjanmaa

Yhdessä toisinnossa on myös viitteitä laulujen esitystavasta:

Joko laululle lähemme
Virten töjlle työntelemme
Panemma käen kätehen
Lihan toisehen lihaan - -

SKVR XII/1 nro 337 Pohjanmaa

Laulun lopettamisesta on tutkimusaineistoon tallennettu vain kaksi toisintoa. Molempien keräyspaikka on Pohjanmaa. Toisesta laulusta käy ilmi laulajan vaatimaton suhtautuminen omiin laulajan- tai loitsijankykyihinsä. Säkeissä sanotaan paikalla olevan tietäjiä ja loitsijoita. Runon ”kaehtija” tarkoittaa myös loitsijaa, sillä Martti Haavio (1967, 292) kertoo karehtia –verbin tarkoittavan loitsimista ja hurmoksessa olemista. ”Runoj” on myös tietäjän ja laulajan rinnakkaisnimitys (emt., 320). Runon loppuosa viittaa kuolemaan ja manalaan.

Empä sinne laajon laula
ehk'en tarkon taijakahan
olisi mujtain sanoja

toisihia lausehia –
Täsä on kuusi kuulemasa
Sejttemän tähyämäsä

Laki on täynnä laulaita
peräseinä tietäitä
joka loucko loihtiojta
karsina kaehtiojta.
Herenemmä, hejttänemmä
Luonemma, lopettanemma
paremmille laulaille
tajtavammille runojille.
Käärin virteni kerälle
sovittelen sommelolle

panen ajtan parven päähän
luisten luckuin sisälle,
jost' ej pääse päivinähän
selviä sinä ikänä
ilman lujen lonsumata
leukain leviämätä
hammasten hajuamata
kielen kejkelehtämätä.

SKVR XII/1 nro 340 Pohjanmaa

Huoli ja kova osa (valituslaulut)

Tutkimusaineistossa on vain kolme runoa, joiden aiheena voidaan pitää yleistä huolista ja murheista valittamista. Ensimmäisen runon *Kanna, korppi, huoliani* jälkimmäinen puoli kertoo läheisen ihmisen puutteesta, jolle kertoa huolensa. Vieras ihminen kertoisi asiat kaikille, joten laulaja päättää kertoa murheensa luonnolle. Ainoa tämän laulun toisinto on tallennettu Kestilästä, eikä siitä sisältönsä puolesta voi päätellä, onko se naisten vai miesten laulu. Useimmat valituslaulut ovat olleet naisten lauluja, mutta tämän runon teksti sopii yhtä hyvin miehelle kuin naisellekin.

Vaikka runossa on lintuaihe, korppi, se ilmeisesti ei ole sydänekalevalainen vaan varhaiskeskiaikainen, sillä Matti Kuusen (1963, 353) mukaan korppi väkevänä kuolemansymbolina ei kuulu sydänekalevalaiseen kuvakieleen. Kuusi (emt.) kuvailee runoa manausloitsuksi, sillä runossa paha manataan kalattomaan lampeen.

Kannapa korppi huoliani,
Murettani musta lintu,
Kanna kaivohin syvihän,
Järvehän kalattomaan!
Jos sinä kannat kalalliseen,
Kalat kaikki huolestuvat,
Ahvenet ani menevät,
Lohen pojat pois tulevat.
Ei ole sitä sisarta
Eikä sitä emoni lasta,

Jolle ma sanon sanani,
Haastan mieli-hauteheni.
Jos ma virkan vierahalle,
Vieras sen viieksi panee,
Kyläläinen kymmeneksi.
Puhun puille, pensahille,
Paukutan pajupeholle;
Nuo ei kerro kellekään.

SKVR XII/1 nro 354 Kestilä

Toiset kaksi laulua ovat molemmat sisällöstään päätellen naisten yleisiä valituksia. Molemmat on kerätty Pohjanmaalta ilman tarkempaa paikkakuntamäärittelyä. Toinen on nimeltään *Voi meitä merikanoja* ja toinen *Ämmän valitus*.

Voi meitä merikanoja,
Ranta Raukan tyttäriä!
Paljo meitä ja pahoja,
Racko-(Pöllö)päitä, Rahkasuita.

SKVR XII/1 nro 378 Pohjanmaa

Yksi nisä lehmälläni,
Sekin muilta lypsetään,
Toisilta tohitetaan
Punaiseen purtiloon,
Karvasuuhun kankelohon.

SKVR XII/1 nro 379 Pohjanmaa

Rakkauslaulut

Rakkauslauluja tutkimusaineistoon on kertynyt hyvin vähäinen määrä. Vain kaksi laulua voidaan liittää kyseisen otsikon alle ja kumpaakin voidaan pitää naisten laulamina. Toinen lauluista, *Jos mun tuttuni tulisi*, on ehkä tunnetuin lyyrinen rakkauslaulu koko Suomessa, ja se on käännetty myös useille muille kielille. Laulusta on kerätty kolme toisintoa Pohjanmaalta, ilman tarkempaa paikkakuntamäärittelyä. Matti Kuusi (1963, 390) pitää laulua myöhäiskeskiaikaisena sen sisällön ja lauseopillisen hahmotuksen perusteella. Kuusen (1963, 388) mukaan rakkaus runojen ja laulujen aiheena on tyypillisempää vasta myöhäiskeskiajalla.

Sillen suuta suickajaisin,
Jos olis suu suden veressä;
Sillen kättä kääppäjäisin,
Jospa kärme kämmen-päässä.
Olisko tuuli mielellisä,
Ahavainen kielellisä!

Sanan toisi, sanan veisi,
Sanan lijan liikuttaisi,
Kahden rackaan välillä. etc.

SKVR XII/1 nro 347 Pohjanmaa

Toinen laulu on nimeltään *Vanhan piian loru*. Se on naisen valittavasävyinen laulu naimattomaksi jäämisestä. Laulusta on tallennettu tutkimusalueelta vain yksi toisinto Kestilästä.

Jo on minun matkani menossa
Konnun suolle soutamaan,
Vetelälle vellomaan,
Karhin kauhean eteen
Rahin rautaisen nenästä,
Petjäisen pienan päästä,

Isäni vanhan valkamolta,
Emoni elo-tilolta,
Kun ei Jumala mulle miestä antanu.
Jonka kanssa olisin yksillä olilla,
Vuotehilla vieren(nä).

SKVR XII/1 nro 377 Kestilä

Työlaulut

Työlauluja tutkimusaineistossa on kahdenlaisia, jauhinlauluja sekä yksi lypsylaulu. Jauhaminen oli ollut naisten työtä, joten jauhinlauluja olivat laulaneet enimmäkseen naiset rytmittääkseen työtään. Kaikista lauluista laulajan sukupuoli ei käy selville ja niitä ovat voineet laulaa myös miehet jossain toisissa tilanteissa. Useat jauhinlaulut ovat usein peräkkäin yhdisteltyjä tunnettuja runoja ja niiden aiheina voivat olla itse jauhamisen lisäksi esimerkiksi rakkaus.

Tutkimusaineistossa jauhinlauluja on neljä erilaista. Ainoa *Jauhuus sinä kivoinen* –niminen runo on tallennettu Pohjanmaalta ilman tarkempaa määrittelyä. Se keskittyy sisällöltään jauhamiseen itseensä, eikä siitä selviä jauhajan sukupuoli. Laulussa jauhaja esittää toiveen, että jauhaminen kävisi helpommin ja vähemmin ponnisteluin. Laulun murreilmaisut viittaavat runon päätyneen Pohjanmaalle Varsinais-Suomesta.

Jauhuus sinä kivoinen,
Hyvä paasi pauhaillo,
Somerinen souvattelko,
Minun jauhin vuorollani,
Ilman sormen soutamata,

Käden puuta käändämätä,
Peukalon palajamata!

SKVR XII/1 nro 395 Pohjanmaa

Tunnetumpi laulu on nimeltään *Jos olla joet olunna*. Siitä on tallennettu neljä toisintoa, joista kolme Pohjanmaalta ilman tarkempaa määrittelyä ja yksi Limingasta. Lauluihin sisältyy säkeitä jauhajan orjamaisesta asemasta, laulamisesta, laulamaan lähtemisestä sekä yhdessä toisinnossa myös *Jos mun tuttuni tulisi* –laulusta. Viimeksi mainitun rakkauslaulun liittäminen jauhinlauluun viittaa laulajan olevan nainen ja laulun myöhäiskeskiaikainen. Muista kolmesta toisinnosta laulajan sukupuoli ei sisältönsä perusteella selviä.

Tässä esimerkkinä olevassa Pohjanmaalta 1700-luvun lopulla tallennetussa naisen jauhinlaulussa on mukana kuvaus kultapyörätammesta. Se on Matti Sarmelan (1994, 210–211) mukaan eteläiseltä runoalueelta peräisin oleva versio *Ison tammen runosta*, maailmanpuusta, joka kasvoi taivaaseen asti ja esti auringon ja kuun valaisemasta maata. Sarmela (emt., 212) kuitenkin kertoo myös, että *Kultapyörätammi* on itsenäinen runo eikä se ole alun perin kuulunut *Ison tammen* yhteyteen.

Maailmanpuumyytti on mahdollisesti tullut Suomeen muinaisskandinaavien kautta kantagermaaneilta. Heidän maailmankuvaansa kuului valtava maailmanpuu, Yggdrasil, jonka latva ulottui taivaaseen ja oksat koko maailmaan. (Leisiö 2000a, 193.)

Jos olla joet olunna,
 Joki vieret vehnä maina,
 Saisi orjatki olutta,
 Palkollisetki panosta,
 Vierrehtä kiven vetäjät.
 Nijn mä laulan lijtättelen,
 Kuin vietonen vierrättelen,
 Suusta kun sulan kynästä,
 Päästä päivän kackarasta,
 Laulan pielexet pihollen,
 Tammet käski tanterillen,
 Tammellen tasaset oxat,
 Joka oxallen omenan,
 Omenallen kulta pyörän,

Kulta pyörällen Käkönen;
 Kun käki kukahtelovi,
 Kulta suusta kumppahuvi,
 Vaski parralle valuvi.
 Kivi suuri orja pieni,
 Jauhaja vähä väkinen.
 Joko laulullen lähemme,
 Virren töillen työntelemme.
 Kun se tuttu tuli,
 Ennen nähtyni näkysi,
 Heti suuta suickahasin,
 Käsin kaulahan menisin.

SKVR XII/1 nro 396 Pohjanmaa

Toinen tunnettu jauhinlaulu on nimeltään *Kuin sa nälkäni näkisit*. Siitä on tallennettu kuusi toisintoa, joista viisi Pohjanmaalta ilman tarkempaa määrittelyä ja yksi Vihannista. Kaikissa toisinoissa laulun aiheena on jauhajan nälkä. Seuraavassa esimerkkinä on yksi Pohjanmaan toisinoista.

Elina hyvä Emändä,
 Teeckös kacku jauhajallen?
 Suuri leipä survojallen,
 Emänneinen Herran lahja!
 Kuinsa nälkäni näkisit,
 Janoni havahtelesit,
 Juosten aittahan mänisit,
 Keikutellen kellarihin:

Sielläs voita vuolaiselit,
 Sivuisit sian lihoiva,
 Ainoisellen jauhajallen;
 Peivet pyörin petkelessä,
 Kiven puussa kijuttelen.

SKVR XII/1 nro 401 Pohjanmaa

Esimerkkitoisinnossa saattaa olla viitteitä *Elinan surmaan*. Se on 1500-luvulta peräisin oleva 300-säkeinen runoelma, joka perustuu tositapahtumiin. Esikuvana on ilmeisesti ollut 1300-luvulla elänyt Klaus Lydekenpoika Djäkn, joka toimi Hämeen tuomarina. Myöhemmin runo yhdistettiin 1400-luvulla eläneeseen Ylisen Satakunnan tuomariin Klaus Kurkeen. Runossa Klaus polttaa Kirsti-piian juonittelujen ansiosta vaimonsa Elinan ja vastasyntyneen poikansa luultuaan vaimonsa olleen uskoton. (Kuusi 1963, 393–397.) Muissa Pohjois-Pohjanmaalla tallennetuissa toisinoissa Elinaa ei esiinny, vaan hänet on korvattu ilmaisuilla kuten ”muoriseni, kaunoiseni” tai ”muori kulta”.

Kolmas tunnettu jauhinlaulu on *Minä jauhan Jaakolleni*. Siitä on tallennettu neljä toisintoa Pohjanmaalta ilman tarkempaa määrittelyä. Lauluissa nainen valittaa jauhaessaan huonosta miehestään ja lapsettomuudestaan. Toisinoista kolme jatkuu tunnetuilla rakkauslauluilla, kuten *Jos mun tuttuni tulisi* tai *Ei kuulu kultaistani*. Kaikki toisinnot ovat sisältönsä puolesta selkeästi naisten lauluja ja peräisin myöhäiskeskiajalta.

Minä jauhan Jakolleni
 Väännän vääräsäärelleni
 Vaan ej jauha Jako mulle
 Eikä väännä vääräsääri
 Ejkä hymbyrä hykerra
 Hyvä on olla hymbyrällä
 Kaunis kambura jalalla
 hymbyrä hyvällä syötti
 Kambura veden kaloilla
 Levittäisin leukapieltä
 Mutt ej kuulu kullaistani
 Sill on illoilla ikävä
 Maata pannelsa pahempi
 äsken yöllä äitelämpä
 havaitesa haikiambi
 Kopra tyhiää kokooopi
 Käsi vaatipi valehta.
 Aina aikahan tulisin
 Vaan on vaiva amusilla
 Muiden työllen työnnätessä
 Muiden littäisä levollen
 Olla yötä yxinänsä
 Sängysä ukottomasa
 Ei kutaana kumppanina
 Kuka suuta suikajapi
 Kuka syyhyttää sivuja

Ei sitä sotahan viedä
 Ei tahoita tappeluhun
 Itse jauhan vanha vaimo
 homeh korva houhattelen
 Ei mullen miniä jauha
 Eikä pyörrä pojan vaimo
 Kuin mun tuttuni tulisi
 Ennen nähtyni näkysi!
 Kohta suuta suickajaisin
 Kupeita kutkuttapi –
 Kosk ej kuulu kullaistani
 Kolkkavan kodan edessä
 Puita pilkkaavan pihalla
 Veräillä vestelelevän
 Alla ickunan asuvan!
 Tule turka tuutuhuni
 astu armas sänkyhyni!
 Embä kovan kutsukahan
 Kyll sun luondo luoxe tuopi
 Veri vierellen vetäpi
 Sitte tutuun tulduansi,
 Liki, liki linduiseni
 Kuki, kuki; kuldaiseni –

SKVR XII/1 nro 408 Pohjanmaa

Ainoa lypsämistä rytmittämään tarkoitettu laulu on kerätty Muhokselta. Siinäkin on viittauksia rakkauslauluun. Laulun sisältö ei sinällään kerro laulajan olevan mies tai nainen, mutta lypsäminenkin on ollut yleensä naisten työtä, joten laulun on todennäköisemmin esittänyt nainen.

Kuuluu, kuuluu kullan kello
 Pitkän pellon peertanolta.
 Kuuluu, kuuluu kullan kello
 Pitkän pellon, vellon, vellon!

SKVR XII/2 nro 8184 Muhos

Paimenlaulut

Paimenet olivat paimenessa ollessaan kuluttaneet aikaansa muun muassa laulaen. Näitä viimeistään keskiajalta peräisin olevia paimenlauluja tutkimusaineistoon on kertynyt vain yksi ainoa ja se on kerätty Muhokselta. Laulu on nimeltään *Tyyrin, lyyrin, tyttöpaimen* ja se on Elsa Enäjärvi-Haavion (Haavio 1935, 157) mukaan Suomessa hyvin laajalle levinnyt laulu, jossa poikapaimen houkuttelee tyttöpaimenta luokseen. Sisältönsä perusteella laulu on siis selkeästi pojan tai miehen laulama.

Turin, lurin piikapaimen,
Aja tällen puolen karjas!
Tääll' on makeita mansikoita,
Puola, neito, on punainen.

SKVR XII/1 nro 420 Muhos

Kehtolaulut

Tutkimusaineiston suurimman joukon muodostavat erilaiset kehtolaulut. Kehtolauluja on yhteensä 41 erilaista ja kaikkiaan toisintoja on jopa 143. Lasten nukkuttaminen on perinteisesti ollut äitien ja vanhempien tytärien vastuulla, joten suurin osa aineiston kehtolauluista on naisten ja tyttöjen laulamia. Joissakin lauluissa on kuitenkin viitteitä siitä, että laulaja on voinut olla myös mies tai poika. Yhtälailla miehetkin oppivat kehtolauluja lapsena, kun niitä heille nukuttaessa laulettiin. Myöskin leskeksi jääminen on voinut aiheuttaa sen, että lasten hoito on jäänyt miehen vastuulle.

Yksittäisiä naisten tai tyttöjen laulamia kehtolauluja aineistossa ovat *Aa, aa allin lasta - - Ei ole isää, ei ole äitiä...* Piippolasta, *Aa, aa, asipisipuu* Utajärveltä, *Ei täyvy tätä tytärtä* Utajärveltä, *Höys sika höröläänkin* Pyhännältä, *Laulatellaan lapsukaista* Utajärveltä, *Lullatella, lullata* Utajärveltä, *Minäpä laulan koriaa laulua* Muhokselta, *Nuku, nuku nukkaroinen* Vihannista, *Piispitän pikkusta* Utajärveltä, *Piis, piis pikkuista lasta, elä nouse nukkumasta* Utajärveltä, *Pis, pis pikku lintu* Iistä, *Pöykärin, paukarin, eipä tämä lapsi nukukkaan* Hailuodosta, *Souvetaanpa, jouvetaanpa* Utajärveltä, *Tule, tule, uniukko* Hailuodosta, *Tullan, lullan lupukka* Utajärveltä, *Tuuti lasta tuomariksi* Limingasta ja *Täss' on tukkini, täss' on rukkini* Alavieskasta.

Yksi lauluista on selvästi miehen laulu. Limingasta kerätty *Tirkin, tirkin, tengan löysin* –niminen laulu kertoo valittavasävyisesti miehen leskeksijäämisestä ja uuden vaimon hankinnasta:

Tirkin, lirkin, tengan löysin,
 Löysin uuen, löysin vanhan.
 Vanhan annoin vaivasille,
 Uuella orihin ostin,
 Orihilla tamman vaihon,
 Tammalla talon asetin.
 Kynnin kymmenen vakoa,
 Josta sain sata kekoista.
 Tuli hiiri, söi kekoiset.
 Tuli tauti, tappo akan;
 Minä jäin yksinäni,
 Niinkun kuiva kuusen oksa.
 Ei ole minulla enempi huolta
 Kuin on kuudessa käpyä,
 Petäjässä helpehiä,
 Katajassa kappehia.

Lähin naimahan Savosta
 Ennen toista tuorustaita.
 Maian oisin ottanunna,
 Vain Annipa täältä annettiinki.
 Ei jaksanu hepo vetää,
 Liinaharja liikutella;
 Vesi tippu vempelistä,
 Rasva rahketten nenistä;
 Lahoharja, luppakorva.
 Kierosilmä, musta kun torakka.
 Mitenkäs sitä kehtaa vihille viiä
 Ja sieltä kotia tuua.
 Anoppi susi tuassa,
 Appi karhu kartanolla.

SKVR XII/1 nro 913 Liminka

Kaksi toisintoa kutakin on tallennettu lauluista *Elä itke ilman syytä* Utajärveltä, *Minä laulan lummen lammen* Piippolasta ja Hailuodosta, *Minäpä laulan lapselleni* Vihannista, *Piis piis pikkuista lasta, lapsen pää on taikinasta* Ylivieskasta ja Kalajoelta, *Soutaa sorolaan* Piippolasta ja Pyhäjoelta, *Säikähtynyt* Revonlahdelta ja Utajärveltä, *Tule uni uunin päältä* Kalajoelta ja Pyhäjoelta sekä *Tuuti lullaa lasta. Muori tuli vastaan (Vingerpori vastaan)* Kalajoelta ja Muhokselta. Yhdessäkään niistä ei ole viitteitä siitä, että laulaja olisi mies.

Kolme toisintoa on tallennettu lauluista *Tuuti lasta turvovani* Muhokselta ja Utajärveltä sekä *Tuuti lullan lasta, kissa tuli vastaan* Kärsämäeltä, Haapavedeltä ja Kalajoelta. Myös yhdenkään näiden laulujen sisällössä ei ole viitteitä sen esittäjän olevan mies. Sen sijaan neljän toisinnon laulu, *Sorsa soitti kanteletta*, sopii hyvin myös miehen laulamaksi ja ainakin sen Reisjärveltä kerätty toisinto on runoon liitetyn tiedon mukaan tallennettu mieheltä, joka on myös aikoinaan oppinut sen mieheltä. Laulun muut toisinnot ovat Kärsämäeltä, Pyhännältä ja Pyhäjärveltä.

Karhu soitti kanteletta,
 Vesilintu vempelletä
 Koskessa kiven takana.
 Ompa mulla viisi vikaterania,

Kuusi kirves-kuokkanata,
 Sata sarven kappaletta.

SKVR XII/1 nro 780 Reisjärvi

Tule Jeesus kolmanneksi –laulusta on kerätty viisi toisintoa. Yksi Vihannista, yksi Paavolasta, yksi Utajärveltä ja kaksi Hailuodosta. Hailuodosta olevan esimerkkitapauksen Neitsyt Maria viittaa runon katoliseen alkuperään.

Minä laulan lapsen kaksin,
Tule Jeesus kolmanneksi,
Neitsyt Maria neljänneksi,
Isä viisas viienneksi,
Äiti kulta kuuenneksi,
Sejän lapset seittemänneksi,

Kaikki kansa kaheksanneksi,
Ystävät yhdeksänneksi,
Kylän miehet kymmenenneksi!

SKVR XII/1 nro 922 Hailuoto

Toinen laulu, josta on tallennettu viisi toisintoa, on hyvin tunnettu ja laajalle levinnyt *Tuuti lasta tuonelahan*. Yksi toisinoista on kerätty Piippolasta, yksi Kalajoelta, yksi Vihannista ja kaksi Hailuodosta. Entisaikaan oli tavallinen ajattelutapa, että lapsen oli parempi päästä Tuonelaan, kuin jatkaa elämää. Esimerkkitoisinto on tallennettu Piippolasta ja sen on tallentajille laulanut 11-vuotias tyttö.

Tuuti lasta tuonelahan,
Tuonne kirkon kammarihin!
Uusi on tupa tuonelassa,
Tupa uusi turvekatto,
Savi seinille silattu.
Lapselle on paljon unta,

Kissan unta, koiran unta,
Valkean vasikan unta,
Unta untolan karitsan.

SKVR XII/1 nro 980 Piippola

Ensimmäinen kuuden toisinnon laulu on *Soutaa soppaa, aivot noppaa*. Toisinoista yksi on kerätty Piippolasta, kaksi Pyhäjoelta, yksi Revonlahdelta, yksi Kiimingistä ja yksi Haukiputaalta. Toisinoista viisi muistuttaa tätä esimerkkitapausta Pyhäjoelta:

Soutaa soppaa,
Aivotki noppaa.
Kuka tuolta tulee?
Kivikaaran poika.
Annappa akka tyttäresi!

Jos se on musta,
Kyllä kevätvesi pesee
Ja lumi valkasee.

SKVR XII/1 nro 792 Pyhäjoki

Yksi Kiimingistä tallennettu toisinto on täysin erilainen kuin muut. Yhteistä on vain laulun nimen mukaiset aloitussanat. Laulu on myös huomattavasti pidempi kuin muut ja siinä esiintyvä Ilmajärvi tarkoittaa ilmeisesti tabua paikkaa. Laulussa on viitteitä *Ison tammen* elämänpuu –versiosta. Sarmela (1994, 213) kertoo uskomuksesta, jonka mukaan elämänpuu kasvoi jumalten asuinsijoilla

tai maanpäällisessä paratiisissa ja jumalat käyttivät sen hedelmiä ravinnokseen. Tässä puussa kiteytyvät ihmisen toiveet yltäkyläisyydestä ja kuolemattomuudesta (emt.).

Soutaa, soutaa Soppa,
 Aivot ne noppaa.
 Anna mulle airo tänne
 Eli mela paremmainen,
 Jolla minä isot kosket laskettelen,
 Pikku virrat viilettelen!
 Laskinpa viimein kalliolle,
 Kallio kiviliitolle,
 Kiviliitto väkkäralle[!],
 Väkkärä vesivalolle,
 Vesivalo hylkehille,
 Hylje hyville kaloille.
 Lähdeppäs hauki saattamahan
 Tuollep puolen Ilmajärven,
 Josa on hongat hopioiset,
 Kuuset kultakakkaraiset;

Kanat vaskivarpahissa,
 Vanhat ämmät vaskivöissä,
 Tyttäret tinasiloissa,
 Pojat puolisaappahissa.
 Niin on noita tyttäriä,
 Kuin on Suomen sormuksia;
 Niin on noita poikasia,
 Kuin on suolla sammakoita,
 Lialla likaseviä[!],
 Alla juuren juruavia.
 Kirkkoon kun menevät
 Koko matkan tappelevat.
 Kirkko musta ja paita papilla valkia.

SKVR XII/1 nro 795 Kiiminki

Toinen kuuden toisinnon kehtolaulu on *Uni ulkoa kysyy*. Näistä toisunnoista yksi on kerätty Pyhäjoelta, yksi Limingasta, yksi Muhokselta ja kolme Hailuodosta. Hyvä esimerkki on Muhoksen toisinto:

Uni ulkoa kysyvi,
 Unen poika porstuasta:
 Onko lasta kätkyessä
 Pienten peittojen sisällä?

SKVR XII/1 nro 1144 Muhos

Kuusi toisintoa on tallennettu myös *Piu, pau, papin kello* –nimisestä laulusta. Nämä toisinnot on kerätty Piippolasta, Kalajoelta, Kestilästä, Revonlahdelta, Utajärveltä ja Hailuodosta. Laulu on yksi muunnos lauluista, jotka alkavat sanoilla *pium, paum* tai *piu, pau*. Toisesta muunnoksesta, *Pium, paum palarista* on kerätty seitsemän toisintoa. Toisunnoista yksi on kerätty Utajärveltä, kaksi Muhokselta ja neljä Hailuodosta. Kyseinen laulutyyppi kuuluu varmasti Suomen tunnetuimpiin, eivätkä nämä yhteensä 13 toisintoa kerro koko totuutta sen yleisyydestä Pohjois-Pohjanmaalla. Ensimmäinen esimerkki on Hailuodosta tallennettu toisinto laulusta *Pium, paum palari*, ja jälkimmäinen Kestilästä tallennettu toisinto laulusta *Piu, pau, papin kello*. Toisunnoissa on hyvin paljon samaa.

Pium paum pilarin kello,
kivijärven kirkon kello
papil leskel lehmän kello
ja lukkarim muorir runankello.

SKVR XII/1 nro 757 Hailuoto

Miu, mau, Martin kello,
Kivijärven kirkonkello,
Lukkarin Lumikin kello,
Papin lesken lehmän kello,
Suomalaisen sonnin kello,
Hämäläisen härän kello.

SKVR XII/1 nro 712 Kestilä

Kuusi toisintoa on tallennettu myös laulusta *Tienaan itselleni voita ja leipää*. Niistä yksi on Ylivieskasta, yksi Haapavedeltä, yksi Kestilästä, kaksi Utajärveltä ja yksi Hailuodosta. Tämä kehtolaulu on sisältönsä puolesta selkeästi lapsen laulama hänen nukuttaessaan pikkusisarustaan. Esimerkkitoisinto tulee Haapavedeltä ja sen viimeinen säe on tiukempaa sävyä, kuin muissa toisinoissa. Lisäksi laulussa on loppusoinnullisuutta.

Minä soudatan äidin lasta,
Tienaan äidiltä leipää,
Jos ei äiti leipää anna,
Paaskaan kätkyen seinään.

SKVR XII/1 nro 885 Haapavesi

Muissa toisinoissa laulaja ei ole näin turhautunut ja viimeisessä säkeessä uhataan vain seisottaa kätkyt, jollei äidiltä saada palkkaa.

Nurmilintu –aiheesta on olemassa useampia muunnoksia. Laulusta *Nurmilintu, tee pellolle pesäsi* on tallennettu kuusi toisintoa. Niistä yksi on Pyhäjärveltä, yksi Kärsämäeltä, yksi Ylivieskasta, yksi Haapavedeltä, yksi Piippolasta ja yksi Pyhäjoelta. Leisiön (1996, 208) mukaan nurmilintu-käsite liittyy itämerensuomalaiseen kuolemanlyriikkaan nurmenalaisen lapsivainajan metaforana tai viittauksena hänen sielulintuunsa. Nuku nuku nurmilintu on keskiaikainen aloitusformula, joka on voitu kytkeä linnunpesäaiheisiin jatkoihin. Pesä tarkoittaa kehtoa ja lintu lasta. Kehtolaulu on manaava, sen laulaja ei pyydä vaan käskää. (Emt., 208–210.) Esimerkkinä on Kärsämäeltä tallennettu toisinto:

Nuku, nuku, nurmilintu,
Väsy, väsy, västäräkki!
Teeppä pellolle pesäsi,

Kalliolle kartanosi,
Kivikolle kirkkotiesi,
Maantielle makuupaikkasi!

Kyllä herra herättää,
Vitsan varpu virvoittaa,
Koivun oksa oikaisee,

Kuusen lehvät pehmettävät.

SKVR XII/1 nro 688 Kärsämäki

Tunnetusta kehtolaulusta, *Tuu tuu tupakkarullasta*, on kerätty ehkä yllättäenkin vain yhdeksän toisintoa. Yksi niistä on Kärsämäeltä, yksi Pyhännältä, yksi Kestilästä, yksi Utajärveltä, yksi Muhokselta, kaksi Hailuodosta ja kaksi Kiimingistä. Vaikka toisintoja on kerätty vain yhdeksän, on laulu varmasti tunnettu koko Pohjois-Pohjanmaan alueella.

Leisiö (2000b, 281) kertoo tupakkarullalla tarkoitettua kapaloitua lasta kehdoissa ja kuinka hänen kuvailtiin matkustaneen Hämeestä Turkuun ostamaan tupakkaa ja muita tavaroita. Leisiön (emt.) mielestä laulu on syntynyt useiden muinaisten lauluaiheiden pohjalta ja hän kertoo siitä tallennetun toisintoja, joissa on viitteitä *Hämeen ihmeet* -runosta ja sen nurinkurinmaasta. Pyhännältä tallennetussa toisinnossa on muista poiketen mukana paikallisväriä:

Tuutilulla, tupakkirulla!
Kuka sinun käski tänne tulla?
Ite tulin tietä myöten,
Oulujärven jäätä myöten.

SKVR XII/1 nro 1081 Pyhäntä

Yhdeksän toisintoa on tallennettu myös laulusta *Soutaa Suomeen*. Yhden toisinnon keräyspaikaksi on merkitty Pohjanmaa ja yhden Oulun seutu. Muista toisunnoista yksi on Piippolasta, kaksi Kestilästä, yksi Pyhäjoelta, yksi Lumijoelta, yksi Utajärveltä sekä yksi Hailuodosta. Elsa Enäjärvi-Haavion (Haavio 1935, 170) mukaan Suomi viittaa tässä Varsinais-Suomeen ja sen saaristoon, jossa kasvaa Pohjois-Pohjanmaalla tuntemattomia omenoita ja pähkinöitä.

Matti Klinge on Suomen ja saaren sijainnista hiukan eri mieltä. Hänen (1983, 12–13) mielestään nykyisen Suomen lounaisosa ja Viron luoteisnurkka niihin liittyvine saaristoinen muodosti alkujaan oman merivaltionsa, Suomen. Tämän tulkinnan perusteella runossa esiintyvä saari olisi Viron Saarenmaa. Rajan pohjoispuolella Satakunnassa ja Pohjanmaalla sijaitsevat Pohjola, Pohjanlahden rannalla oleva ruotsalainen viikinkimaailma. (emt., 14–15). Klinge (emt.) on sitä mieltä, että jos saari käsitetään paikannimeksi, on kertovien kansanrunojen maailma sijoitettava Saarenmaan merelliseen maailmaan. Esimerkkinä on toisinto Utajärveltä:

Soutakaamme Suomeen,
Saakaamme saareen
Omenoita ostamaan,
Pähkinöitä poimimaan!
Siell on kaksi kauppamiestä,

Kolome konttiporvaria,
Lukumiestä, lautamiestä,
Pikkukillin velekamiestä.

SKVR XII/1 nro 823 Utajärvi

Toiseksi eniten toisintoja on tallennettu toisesta Nurmilintu –aiheisesta laulusta, *Nurmilintu, kyllä Herra herättää*. Kuudestatoista toisinnosta yhden keräyspaikaksi on ilmoitettu Pohjanmaa, yhden Piippola, yhden Kalajoki, yhden Kestilä, yhden Pyhäjoki, yhden Paavola, yhden Revonlahti, yhden Utajärvi, yhden Muhos, kolmen Hailuoto, kolmen Kiiminki ja yhden Haukipudas. Toisinnot ovat muuten identtisiä aiemmin esitellyn laulun *Nurmilintu, tee pellolle pesäsi* kanssa, mutta välistä puuttuvat ne muutamat säkeet, joilla viitataan pesän tekoon. Kiimingistä kerätyistä kolmesta toisinnosta kahteen on liitetty säkeitä edellä esitellystä *Uni ulkoa kysyy* –laulusta:

Nuku, nuku, nurmilintu,
Väsy, väsy, västäräkki!
Kyllä Herra herättääpi,
Vittan varpu virvottaapi,
Koivun oksa oikaseepi,
Lepän lehti lepyttääpi.

Uni ulkoa kysyy,
Unen poika porstuasta:
Onko lapsi kätkyessä nukkumassa?

SKVR XII/1 nro 613 Kiiminki

Ylivoimaisesti eniten toisintoja on kerätty laulusta *Huis sika metsään*. Toisintoja on yhteensä 18, joista yksi on Haapavedeltä, kaksi Piippolasta, yksi Pyhännältä, yksi Kalajoelta, yksi Raahesta, yksi Revonlahdelta, kaksi Utajärveltä, neljä Hailuodosta, kolme Kiimingistä, yksi Haukiputaalta ja yksi Iistä. Keskenään erittäin samanlaisista toisunnoista tässä on esimerkkinä Kalajoelta tallennettu toisinto.

Huis sika mehtään
Lapselle marjoja noutaan
Sinisellä sissillä,
Punaisella pussilla,
Valkoisella vanttuulla!

Vie sitte porstuan loukkoon,
Kyllä se sieltä löytyy!

SKVR XII/1 nro 497 Kalajoki

Lasten runot

Vaikeinta tutkimusaineistossani oli laulettujen lastenrunojen löytäminen lausumien ja hokemien joukosta, sillä mitään selkeitä viitteitä tekstien laulamiseen ei aineistossa muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta ollut. Joitakin runoja on voitu esittää sekä laulaen että lausuen. Tähän olen

koonnut selkeimmät tapaukset, jotka pystyin aineiston joukosta erottelemaan. Lasten runoja ovat esittäneet joko lapset itse toisilleen, tai vanhemmat lapsilleen leikittäessään heitä. Tallennustietojen perusteella valtaosa näistä runoista on tallennettu lapsilta.

Vain yksi toisinto on tallennettu runoista *Etpä tiitä, minkä löysin Utajärveltä, Hei, hei Heikin vaimo Utajärveltä, Hyvä isä sentään Oulun seudulta, Jänis juoksi jäätä myöten Nivalasta, Kepun, kepun kenkiäni Hailuodosta, Lauloi lapsi, lauloi lammas Piippolasta, Lillin, lillin, lierua Oulun seudulta, Minä näin unta Oulun seudulta, Pimpula, pampula, paimenpoika Haapavedeltä, Poro, poro pattaan Haapavedeltä, Vaari istui kynnyksellä Vihannista, Veli meni metsään Piippolasta ja Västäräkki vääräsääri Piippolasta.*

Kaksi toisintoa on kerätty Hailuodosta runosta *Kissalla oli peijaat*, Kiimingistä ja Hailuodosta toisinnot runosta *Tai, tai, Taipaleen ämmä*, Oulun seudulta ja Kestilästä runosta *Suti puti sukkaan kenkään*, Hailuodosta ja Kiimingistä runosta *Tintan tuli teijaa, tule huomenna meille* sekä Haapavedeltä ja Kiimingistä ketjurunosta *Hiiri metsään menee*. Kolme toisintoa taas on tallennettu runoista *Oletteko nähneet meidän pukkia*. Kaksi toisintoa on Hailuodosta ja yksi Oulun seudulta. Toinen kolmen toisinnon runo on *Tilutalu tappeli akkansa kanssa*. Toisintoa kaksi on Oulun seudulta ja yksi Kalajoelta.

Neljä toisintoa on tallennettu ketjurunosta *Mitä pukka puussa tekee*. Toisinnot ovat Pyhäjoelta, Muhokselta, Kempeleestä ja Iistä. Hyvä esimerkki ketjurunosta tulee Pyhäjoelta. Tässä toisinnossa on yhdistelty useita eri lauluja. Kultaverkon kutominen ja kultalangan keriminen viittaavat maailmanpuumyyttiin. Leisiö (2000, 193) kertoo miten Yggdrasil-maailmanpuun juurella eli kolme neitoa, menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden jumalattaret. He olivat ihmisen kohtalon haltijoita ja kutoivat kultakangasta tai elämänlankaa, jonka katkeaminen merkitsi kuolemaa (emt.).

Tuuti lullan lasta!
Vingerpori vastaan.
Mummu istu toolilla
Ja souatteli lasta;
Poika istu lavittalla,
Pelaili viulullansa;
Vaari istu pöyän päässä,
Kuto kultaverkkoa;
Neitty istu rästäällä,
keri kultalankaa.
Mitä sillä langalla?

Miehelle vaatetta.
Mitä mies vaatteella?
Lehmälle heinää.
Mitä lehmä heinällä?
Lapselle maitoa.
Mitä lapsi maiolla?
Lastuksia poimii.
Mitä niillä lastuksilla?
Saunaa lämmitä.
Mitä sillä saunalla?
Maltaita tehään.

Mitä niillä maltailla?
 Olutta prykätään.
 Mitä sillä oluella?
 Morsiamelle juotetaan.
 Mitä sillä morsiamella?
 Lapsia teetetään
 Loukkoon lotiseen,
 Uunin suulle istumaan,
 Pankolle kököttämään.
 Jo joutu jouluamu;
 Kukkopuuro keitetään,
 Kana maion lämmittää.
 Kiri, kiri karraa!

Kuka tuolta tulee?
 Muuan tyttö rentale,
 Jok' on kusseesa kuutunu,
 Paskaasa paatunu,
 Rökkääsä räätyny;
 Joll' on hiiri hevossa,
 Kapusta rekenä,
 Sammakko ränkenä,
 Kissan suolet suihtina,
 Käärme ruoskana.

SKVR XII/1 nro 1291 Pyhäjoki

Runosta *Tii, tii, tikanpoika* on kerätty viisi toisintoa. Ne ovat Haapavedeltä, Piippolasta, Pyhännältä, Vihannista ja Revonlahdelta. Toisinnoissa erona on vain se, kuka nauriin söi. Kehtolauluihin keskiajalla ilmestynyt riimillisuus näkyy näistä toisinoista. Kaikissa toisinoissa riimi on muotoa abab. Esimerkkinä toisinto Piippolasta:

Tii, tii, tikan poika
 Teki tielle nauriin.
 Tuli tolo talonpoika,
 Söi tikan nauriin.

Tikka se itkeä tillotteli
 Aivan koko päivän.

SKVR XII/1 nro 1941 Piippola

Kuusi toisintoa on tallennettu runosta *Pium, paum, paukkaa, jänis metsässä laukkaa*. Toisinnot ovat Nivalasta, Haapavedeltä, Pyhännältä, Revonlahdelta, Hailuodosta ja Kiimingistä. Kaikissa toisinoissa kaksi ensimmäistä säettä ovat Nivalasta tallennetun esimerkkitoisinnon kaltaisia. Kahdessa jälkimmäisessä säkeessä esiintyy hieman variointia. Nämä toisinnot ovat myös riimillisiä, mutta riimit ovat muotoa aabb, mikä viittaisi runon olevan vanhempi kuin edellinen.

Pium, paum, paukkaa,
 Jänis metsässä laukkaa,
 Kultakellot kaulassa
 Hopeaisessa nauhassa.

SKVR XII/1 nro 1836 Nivala

Tunnetusta *Körö, körö, kirkkoon* –runosta on saatu talteen kahdeksan toisintoa. Niistä yksi on Ylivieskasta, neljä Hailuodosta, kaksi Kiimingistä ja yksi Iistä. Määrä on varsin vähäinen, vaikka runo on hyvin laajalti levinnyt. Runoa on esitetty ainakin lasta polvella hypytettäessä, sekä

kehtolauluna, mahdollisesti myös muissa tilanteissa lasten itsensä laulamana. Lyhyt esimerkkitoisinto on Hailuodosta:

Körö, körö, kirkkoon,
Pappilan muorin penkkiin,
Ruskiällä ruunalla,
Harmajalla hevosella!

SKVR XII/1 nro 1704 Hailuoto

Ketjuruno *Onnimanni* on tuottanut kerääjille kaksitoista toisintoa. Niistä kaksi on Kärämäeltä, kaksi Haapavedeltä, yksi Kestilästä, yksi Vihannista, yksi Hailuodosta, yksi Kiimingistä, yksi Haukiputaalta, kaksi Pohjanmaalta ja yksi Pohjois-Pohjanmaalta. Useista toisinoista on tallennettu vain pätkä ja mainittu lorun jatkuvan loputtomiin. Zacharias Topelius vanhempi on kirjoittanut Pohjanmaalta tallennetun toisinnon perään seuraavan tekstin: ”Tämä joutava ja loppumaton loru veisataan monesa paikasa Pohjanmaalla kätkyt- ja lasten veisuna. Erinomaisuudensa vuoksi saakon se myös siansa täsä kokouksesa.” (Suomen kansan vanhat runot XII/1, 286).

Onnimanni on ilmeisesti hyvin vanhaa alkuperää, jopa varhaiskalevalaiselta kaudelta. Matti Kuusi (1963, 201) kertoo sen soveltavan kaavaltaan kansainvälistä ja etäisestä muinaisuudesta periytyvää runotekniikkaa. Se sisältää vanhakantaisia alluusioita ja sille on ominaista lauserakenteen äärimmäinen yksinkertaisuus (emt.).

Olin ennen ollin mallin,
Ollin mallista matikka,
Matikasta maitopyörä,
Maitopyörästä pytikkä,
Pytikästä pöytä risti,
Pöytä ristästä ripukka,
Ripukasta rintasolki,
Rinta soljesta sopukka,
Sopukasta sormikintas,
Sormi kinttaasta kipinä,

Kipinästä kirjan merkki,
Kirjan merkistä meteli,
Metelistä keiän vouvi,
Meiän vouvista votikka,
Votikasta voltermanni,
Voltermannista matikka,
Matikasta maitopyörä,
Maitopyörästä j.n.e.

SKVR XII/1 nro 1337 Pohjanmaa

Varsin tunnettu vaikuttaa olleen runo *Kävin kerran taivahassa – lehmiä paimenessa*. Siitä on kerätty viisitoista toisintoa, joista yksi Nivalasta, kaksi Ylivieskasta, yksi Piippolasta, yksi Kalajoelta, yksi Muhokselta, yksi Utajärveltä, yksi Ylikiimingistä, kaksi Hailuodosta, yksi Oulun seudulta, yksi Oulusta, yksi Kiimingistä, yksi Haukiputaalta sekä yksi Iistä. Runossa on yhteisiä

säkeitä kehtolaulun *Tuu, tuu tupakkarullan* kanssa ja sitä on ilmeisesti käytetty sekä lastenlauluna että kehtolauluna. Esimerkkitoisinto tulee Nivalasta:

Tprui, tprui, tupakkirulla,
Mistäs tiesit tänne tulla?
Tietä myöten tepottelin,
Aidanvieriä kaputtelin
Pappilan lehmii paimentaan.
Mitäs sait palkkaa?
Viis, kuus poikalasta.
Mikä niiden nimet on?

Iitami, Aatami, Suutari, Raatari,
Pikilangan pistäjä,
Nokilangan nostaja.
Teppä mulle kippoiset, kapposet,
Että pääsen Ouluun ja Oulusta Raaheen
Pillipiiparin tytärtä naimaan.

SKVR XII/1 nro 1617 Nivala

Myöhäiskalevalainen *Pakeneva* on ollut Pohjois-Pohjanmaalla erittäin tunnettu runo, koska siitä on tallennettu peräti 28 toisintoa. Toisunnoista yksi on Reisjärveltä, kaksi Sievistä, yksi Nivalasta, kolme Kärämäeltä, yksi Haapavedeltä, viisi Piippolasta, yksi Kestilästä, yksi Pyhäjoelta, yksi Paavolasta, yksi Revonlahdelta, kaksi Muhokselta, kaksi Utajärveltä, kolme Hailuodosta, yksi Oulujoelta, yksi Kiimingistä ja kaksi Haukiputaalta.

Matti Kuusi (1963, 206) pitää runoa alun perin painajaisunena, jonka olisi aiheuttanut lapsen säikäyttänyt koira. Sittemmin runon merkitys on laajentunut kertomaan venäläisten vainoista suomalaisia kohtaan Isovihan aikaan 1700-luvulla. Runon päähenkilönä on lapsi, joka pelastuu venäläisten tapettua muun perheen. Kuusi (emt.) kertoo, että muualla Suomessa ”venäläisen verikoiran” tilalla esiintyy esimerkiksi ”ruotsalainen ruotakoira”, ”koirankuonolainen” tai ”virolainen vainolainen, siansaapas saksalainen”. Nämä variaatiot ovat syntyneet vainovuosien kauhumielikuvista alkuperäisen koiran tilalle (emt.). Esimerkkitoisinto on Piippolasta.

Venäläinen verikoira
Tappo isän, tappo äitin,
Tahtopa minunki tappaa.
Minä pääsin päistärihin,
Päistäret tulen väkehen.
Minä aijalle kamusin,
Aita kaatu kahen puolen.
Minä kuusehen kumusin,
Kuusi kuueksi muruksi,
Seihtemeksi seipähäksi,
Kaheksaksi kannonpääksi.
Minä menin lepikkoon,
Lepikko minulle sauvan anto,

Sepä minun tielle saatto,
Tie minun taloon vei.
Tapasimpa siellä ämmät leipomassa,
Tyttäret taputtamasta.
Ämmä mulle kakun leipo,
minä kakun kalamiehille,
Minä kakun riihimiehille.
Riihimiehet minulle jyviä,
Minä jyvät posson suuhun.
Posso mulle puoli kylkeänsä,
Minä sen koiruselle.
Koirunen mulle oravan haukku,
Minä sen papille.

Pappi minulle liinapajan,
 Minä sen vaivasille.
 Vaivaset mulle kosti Jumalan,
 Minä sen kokolle.
 Kokko mulle puoli siipeänsä,
 Joilla mä lentää leuhottelin
 Yheksän meren ylitse
 Ja kaheksan meren alatse
 Ja meri puoli kymmenettä,

Jossa oli puut punaset,
 Maat siniset, vedet kullan karvalliset,
 Jossa oli miehet miekka vyöllä,
 Tyttäret tinasilossa,
 Vanhat akat vaskivöissä,
 Kukot kultakannuksissa,
 Kanat vaskivarpahissa.

SKVR XII/1 nro 1347 Piippola

7.5 Hää- ja juhlarunot

Tallennuspaikka	Kaikki toisinnot	Eri runon-aiheet	Keräysvuodet	Kerääjät
Pohjanmaa	2	1	1700-l., 1786-7	Ganander
Alavieska	1	1	1888	Tyyskä
Hailuoto	3	1	1912	S. Paulaharju
Ii	1	1	1910	J. Hiivala
Kalajoki	1	1	1921	A. Hongell
Paavola	1	1	1911	S. Paulaharju
Raahen seutu	1	1	1911	Kyösti Tuohinto
Yhteensä	10			

Karttakuvassa keräyspaikat on numeroitu aakkosjärjestyksessä alkaen Alavieskasta.

Tutkimusaineistossani häälaulut osoittautuivat harvinaisiksi. Vain kahden toisinnon keräyspaikaksi on ilmoitettu Pohjanmaa, eikä siis ole varmaa, oliko näitä toisintoja edes tallennettu Pohjois-Pohjanmaan alueelta. Molemmat toisinnot ovat *Anopin vastauksia*, mutta toinen on ote Gananderin *Nytt Finskt Lexiconista* ja vain kahden säkeen mittainen. Toinen sen sijaan on pidempi ja kertoo kuinka anoppi valittaa, etteivät kosijan lupaukset pitäneetkään paikkaansa.

Sanottihin tääl' olevan,
 Yhexän ylös tupoa,
 Meiltä neittä pyytäessä,
 Allia aneltaessa.
 Sanottihin tääl' olevan,
 Kuusi kuulua tupoa,
 Meiltä neittä pyytäessä,
 Allia aneltaessa.
 Sanottihin tääl' olevan,
 Vijsi vijna kellaria,
 Meiltä neittä pyytäessä,

Allia aneltaessa.
 Sanottihin tääl' olevan,
 Kellarit teloja täynnä,
 Telat täynnä tynnyriä.
 Täälläpä tupa kuvella tuella,
 Seihtemällä seipähällä,
 Revot reijstä mänövät
 Seinistä sepele kaulat,
 Koirat uxen uumenista.

SKVR XII/1 nro 380 Pohjanmaa

Anneli Asplund (1981a, 33) kertoo, että vielä 1800-luvulla vietetyt lauluhäät olivat näytelmänomainen tapahtumasarja, jossa lähes kaikkia näytelmän eri vaiheita säestivät kalevalaiset laulut ja itkuvirret. Lauluja esitettiin niin hääjuhlallisuuksissa kuin niiden valmisteluvaiheissakin. Tapana oli, että sukulaiset laulamalla ylistivät omiaan ja moittivat ja pilkkasivat toisen suvun edustajia. Laulukilpa oli kuitenkin huumorin sävyttämää. (Emt.)

Tällaisia sukukeskeisiä lauluhäitä vietettiin kuitenkin Karjalassa, Vienassa, Aunuksessa, Inkerissä ja itäisimmässä Suomessa, kun taas Pohjois-Pohjanmaalla tyypilliset häät olivat kylähäät, joissa tällainen laulaminen ei ollut tyypillistä (Sarmela 1994, 73–77). Martti Sarmelan (emt., 73) mukaan Savosta ja Kainuusta on runonkerääjien toimesta saatu talteen joitakin vanhoja häälauluja, joten tämä Pohjanmaalta tallennettu runo voi olla Savosta tai Kainuusta peräisin. Kyseinen *Anopin vastaus* on todennäköisesti laulettu sulhasen kotona järjestetyissä tuliaisjuhlan hääpidoissa, joissa sukujen välistä laulukilpailua toisinaan esiintyi¹³ (emt., 76). Herännäisyyden myötä Pohjois-Pohjanmaalla virrenveisuu ja rukoukset korvasivat laulut ja muun häämusiikin (emt., 79).

Muita juhlapäivien viettoon liittyviä runoja tutkimusaineistossani on myös muutamia. Ne kaikki liittyvät jouluun. On mahdollista, että näitä runoja ei ole laulettu, vaan pelkästään lausuttu. Kalajoelta tallennettu runo on nimeltään *Jopa joutas joulu tulla*. Kaksi toisintoa on puolestaan kerätty runosta *Tule meille Tuomas kulta*. Toinen on tallennettu Alavieskasta ja toinen Raahen seudulta. Yleisin on kuitenkin runo *Joulu tulla jollottelee*. Siitä on tallennettu viisi toisintoa, joista yksi Iistä, yksi Paavolasta ja kolme Hailuodosta. Esimerkkitoisinto tulee Iistä:

Joulu tulla jollottelee,
Kynttilät palaa mollottelee,
Oluttynnyri olalla,
Juustokämpäle käjesä,
Siankinkku kainalosa.

SKVR XII/1 nro 394 Ii

7.6 Runosävelmät

Runosävelmiä on Pohjois-Pohjanmaalta tallennettu vain 16 kappaletta. Ne on koottu Armas Launiksen vuonna 1930 julkaisemaan kokoelmaan *Runosävelmiä II Karjalan runosävelmät*. Nämä sävelmät ovat nähtävissä ja kuultavissa myös sähköisessä muodossa osoitteessa <http://www.jyu.fi/musica/sks>. Sivusto on Suomalaisten kansansävelmien elektroninen tietovaranto, johon on koottu *Suomen kansan sävelmiä* –kokoelman kaikki viisi jaksoa.

¹³ Mukana sulhasen luona oli myös morsiamen sukua, niin sanottu juohtojoukko, myötämenijät. (Sarmela 1994,76)

Tallennuspaikka	Kaikki toisinnot	Eri runon-aiheet	Keräysvuodet	Kerääjät
Kestilä	2	2	1924	Myllyoja
Liminka	3	3	1879	A. Lähteenkorva
Oulu	7	4	1798;1802;1879;1884	Acerbi, A.Lähteenkorva
Raahe	1	1	1879	A. Lähteenkorva
Reisjärvi	1	1	1886	J. Ahlholm
Saloinen	1	1	1879	A. Lähteenkorva
Utajärvi	1	1	1800	O. A. J. Carlenius
Yht.	16			

Runosävelmille on tyypillistä niiden suppea-alaisuus. Kymmenen sävelmän matalimman ja korkeimman äänen väli on kvinti ja sävelmissä esiintyy vain viittä eri säveltä. Kuusi eri säveltä esiintyy neljässä sävelmässä. Näistä kahdessa sävelalalla on pieni seksti ja kahdessa suuri seksti. Seitsemän eri säveltä löytyy yhdestä sävelmästä sävelalalla ollessa suuri seksti. Yhdessä sävelmässä sävelalalla on septimin suuruinen, mutta eri säveliä on vain viisi. Sävelmien asteikot ovat diatonisia ja

kromatiikkaakin esiintyy. Sävelmissä ei juuri esiinny suuria hyppyjä, vaan ne ovat melodialtaan hyvin tasaisia.

Sävelmistä kahdeksan on kehtolauluja, kolme paimenen esittämiä lauluja ja yksi Kalevala-aiheinen laulu. Neljästä sävelmästä ei ole tallennettu sanoja, joten näiden laulujen aiheista ei ole tietoa. Melodiat ovat lyhyitä ja yksinkertaisia, joita on usein varioitu. Leisiö (2000a, 18) kertoo, että koska runon tekstien ja sävelmien rakenteet ovat yhdenmukaisia, mitä tahansa tekstiä voidaan laulaa millä tahansa sävelmällä. Laulaja on siis saattanut osata vain yhden tai muutamia sävelmiä, joita hän on eri runoja esittäessään varioinut.

Soutaa Suomeen

Runosta *Soutaa Suomeen* on tallennettu yksi sävelmä Kestilästä. Sävelmän sävelala on suuri seksti ja kuusisävelinen asteikko $d^1e^1fis^1g^1a^1h^1$. Sävelkulku on laskeva eikä sävelmässä esiinny rytmisiä vaihteluita. Tämä sävelmä on ainoa, joka on selkeästi duurissa.

Soutakaamme Suomeen,
soakaamme soareen,
omenoita ottamaan,
päärynöitä poimimaan.
Siell' on kaksi kauppamiestä,
kolme kontti porvaria,
lukumiestä, lautamiestä,
pikkukissan velkamiestä.

Nro 24

Sorsa soitti kanteletta

Yksi sävelmä on saatu talteen myös runosta *Sorsa soitti kanteletta*. Se on tallennettu Reisjärveltä. Sävelmän sävelala on kvintti ja asteikko viisisävelinen $e^1fis^1g^1a^1h^1$. Melodiassa on runsaasti rytmistä vaihtelua. Alun kertosäkeen tahtilaji on 3/8, mutta jälkimmäisissä säkeissä tahtilaji

muuttuu ensin kahden tahdin ajaksi 2/4:an, sitten tahdin ajaksi 7/8:an ja lopuksi vielä kahden tahdin ajaksi 5/8:an.

Sorsa soitti kanteletta,
Vesilintu vempellettä,
Koskessa kiven takana,
Koskessa kiven, takana,
Onpa mulla viisi vikaterania,
Kuusi kirveä kuokkanata.

Nro 175

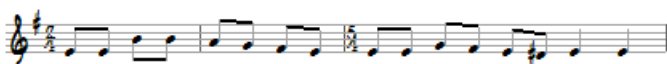

Tussi lulla lapsukainen

Tussi lulla lapsukainen –runon sävelmä on tallennettu Saloisista. *Suomen Kansan Vanhat Runot* –kokoelmassa runotekstiä ei kuitenkaan ole julkaistu. Sävelmän sävelala on pieni seksti ja asteikko kuusisävelinen $e^1 f i s^1 g^1 a^1 h^1 d i s^2$. Kolmen tahdin mittainen sävelmä on alun kvinttihypyn jälkeen laskeva. Kaksi ensimmäistä tahtia ovat tahtilajissa 2/4 ja viimeinen tahti 5/4. Sävelmän perussävel on e ja lopun nopea johtosävelenomainen käynti sävelessä dis viittaa harmonisen mollin käyttöön.

Tussi lulla lapsukainen,
Nuku äitisi sylissä.

Nro 184

Muut ne kuulee kirkon kellon

Muut ne kuulee kirkon kellon –runoa ei myöskään löydy *Suomen Kansan Vanhat Runot* -kokoelman Pohjois-Pohjanmaan osasta. Sisältönsä perusteella runo vaikuttaa paimenen valituslaululta. Sävelmä on tallennettu Limingasta. Sen sävelala on seksti ja asteikko seitsensävelinen alkaen perussävelestä $e^1 f i s^1 g^1 a^1 h^1 d^2 d i s^2$. Mielenkiintoista on se, että sävelmässä esiintyvät sekä sävelet d että dis, joten

siinä on käytetty sekä luonnollista että harmonista mollia. Sävelmä kulkee tahtilajissa 2/4 päättyen viimeisen tahdin 3/4:an.

Muut ne kuulee kirkon kellon,
 Muut ne kuulee kirkon kellon,
 Minä kurja karjankellon,
 Minä kurja karjankellon.
 Muut ne kulkee kirkkotietä,
 Muut ne kulkee kirkkotietä,
 Minä kurja karjatietä,
 Minä kurja karjatietä.

Nro 234

Nuku, nuku, nurmilintu

Eniten sävelmiä on tallennettu kehtolaulusta *Nuku, nuku, nurmilintu*. Sävelmistä neljä on Oulusta ja yksi Kestilästä. Ensimmäinen Oulusta tallennettu sävelmä on lyhyt, vain kahden säkeen mittainen ja se muistuttaa hyvin paljon tunnetuinta Kalevala-sävelmää. Sävelmän sävelala on kvintti ja asteikossa on viisi säveltä $e^1 f^1 s^1 g^1 a^1 h^1$.

Nuko, nuko pico linto,
 Veni, veni, vestereki.

Nro 372

Toinen Oulusta tallennettu sävelmä on myös hyvin peruskalevalainen. Sen sävelala ja asteikko ovat samanlaiset, kuin ensimmäisellä sävelmällä.

Nuku, nuku, nurmilintu,
 Väsy, väsy västäräkki.

Nro 441

Kolmannen sävelmän runo on viisisäkeinen ja se lauletaan kahteen kertaan. Siinä on samoja elementtejä edellisen sävelmän kanssa, mutta on varioidumpi. Sävelala on laajempi, seksti, ja asteikossa on kuusi säveltä $e^1 fis^1 g^1 a^1 h^1 d^2$. D-sävelessä, joka viittaa luonnollisen mollin käyttöön, käydään vain kerran ennen kertausta.

Nuku, nuku, nurmilintu,
 Väsy, väsy, västäräkki,
 Kyllä sinun Herra herättääpi,
 Koivun oksa oikaiseepi,
 Vittan varpu virvottaapi.

Nro 438

Neljäs Oulusta tallennettu sävelmä on sekin paljon muita muistuttava. Sävelmän viidestä tahdistista kolme viimeistä ovat saman kertausta eikä sävelmä pääty perussäveleen e. Laulun sävelala on pieni seksti ja asteikossa on kuusi säveltä $e^1 fis^1 g^1 a^1 h^1 dis^2$. Dis-sävel osoittaa, että käytössä on harmoninen molli.

Nuku, nuku, nurmilintu,
 Väsy, väsy, västäräkki,
 Kyllä sinun Herra herättääpi,
 Vittan varpu virroittaapi,
 Koivun oksa oikaiseepi.

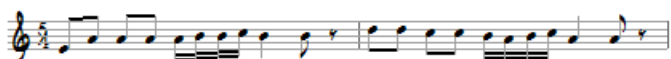
Nro 439

Kestilästä tallennettu sävelmä on erilainen Oulusta tallennettuihin verrattuna. Sen sävelala on laajin kaikista sävelmistä, septimi, ja asteikossa on viisi säveltä $a^1h^1c^2d^2e^2$.

Nuku, nuku, nurmilintu,
Väsy, väsy, västäräkki.

Nro 570

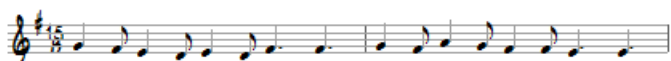

Mipä meijän paimenien

Mipä meijän paimenien –runosta on tallennettu yksi sävelmä Limingasta. Tätäkään toisintoa ei löydy *Suomen Kansan Vanhat Runot* –kokoelmasta. Sävelmän sävelala on kvintti ja luonnollisen mollin asteikossa viisi säveltä $e^1fis^1g^1a^1d^2$.

Mipä meijän paimenien,
Kupa karjan kaitsijajien.

Nro 458

Veneenveisto

Väinämöisen veneenveistosta on tallennettu yksi kolmen säkeen mittainen sävelmä Utajärveltä. Melodia on jokaisessa tahdissa laskeva ja hiukan varioitu. Sävelmän sävelala on kvintti ja asteikossa on viisi säveltä $e^1fis^1g^1a^1h^1$.

Vanha ukko Väinämöinen,
Veisti vuorella venettä,
Kalliolla kalkutteli.

Nro 546

Turun lurun Turkuun

Paimenen hätähuudosta *Turun lurun Turkuun* on tallennettu yksi sävelmä Raahesta. Runo on toisinto aiemmin tässä tutkimuksessa esitellystä runosta, mutta sitä ei ole julkaistu *Suomen Kansan Vanhat Runot* -kokoelman Pohjois-Pohjanmaan osassa. Melodiaa leimaa jatkuva nouseva ja laskeva liike eikä se pääty perussäveleen e. Sävelmän sävelala on kvintti ja asteikossa on viisi säveltä $e^1 f^1 s^1 g^1 a^1 h^1$.

Turun lurun tulkaat tänne,
Tääl on hätä Kekkosella,
Musta härkä surmattiin,
Paimen koira hirtettiin,
Ja lehmänkello leikattiin.

Nro 832

Sävelmiä ilman sanoja

Karjalan runosävelmät -kokoelmaan on tallennettu Pohjois-Pohjanmaalta myös neljä sävelmää, joille ei ole merkitty sanoja muistiin. Näistä yksi on Limingasta ja kolme Oulusta.

Limingasta tallennetun sävelmän sävelala on vähennetty kvintti ja asteikossa on viisi säveltä $e^1 f^1 s^1 g^1 a^1 dis^2$. Sävelmän ensimmäinen tahti on kohotahdinomainen ja sen tahtilaji on 3/8. Muiden kolmen tahdin tahtilaji on 2/4. Dis-sävelen käyttö viittaa jälleen harmoniseen molliin.

Nro 164

Kaksi Oulusta tallennettua sävelmää ovat hyvin toistensa kaltaisia. Ensimmäinen sävelmä on hiukan varioidumpi. Kaikkien kolmen Oulusta tallennettujen sävelmien sävelala on kvintti ja asteikoissa on viisi säveltä $e^1 f^1 s^1 g^1 a^1 h^1$. Kaikkien sävelmien tahtilaji on 5/4.

Nro 472

Nro 487

Kolmannen sävelmän alku on varioitu ja melodia nouseva.

Nro 491

Tallennettujen sävelmien määrä on huomattavan pieni. Yhdessäkään sävelmässä ei esiinny pentatoniikkaa tai muita arkaaisuuteen viittaavia piirteitä. Ensimmäistä sävelmää lukuun ottamatta kaikki sävelmät tuovat mieleen mollin, sillä niissä on käytetty luonnollisen ja harmonisen mollin esitonaalisia juuriaihioita. Harmonisen mollin käyttö viittaa useiden sävelmien edustavan 1700- ja 1800-lukujen kansanomaista modernismia. 1700-lukua vanhempiakin sävelmiä voi joukossa olla, mutta jo sävelmien säännöllinen rytmien rakenne viittaa perinteen olleen kivettymässä.

Edellä olevasta taulukosta voikin havaita, että suurin osa sävelmistä on tallennettu vasta 1800-luvun loppupuolella ja varsin hajanaiselta alueelta. Sävelmien vähäiseen määrään ja ehkä niiden yksinkertaisuuteenkin on saattanut vaikuttaa sekin, että vain harva ylipäättään osasi kirjoittaa sävelmiä muistiin ja säätyläistaustaisen tallentajan taidot saattoivat olla puutteellisia vangitsemaan hiukankin outoja sävelkulkuja tai rytmejä.

8. KERÄÄJÄT

Suomessa ensimmäiset ajatukset perinnerunojen keräämisestä alkoivat heräillä vasta 1700-luvulla. Vanhimmat muistiinpanot ovat peräisin 1600-luvulta, mutta ne ovat pääasiassa käräjäpöytäkirjoissa olevia loitsuja noitaoikeudenkäynneistä. (Salminen 1934, 5.) Runoja pidettiin pakanallisina ja 1600-luvun kirkkojärjestys tuomitsi niitä esittävät sakkoihin. Vuonna 1729 Turun tuomiokapituli kehotti papistoa kiinnittämään huomiota vanhoihin runoihin, mutta koska runonlaulajat ja tietäjät olivat hyvin tietoisia kirkkojärjestyksen ja maallisen oikeuden tuomitsevuudesta, eivät papit juurikaan onnistuneet keräysaikeissaan. (Emt., 7-9.)

Ensimmäisenä varsinaisena kansanrunouden tutkijana ja kerääjänä voidaan pitää 1700-luvulla elänyttä Henrik Gabriel Porthania. Hän oli vuosina 1766–1778 viitenä vihkona ilmestynyttä väitöskirjaansa *Dissertatio de Poësi Fennicæ*¹⁴ varten kerännyt ja keräyttänyt suuren määrän runoja (Salminen 1934, 10). Salmisen (emt.) mukaan Porthan ohjasi oppilaitaan keräämään ja tutkimaan muinaisrunoja, millä oli suuri merkitys tulevaisuuden kannalta. Useita Porthanin väitöskirjassaan julkaisemia runoja on myös tutkimusaineistossani mukana. Useita runoja on aineistoon tuonut myös Porthanin oppilas Kristian Erik Lenqvist vuonna 1782 ilmestyneellä väitöskirjallaan *De superstitione veterum Fennorum theoretica et practica* (emt.).

Pohjanmaalla on liikkunut myös Porthanin opiskelutoveri, alun perin Haapajärvellä syntynyt ja myöhemmin Rantsilassa asunut Kristfrid Ganander, jonka vuosina 1786–1787 valmistuneesta suomalais-ruotsalaisesta sanakirjasta *Nytt Finskt Lexicon* sekä siihen liiteosaksi aiotusta vuonna 1789 julkaistusta teoksesta *Mythologia Fennica* useat tutkimusaineistoni runot ovat peräisin (Salminen 1934, 10; Hautala 1954, 79;82).

1800-luvulla keräysmatkoille lähtivät myös muut kuin pelkoa herättäneet papit tai akateemikot. Yksi sellainen oli lääkäri Sakari Topelius vanhempi, joka vuodesta 1803 alkaen keräsi rokotusmatkoillaan runoja talteen. Pohjanmaallakin hän on liikkunut. Tutkimusaineistossani olevat runot ovat todennäköisesti peräisin hänen vuonna 1823 julkaisemastaan toisesta *Suomen kansan vanhoja runoja ynnä myös nykyisempiä lauluja* vihosta. (Salminen 1934, 12; 17.) Jo lukioaikana vuonna 1815 keräystoimintansa aloittanut ja myöhemmin merkittävän kerääjänuran luonut Kaarle

¹⁴ Teos on julkaistu suomeksi vuonna 1983 nimellä *Suomalaisesta runoudesta*.

Aksel Gottlund kävi Pulkkilassa vuonna 1826 (emt., 13). Salminen (emt., 14) kertoo Gottlundin olleen aikaansa edellä siinä, että hän merkitsi runoihin niiden saantipaikat ja laulajien nimet.

Tutkimusaineistoni runoista yksi on merkitty Elias Lönnrotin nimiin. Keräysaika tai -paikka eivät käy runon yhteydestä ilmi, joten sen historia jää hämärän peittoon. Lönnrotin lukuisat keräysmatkat suuntautuivat lähinnä Karjalaan, Vienaan ja Itä-Suomeen. Pohjanmaalle suuntautuneista matkoista ei ole tarkkaa tietoa. (Salminen 1934, 19–26.) Lönnrotin matkatoverina nuorena ylioppilaana vuonna 1836 kiertänyt Juhana Fredrik Cajan on käynyt Reisjärvellä vuonna 1886 (emt., 27). Lönnrotia vuonna 1845 puhtaaksikirjoituksessa avustanut ylioppilas D. E. D. Europaeus innostui itse keräämään runoja ja on tallentanut runon myös Pyhäjärveltä vuonna 1861 (emt.).

1870-luvun alussa keräysmatkoille lähti A. A. Borenius-Lähteenkorva. Hänen erikoisuutensa oli sävelmienkeräys ja nimenomaan vanhoja runosävelmiä hän onkin Pohjois-Pohjanmaalta tallentanut. (Emt, 32.) Limingassa, Raahessa ja Saloisissa hän liikkui vuonna 1879 ja Oulussa vuosina 1879 sekä 1884.

1880-luvulla Pohjois-Pohjanmaalle saapui kaksi suurkerääjää, Heikki Meriläinen ja Kaarle Krohn. Salmisen (1934, 33) mukaan Meriläinen aloitti keruutyönsä vuonna 1880. Muhoksella hän kävi vuonna 1889 ja Piippolassa vuonna 1897. Krohn aloitti keräysmatkat vuonna 1881 (emt.). Hän liikkui Pohjois-Pohjanmaalla laajalla alueella ja keräsi suuren määrän toisintoja. Vuoden 1884 aikana Krohn ehti käydä Haapajärvellä, Kestilässä, Pyhäjärvellä, Pyhännällä, Piippolassa, Sievissä, Nivalassa ja Reisjärvellä.

1900-luvun suurkerääjä Samuli Paulaharju aloitti keräyksensä vuonna 1901 (Salminen 1934, 35). Pohjois-Pohjanmaalta hän tallensi runoja Paavolasta vuonna 1911, Hailuodosta vuonna 1912, Muhokselta vuosina 1913 ja 1917, Raahesta vuosina 1923 ja 1925 sekä Haukiputaalta vuonna 1933. Suurin osa runojen kerääjistä oli paikallisia harrastajia, jotka lähettivät runojaan Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle. Tällaisista harrastajista koostuu myös tutkimusaineistoni kerääjät suurimmalta osin.

9. JOHTOPÄÄTÖKSET

Seuraavaan taulukkoon on koottu kaikki tutkimusalueeltani tallennetut runot sävelmiä lukuun ottamatta tallennuspaikkoineen, kerääjineen ja keräysvuosineen.

Tallennuspaikka	Kaikki toisinnot	Eri runon-aiheet	Keräysvuodet	Kerääjät
Pohjanmaa	59	32	1700-l.,1760,1778,1782,1786-7,1789,1798-99,1822,1823,1840,1891,1939	Ganander, A. Reguly, Porthan, Topelius, Joseph Acerbi, H. Renqvist, E. F. Rautell, Lönnrot, E. Lencqvist, Tuntematton
Pohjois-Pohjanmaa	1	1	1815?/1915?	?
Alavieska	2	2	1888	Tyyskä, Topelius
Haapajärvi	5	4	1884,1913	Krohn, Lempi Ruuska
Haapavesi	15	14	1815,1910,1915,1932	M. Puolitaival, Y. Rauma, Aarne Europaeus, J. Väätäinen, Aug. Karsikas
Hailuoto	53	29	1830,1912,1930	S. Paulaharju, A. Virkkunen, A. R. Helaakoski
Haukipudas	10	8	1909,1933	S. Paulaharju, L. Merikallio
Ii	7	7	1910	J. Hiivala
Kalajoki	13	12	1915,1921	A. Hongell, M. Mäkelä
Kempele	1	1	1891	K. Auer
Kestilä	20	15	1884,1915,1922,1926	Krohn, A. Myllyoja, Ida Hämeenaho
Kiiminki	17	12	1916	Aili Paulaharju
Kärsämäki	14	9	1883,1884,1915,1923	J. Pyrrö, H. Syrjälä, E. Keränen, P. Pirttisalo
Liminka	4	4	1891	E. F. Rautell
Lumijoki	1	1	1826	Lapinkylän kk:n oppilaat
Muhos	20	20	1835,1887,1889,1905,1913,1917	L. Hällfors, H. Meriläinen, S. Paulaharju, Hilda Lyttinen, A. H. Snellman
Nivala	8	7	1884,1903,1913,1915	L. Laakso, Krohn, A. Cajan, K. Santavirta

Oulu	1	1	1916	Ahti Paulaharju
Oulujoki	1	1	1823	A. Kinnula
Oulun seutu/kihlakunta	11	11	1887,1897	M. Kenttämää, A. H. Snellman
Paavola	4	4	1911,1915	S. Paulaharju, S. Jääskelä
Piippola	28	22	1884,1897,1910,1924	H. Meriläinen, P. Haanpää, E. Keränen, Aarne Europaeus, Krohn
Pulkkila	1	1	1826	Gottlund
Pyhäjoki	12	11	1891,1915	F. Pisilä, E. F. Rautell
Pyhäjärvi	15	6	1861,1884,1885,1932	Krohn, Ahti Rytönen, A. Europaeus
Pyhäntä	9	7	1884,1915	V. Viio, Krohn
Raahe	2	2	1923,1925	S. Paulaharju
Raahen seutu	1	1	1911	Kyösti Tuohinto
Reisjärvi	7	4	1884,1886	J. Cajan, Krohn
Revonlahti	8	8	1892,1926	A. V. Koskimies
Sievi	3	2	1884	Krohn
Temmes	1	1	1887	A. H. Snellman
Tyrnävä	2	2	1923	J. Kalliokoski
Utajärvi	35	29	1887,1909-14,1924,1926,1927,1928,1929,1930,1931	A. Korhonen, J. Kemilä
Vihanti	12	11	1891	E. F. Rautell
Ylikiiminki	1	1	1909	L. Merikallio
Ylivieska	6	5	1911,1915	A. Cajan, O. Mattila
Yhteensä	410			

Taulukosta nähdään, että Pohjois-Pohjanmaan runonkeräyssaldo on melko vaatimaton, vain 410 toisintoa. Luvut osoittavat myös, että saman runon toisintoja samalta paikkakunnalta on tallennettu hyvin vähän. Tuottoisimpana keräyspaikkana joukosta erottuu Hailuoto 53 toisinnolla. Toiseksi yltää Utajärvi 35 toisinnolla. Piippola sijoittuu kolmannelle sijalle 28 toisinnollaan. 15-20 toisintoa on kerätty Haapavedeltä, Kestilästä, Kiimingistä, Muhokselta ja Pyhäjärveltä. 10-14 toisinnon paikkoja ovat Haukipudas, Kalajoki, Käsämäki, Oulun seutu, Pyhäjoki ja Vihanti. 5-9 toisintoa on saatu talteen Haapajärveltä, Iistä, Nivalasta, Pyhännältä, Reisjärveltä, Revonlahdelta ja Ylivieskasta.

Vähiten, vain 1-4 toisintoa on tallennettu Alavieskasta, Kempeleestä, Limingasta, Lumijoelta, Oulusta, Oulujoelta, Paavolasta, Pulkkilasta, Raahesta, Raahen seudulta, Sievistä, Temmeksestä, Tyrnävältä ja Ylikiimingistä. Rautiosta, Merijärveltä, Rantsilasta, Saloisista, Pattijoelta, Siikajoelta, Oulunsalosta ja Kuivaniemeltä ei ole tallennettu yhtään runoa. Näistä Saloisten ja Pattijoen runot

saattavat sisältyä Raahen seudun runoihin ja vastaavasti Oulunsalon runot Oulun seudun/kihlakunnan runoihin.

Kalevala-aiheisia runoja alueelta on kerätty vähän, vain 53 toisintoa. Niistäkin lähes puolen tarkka keräyspaikka ei ole tiedossa. Eri runonaiheita on vain 15. Muita kertovien runojen toisintoja on vain 27 ja satuihin ja muisteloihin liittyviä katkelmia sekä tilapäisrunoja 35, joten kertovien runojen osuus jää selvästi lyyrisiä runoja pienemmäksi, vain 115 toisintoon. Lyyristen runojen toisintoja on 285 sekä hää- ja juhlarunoja 10.

Suurin osa koko runoaineistosta on tyylikausiteorian perusteella korkeintaan keskiaikaista alkuperää. Karttakuvien perusteella voidaan huomata, että lyyrisiä runoja on saatu talteen eeppiä runoja laajemmalla ja kattavammalla alueella. Lyyristen runojen suurempi osuus ja laajempi keräysalue ovat ymmärrettäviä, koska lyyriset runot ovat kertovia runoja uudempia ja ne ovat pysyneet ihmisillä myöhempään muistissa. Lyyrisistä runoista suurimman osuuden muodostavat kehtolaulut, joita on kerätty peräti 143 toisintoa 41 eri laulusta. Monia näistä osataan vielä nykypäivänäkin.

Syitä runojen vähäiseen keräysintoon tai vähäiseen keräysaaliiseen voidaan vain arvailla. Suurten kerääjien kiinnostus keskittyi Itä-Suomeen, Vienaan ja Karjalaan, joissa runonlaulun perinteet olivat vahvimmat ja pisimpään säilyneet. Näitä kerääjiä Pohjois-Pohjanmaalla kävi vain vähän ja he eivät siellä juuri suorittaneet järjestelmällistä keräystä Kaarle Krohnia lukuun ottamatta. Ehkä Pohjois-Pohjanmaa ei sijaintinsa ja suhteellisen myöhäisen asuttamisensa vuoksi vaikuttanut kerääjistä tuottoisalta alueelta. Se, että Pohjois-Pohjanmaalle syntyi vakituista asutusta vasta 1300-luvulta lähtien, aiheuttikin kalevalaisille runoille alueella aika lyhyen elinkaaren, sillä kuten Anneli Asplund (1981b, 64) kertoo, riimillinen kansanlaulu vähitellen syrjäytti kalevalaisen runolaulun jo 1600-luvulta alkaen.

Se, että vakituinen asutus syntyi vasta keskiajalla selittää sen, että suurin osa runoista on myös korkeintaan keskiaikaisia. Varhaisimmat runot ovat ilmeisesti saapuneet muuttovirtojen ja kaupankäynnin mukana Satakunnasta, Karjalasta ja Hämeestä. Vaikuttaakin siltä, että vain harvat runot ovat syntyneet Pohjois-Pohjanmaalla. Osa runoista on todennäköisesti saapunut vasta 1500-luvulla alkaneen savolaisen muuttovirran mukana.

Lännestä alkanut ruotsalaisvaikutusten leviäminen ja uuden riimillisen laulutavan tuleminen aiheutti sen, että vanha runoperinne väistyi ensin lännestä ja säilyi Itä-Suomessa ja Karjalassa pidempään. Porthan (1983, 69) kertoi jo vuonna 1778, että erityisesti rannikoilla runonlaulun harrastus oli hävinnyt kokonaan ja laantumassa myös savolaisten, karjalaisten ja etäämpänä merestä asuvien pohjalaisten keskuudessa. Voi siis olla, että keräysretkiin mennessä vanha runoperinne oli Pohjois-Pohjanmaalla jo niin unohduksissa, ettei runoja yksinkertaisesti enää ollut tallennettaviksi. Kerääjät saattoivat myös olettaa näin olleen, eivätkä katsoneet laajemman keräystoiminnan aloittamista tarpeelliseksi. On kuitenkin muistettava, kuten Anna-Leena Siikalakin (1994, 30) sanoo, että perinteen puuttuminen ei vielä todista sen varhaisempaa olemassaoloa vastaan. Itse uskon, että Pohjois-Pohjanmaallakin on runoja aktiivisesti laulettu niiden kukoistusaikana.

Merkittävä vaikutus runojen vähäiseen talteensaamiseen on voinut olla myös herätysliikkeitten leviäminen ja vahva kannatus Pohjois-Pohjanmaalla 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla, jolloin runojen keräystoiminta oli kiivaimmillaan. Kun kirkon piirissä muutenkin pidettiin maallisten laulujen esittämistä synnillisenä, vielä tiukemmin niihin ovat kielteisesti suhtautuneet lestadiolaiset. Lestadiolaisten keskuudessa hyväksytyä musiikkia ovat hengelliset sävelmät sekä taidemusiikki.

1800-luvulla lestadiolaisten tärkeimmät laulukokoelmat olivat vuonna 1790 suomeksi julkaistut *Siionin virret* sekä samana vuonna ilmestyneet, myös *Pikku Siionina* tunnetut *Halullisten Sielujen Hengelliset Laulut*. 1800-luvun lopulla lestadiolaiset julkaisivat useita pieniä lauluvihkoja, laajimpana vuonna 1882 julkaistu virsikokoelma *Jumalan lasten Matka-lauluja I*. Muita keskeisiä laulukokoelmia ovat J. E. Pietiläisen *Kirje Suomen Siionille sekä lauluja Siionin matkamiehille* vuodelta 1889 ja sen laajennetut uusintapainokset *Walituista hengellisiä lauluja* vuosilta 1890 ja 1893 sekä Leonard Typön *Siionin kansan Matka-laulut Elämän tiellä* ja hänen vuonna 1912 toimittamansa kokoelma *Kotimaan virsiä*. (Holma 2000, <http://lestadiolaisuus.info/kulttuuri/holman%20artikkeli.htm>.)

Toisen 1800-luvulla Pohjois-Pohjanmaalle levinneen herätysliikkeen, myös körttiläisyytenä tunnetun herännäisyyden suhtautuminen musiikkiin on varsinkin nykypäivänä lestadiolaisuutta suvaitsevampaa. Liikkeen alusta lähtien tärkeimpänä laulukokoelmana nykypäivään saakka on ollut jo edellä mainitut säestyksettömästi esitetyt *Siionin virret* (<http://www.h-y.fi>). On hyvin mahdollista, että hartaisissa lestadiolais- tai herännäiskodeissa ei kerääjän pyynnöistä huolimatta suostuttu julkisesti esittämään maallista runolaulua, vaikka sitä olisikin osattu.

Pohjois-Pohjanmaan kansanmusiikkiperinteessä riittäisi vielä varmasti paljon tutkittavaa. Itse tutkin kotikaupunkini Nivalan kansanmusiikkiharrastusta tai tarkemmin sanottuna harrastamattomuutta kenttätöharjoittelukurssin yhteydessä vuonna 2003. Tämä pro gradu –työ syntyi silloin alkaneesta kiinnostuksesta kotiseudun perinnemusiikkia kohtaan. Luontevana jatkona tälle työlle olisi esimerkiksi Pohjois-Pohjanmaalta tallennettujen uudempien riimillisten laulujen tutkiminen, jotka jouduin jättämään tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Myös alueelta tallennetuista loitsuista saisi oman tutkimuksensa aikaan.

LÄHTEET**Painetut lähteet**

ASPLUND, Anneli 1981a. Kalevalaiset laulut. Teoksessa Asplund, Anneli & Hako, Matti (toim.) *Kansanmusiikki*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 18–43

ASPLUND, Anneli 1981b. Riimilliset kansanlaulut. Teoksessa Asplund, Anneli & Hako, Matti (toim.) *Kansanmusiikki*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 64–124

ENÄJÄRVI-HAAVIO, Elsa 1935. Lyyrilliset laulut. Teoksessa Haavio, Martti *Suomalaisen muinaisrunouden maailma*. Helsinki: WSOY, 112–175

HAAVIO, Martti 1934. Suomen kansan vanhat runot XII. Pohjois-Pohjanmaan runot 1. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

HAAVIO, Martti 1935. Suomen kansan vanhat runot XII. Pohjois-Pohjanmaan runot 2. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

HAAVIO, Martti 1967. *Suomalainen mytologia*. Helsinki: WSOY.

HAAVIO, Martti (toim.) 1980. *Kirjokansi*. 2. painos. Suomen kansan kertomaruunoutta. Helsinki: WSOY.

HAUTALA, Jouko 1954. *Suomalainen kansanrunoudentutkimus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura

HAUTALA, Jouko 1974. *Vanhat merkkipäivät*. 2. painos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

GANANDER, Kristfrid 2003. *Mythologia Fennica*. Pentikäinen, Juha (toim.). Klaukkala: Recallmed.

KLINGE, Matti 1983. *Muinaisuutemme merivallat*. Helsinki: Otava.

KUUSI, Matti (toim.) 1963. Suomen kirjallisuus 1. Kirjoittamaton kirjallisuus. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Otava.

KUUSI, Matti (toim.) 1980. Kalevalaista kertomarunoutta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

KUUSI, Matti 1994. Questions of Kalevala Metre. What exactly did Kalevala language signify to its users? Teoksessa Siikala, Anna-Leena & Vakimo, Sinikka (toim.) Songs beyond the Kalevala. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 41–55

LAUNIS, Armas (toim.) 1930. Runosävelmiä II. Karjalan runosävelmät. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

LEINO, Pentti 1994. The Kalevala metre and its development. Teoksessa Siikala, Anna-Leena & Vakimo, Sinikka (toim.) Songs beyond the Kalevala. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 56–74

LEISIÖ, Timo 1985. Turu luru, turu luru! Myth and reality in a Finnish folk tale. Musiikin suunta 7 (1), 6-14

LEISIÖ, Timo ja TAINIO, Juha 1988. ”Pisti pillit säkkihinsä”. Ajatuksia säkkipillistä Suomenlahden rantamailla. Tampere: Tampereen yliopiston kansanperinteen laitos.

LEISIÖ, Timo 1996. Metsäsuomalaisten varhaisia sävelmätallenteita Östmarkin pitäjältä, Värmlannista. Teoksessa Moisala, Pirkko (toim.) Etnomusikologian vuosikirja 1996. Helsinki: Suomen etnomusikologinen seura, 163–221

LEISIÖ, Timo 2000a. Laulujen kommentaaria. Teoksessa György, Kellosalo & Kukkurainen (toim.) Läksin Puolahan metsälle, muulle maalle mustikalle. Berzsenyi Dániel Főiskola: Szombathely. 186–232

LEISIÖ, Timo 2000b. The riddle game of *Visiting Hymylä* revisited. A shamanic point of view. Teoksessa Vasenkari, Enges & Siikala (toim.) Telling, remembering, interpreting, guessing. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, 272–286

Nykysuomen käyttötieto 1996. Helsinki: Valitut palat.

PORTHAN, Henrik Gabriel 1983. Suomalaisesta runoudesta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

SALO, Unto 1997. Ukko ukkosen jumala. Teoksessa Julku, Kyösti (toim.) Itämerensuomi – eurooppalainen maa. Jyväskylä: Atena-kustannus, 121–233

SALMINEN, Väinö 1934. Suomalaisten muinaisrunojen historia I. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

SARMELA, Matti 1994. Suomen perinneatlas. Suomen kansankulttuurin kartasto 2. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

SIKALA, Anna-Leena 1992. Suomalainen šamanismi. Mielikuvien historiaa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

TAPANINEN, Ilpo 1999. Pohjois-Pohjanmaa. Alueen, kulttuurin ja identiteetin muodostuminen. Oulu: Pohjois-Pohjanmaan liitto.

VILKUNA, Kustaa 1973. Vuotuinen ajantieto. 3. painos. Helsinki: Otava

VIRRANKOSKI, Pentti 1997. Pohjanlahden ja Suomenselän kansaa. Kahdeksan vuosisataa Keski-Pohjanmaan historiaa. Kokkola: Keskipohjanmaa-säätiö.

VIRTANEN, Leea 1968. Kalevalainen laulutapa Karjalassa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Painamattomat lähteet

Herättäjä-yhdistys. Internetissä osoitteessa <http://www.h-y.fi>. Tarkistettu 25.3.2008.

HOLMA, Timo 2000. Lestadiolaisen lauluperinteen historiaa. Internetissä osoitteessa <http://lestadiolaisuus.info/kulttuuri/holman%20artikkeli.htm>. Tarkistettu 25.3.2008.

Suomen Kansan eSävelmät. Internetissä osoitteessa <http://www.jyu.fi/musica/sks>. Tarkistettu 25.3.2008.